

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

2/2025

číslo 192

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

Obsah

1. Úvodní poznámka.....	2
2. Hlavní materiály.....	2
Sociální pilíř udržitelného rozvoje – podpíří zdravotnictví.....	2
3. Z nové literatury.....	7
3 x Z aneb knižní okénko 20.....	7
2. Pracovní materiály.....	33
Ekonomie produktivní spotřeby, poziční investování, mechanismy.....	33

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík

jménem Otevřené společnosti příznivců

časopisu MARATHON

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Pavel Sirůček

e-mail: sirucek@vse.cz

Radim Valenčík

e-mail: valencik@seznam.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16

110 00 Praha 1

Redigují:

Vladimír Prorok

e-mail: prorok@vse.cz

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 30 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German.

English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analysed in MARATHON.

The magazine can be accessed at www.valencik.cz

E-mail contact: valencik@seznam.cz

Do rukou se vám dostává 2. číslo časopisu Marathonu za rok 2025. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Časopis je dostupný prostřednictvím sítě INTERNET na www.valencik.cz

- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (03/2025) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. května 2025.

- Rozsah časopisu je zpravidla 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.

- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@seznam.cz.

- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR

1. Úvodní poznámka

První letošní číslo obsahuje:

- Jako hlavní materiál článek **Jana Zemana**, který se většinou věnuje ekologii, tentokrát se však vzhledem k aktuálnosti zaměřil na zdravotnictví.

- Tradiční *3 x Z aneb knižní okénko* **Pavla Sirůčka**.

- Pracovní materiál **Radima Valenčíka** a **Ondřeje Černíka** věnovaný k pokrokům v teorii her (tentokrát věnovaný problematice ekonomie produktivní potřeby a pozičnímu investování). Materiál obsahuje původní a současně i nejnovější výsledky bádání v dané oblasti.

2. Hlavní materiály

Sociální pilíř udržitelného rozvoje – podpilíř zdravotnictví

Jan Zeman

Cílem článku je načrtnout možnou podobu trvale udržitelného zdravotnictví. Vzhledem k vysoce kvalitnímu a poměrně levnému zdravotnictví za tzv. reálného socialismu se asi nepřekvapivě do jisté míry opírám o jeho zkušenosti.

Zkušenosti reálného socialismu v ČSSR

Reálný socialismus v Československé socialistické republice (ČSSR) zajistil všemu obyvatelstvu bezplatnou zdravotní péči, s výjimkou „zámků pro krásu,“ a to na úrovni hospodářsky vyspělého státu. Byl to obrovský pokrok, neboť nedostupnost významnější zdravotní péče pro chudou část obyvatel byla do té doby obrovským problémem se velkým negativním dopadem na zdraví a střední délku života.

Je pravda, že někteří jedinci tento systém zneužívali a že toto zneužívání bylo občas právem kritizováno. Velmi vysoké a často zbytečné požadování předepisování léků některými občany (nejen hypochondry, ale i v rámci přežívající měšťácké morálky tvorby domácích zásob léků pro každý případ) vedlo k jediné výjimce z bezplatné

zdravotní péče – zavedení placení 1 Kčs za recept v lékárně. Po zohlednění inflace spotřebitelských cen by dnes šlo asi o 8 Kč.

V 50. letech se podařilo lékařskou péčí rozšířit na prakticky celé obydlené území, byť na venkově byla pochopitelně menší než ve velkých městech, resp. byla tam jen základní zdravotní péče. Proti dnešku existovalo i mnoho „venkovských“ nemocnic v menších městech. Po roce 1989 byly vesměs zrušeny v rámci údajné racionalizace zdravotnictví. Na účet venkovského obyvatelstva, jak jinak.

Uplatňovala se jednotná státní koncepce rozvoje zdravotnictví, která jej citelně zlevňovala. S menším množstvím peněz se dosahovalo vyšších efektů. Nemocnice se plánovitě vybavovaly potřebnou zdravotnickou technikou, na rozdíl od živelného zápolení veřejných i soukromých nemocnic po roce 1989, spojené s nedostatečným využíváním i umělém nadužíváním mnohé drahé zdravotnické techniky, například na zbytečná vyšetření, o množství pijavic vysávajících rozpočty veřejného zdravotnictví nemluvě. Podle některých to šlo pomalu. Nestávalo se ale, aby se nemocnice kromě možné rozdílné specializace výrazně lišily podle svého vybavení přístroji.

Pravda, špičkové zdravotnické techniky byl vždycky nedostatek, drahé špičkové léky nebyly k dispozici. Někdy vůbec, někdy v dostatečném množství. Zdravotnictví i za socialismu mělo jisté ekonomické limity.

V prevenci zdravotních problémů měla hrát klíčovou roli hygienická služba. Byla postupně vybudována na významnou kvalifikovanou instituci, ale osvědčovala se zejména v boji proti různým epidemiím. V praxi byla nejednou limitována jednak ekonomickými zájmy velkých znečišťovatelů, jednak zájmy některých pracovních kolektivů, aby jim opatření ke zlepšení pracovního prostředí nebralo „*příplatky za práci ve škodlivém prostředí.*“ Zde byly zjevné deformace.

Tragické jsou četné transformace hygienické služby po roce 1989, zvláště pak dvojí redukce pracovníků hygienické služby o 50 %, jednak za pravicové Nečasovy vlády, jednak za pravicové Fialovy vlády, v obou případech s cílem šetřit peníze (na účet prevence zdravotních problémů). Současně byly dvakrát zmírněny hlukové limity pro nové dopravní stavby. Prý bylo nutné umožnit povolení těch projektů dálničních staveb, které se nemohly vejít do stávajících hlukových limitů. Prý čert vem lidské zdraví. Hygienická služba roku 2025 s méně než čtvrtinovým stavem pracovníků proti 80. létům se tak stala zjevně nedostatečnou a neschopnou své úkoly dostatečně plnit.

Otázkou je, jak dobrá byla prevence zdravotních problémů. Protože před rokem 1945 byly zdaleka nejobávanější metlou zdraví lidí četné infekční i neinfekční nemoci, sotva překvapí, že vedle běžné zdravotní péče strategický směr rozvoje péče o zdraví lidí za socialismu spočíval v zavádění očkování dětí a nejednou i dospělých proti obávaným nemocem. Očkování začalo již v meziválečném období, například proti tetanu, ale tehdy se týkalo jen malého počtu obávaných nemocí. Proti mnoha nebezpečným nemocem nebyly tehdy účinné očkovací látky k dispozici.

V očkování patřila Československá socialistická republika již od 50. let ke světové špičce. Dětská obrna byla v ČSSR v roce 1960 vymýcena jako v první zemi světa. Od 60. let prakticky vymizel záškrt, v roce 1976 prakticky vymizel tetanus, od roku 1958 začalo očkování zásadně omezovat dosud značně rozšířený a obávaný černý kašel, v ČSSR jako v první zemi na světě se začalo v roce 1969 očkovat proti spalničkám), zarděnkám (od roku 1982, resp. 1986), příušnicím (od roku 1987).

Otázkou může být, zda některá očkování se nestala časem nadbytečná a nepřispívala k růstu alergií. Vzhledem ke značné dynamice rozvoje jak zdravotnické vědy, tak nemocí, tak očkování, optimální míra očkování nebude zřejmě nikdy uzavřenou záležitostí. Žádná šablona a už vůbec ne bezhlavost zde není na místě.

Jisté je, že „občanské“ kampaně proti povinnému očkování po roce 1989 citelně poškozují prevenci nemocí s negativním dopadem na zdraví lidí. Nedostatečná proočkovanosť populace způsobuje, že se některé obávané, za socialismu vymýcené nemoci, včetně černého kašle a tuberkulózy, do Česka vrací a nelze to připsat jen zvýšenému cestovnímu ruchu a množství cizinců u nás žijících.

S vymýcením obávaných nemocí, s růstem životní úrovně obyvatelstva a s úbytkem nebezpečné a těžké fyzické práce narůstal význam neodpovědného přístupu ke svému zdraví ze strany významné části občanů. Přes rostoucí poznatky o škodlivosti kouření a konzumace alkoholu jejich spotřeba na obyvatele v ČSSR rostla až do poloviny 80. let, tj. skoro po celé období socialismu. V ČR i v SR znovu roste i po roce 1989.

V 80. letech k nám začaly ve větším rozsahu pronikat ze západu i drogy. Problém ochrany obyvatelstva před drogami je ožehavý v celém světě. Prvním předpokladem jeho úspěšného řešení je odpovědný přístup občanů ke svému zdraví. Rozumný člověk nefetuje, nekouří tabák, alkohol užívá jen s mírou nebo vůbec. Rozumných občanů ale podle všeho ubývá, což je tristní, stejně jako častá kritika státu za kampaně zdravotní osvěty. Obvykle se nekritizuje občasná neohrabanost těchto kampaní, ale že se vůbec vedou. Ano, i na obłudný předvolební slib legalizovat měkké drogy některé politické strany a hnutí úspěšně získávají hlasy voličů.

Rychlý úbytek namáhavé fyzické práce při zlepšování stravování vedl ve významném rozsahu k růstu nadváhy a nejednou i obezity, stejně jako v jiných státech, kde se zásadně zlepšilo stravování širokých vrstev obyvatel. Náhradní pohyb mnozí jedinci nezvládali a nezvládají, jednodušší je prý sledovat televizi na gauči než sportovat.

Některé výzkumy zdraví v 80. letech shledávaly, že se kouření, alkohol a nadváha včetně otýlosti (plus na ně vázané jevy jako nedostatek pohybu či kofeinismus) ve vyspělých státech včetně ČSSR podílely na nemocnosti a

úmrtí obyvatel asi 60 %. Dalších 20 % činily nedostatky ve zdravotnictví a zbylých 20 % připadalo na všechny ostatní faktory včetně dopravních nehod, pracovních úrazů a narušeného životního prostředí. Tristní je, že lehkomyšlný přístup části občanů ke svému zdraví narůstal, včetně podceňování preventivních zdravotních prohlídek mnohými občany. Zde se ani reálný socialismus chlubit nemůže, stejně jako dnešek.

V roce 2014 Špok s odkazem na Světovou zdravotnickou organizaci (WHO) uvádí, že zdraví je ve vyspělých státech dáno asi z 15 % geneticky, z 20 % přírodním a sociálním prostředím, z 50 % špatným životním stylem a z 15 % nedostatky zdravotní péče. Podstatné je nové vyčlenění 15 % faktorů nemoci a úmrtí na genetické faktory. I při mírně odlišné struktuře jako dominantní zabiják zdraví zůstává špatný životní styl mnoha občanů. Zdroj!...

Smutnou skutečností je, že kouření a alkohol byly často mezi lidem oslavovány, o bezohlednosti kuřáků a pijáků k druhým nemluvě. Vysoká tolerance české společnosti ke kuřáctví, pijáctví a feťáctví je také retardační faktor rozvoje ČR.

S rychlým rozvojem silniční dopravy narůstala nehodovost včetně četných obětí nehod na silnici (úrazů způsobených motorovým vozidlem) – mrtvých, zmrzačených, zraněných. Za socialismu byl v ČSSR na silnicích nejkrvavější rok 1969. Absolutně nejkrvavějším rokem v ČR byl rok 1994. Velmi krvavá přitom byla celá 60. léta a celé období 1990-2003. V obou případech se na tom významně podílelo kromě prudkého nárůstu silniční dopravy zaměňování demokracie za anarchii za volantem, provázející politické uvolnění. Problém značně nekázně za volantem v Česku trvá.

Zdraví lidí poškozoval i neutěšený stav životního prostředí, zvláště pak vysoké znečištění ovzduší v řadě regionů. Jak moc ale zůstává solidně nezodpovězenou otázkou. Solidní analýzu vážně ztěžuje kuřáctví. Skutečnost, že se i po roce 1989 zde málo podařilo prokázat, ještě nemusí znamenat, že vše je známo. V případě nadměrného hluku docházelo k přesunu zátěže od „továrních strojů“ na „silnice.“

Zdravotní stav obyvatel po osvobození v květnu 1945 byl špatný. Toto dědictví působilo jako retardační faktor zvyšování střední délky života po celých 42 let budování socialismu, byť časem v klesající míře. Naopak zajištění života v míru, trvajících odstranění bídy, zásadního zlepšení zdravotní péče o všechno obyvatelstvo a potření mnohých nebezpečných nemocí významně přispívá k prodloužení střední délky života u nás i po roce 1989. Otázkou je, jak moc se na daném vývoji podílí zdravotnický pokrok.

Ve vazbě na reálné zajištění života v míru, odstranění bídy, vytvoření systému základních sociálních jistot a potření mnohých zlobných nemocí došlo v 50. letech 20. století k citelnému prodloužení střední délky života. Ve spojení se zrychlováním životního stylu se také rychle a významně zvyšoval výskyt tzv. civilizačních nemocí, zvláště pak nemocí kardiovaskulárních a zlobného bujení – rakoviny. Postupně se staly zdaleka největšími zabijáky obyvatel nejen v ČSSR.

V 50. letech se v Evropě staly vážným zdrojem rakoviny plic zkoušky jaderných zbraní ve vzduchu. Teprve v roce 1963 se je podařilo zakázat. Dopad jaderné havárie v Černobylu na Ukrajině 26. dubna 1986 byl proti těmto zkouškám v ČSSR zanedbatelný, podobně havárie jaderné elektrárny v japonské Fukušimě. Problémem se stal dříve neznámý radon, uvolňující se v různé míře z podloží.

Moderní udržitelný socialismus by měl v zásadě uplatňovat zdravotnickou politiku někdejšího reálného socialismu, tj. zdravotní péči poskytovat bezplatně na základě jednotné celostátní koncepce a na neziskovém principu hospodaření veřejných zdravotnických zařízení, při odstřihnutí četných stávajících pijavic od veřejných rozpočtů zdravotnictví. Zdravotnictví nelze hodnotit podle vytvořeného zisku. Lékařskou péči je nutné poskytovat na dosažitelné úrovni vědeckých poznatků, lékařských přístrojů a metod, s přihlédnutím k ekonomickým možnostem, k demografickým změnám a ke změnám stavu zdravotního stavu obyvatel, bez experimentování na lidech.

Musí obnovit základní zdravotní péči na venkově a preventivní zdravotní prohlídky žáků a studentů na školách. Obojí se v důsledku špatné transformace zdravotnictví po roce 1989 odebralo do věčných lovišť.

Zásadním problémem zůstávají tzv. civilizační nemoci včetně klesající vitality populace, rostoucí neplodnosti a degenerace lidského rodu, byť nelze podceňovat ani tradiční nebezpečné nemoci, úrazy (problém adrenalinových sportů zásadně narostl), vysokou kriminalitu aj.

Je nemravné, že rozhodující část zdravotnického výzkumu je ve světě zaměřena na velmi vzácné nemoci a nemoci – masové zabijáky – přehlíží. Je neúnosné, aby se i nadále často hrubě zanedbávala prevence zdravotních problémů významnou částí občanů včetně vytváření pro zdraví lidí nepříznivého společenského klimatu. Zdravě žijící jedinci nemohou být předmětem veřejného posměchu. Hrdinou dne nemůže být hazardér ani osoba, která si špatným životním stylem zjevně poškozují zdraví.

Pár slov k tzv. epidemii koronaviru 2020-21

Epidemie nového druhu koronaviru SARS CoV2 vznikla podle všeho v laboratoři týmu doktora Fauciho (tým USA s čínskou účastí, i podle zjištění vyšetřovací komise USA Kongresu), způsobila přinejmenším v západním světě epidemii, zřejmě největší od obávané pandemie „španělské chřipky“ v letech 1918-20. Reálný socialismus, resp. ČSSR, s tak velkou epidemií konfrontován nebyl, byť podle všeho byl na takové neštěstí připraven lépe.

Celkem s koronavirem ve světě podlelo přes 9 miliónů lidí, především v bývalých socialistických a západních státech. Asi jedna třetina zemřela přímo na koronavirus (udusili se), dvě třetiny v kombinaci koronaviru s jinými vážnými nemocemi. Na vykazovaném nízkém počtu obětí v rozvojových státech se podílela jak nedostatečná úroveň jejich zdravotnictví včetně jeho časté absence na venkově, takže řada obětí koronaviru tam může, ale nemusí ve statistikách chybět, tak mnohem menší počet obyvatel nad 65 let věku, hlavních obětí epidemie koronaviru. Epidemie koronaviru nepřekvapivě zastihla zejména západní svět se silně zkomercializovaným zdravotnictvím. Byl zcela nepřipravený, a to nejen po stránce zdravotnictví.

Epidemie koronaviru v letech 2020 a 2021 ukázala mnohá velká selhání. S vědomím značně chatrné statistiky osob s koronavirem a skutečného rozšíření nemoci Covid 19 je zřejmé, že jí úspěšně prošla východní Asie včele s Korejskou lidově demokratickou republikou (3 zemřelí na milión obyvatel) a Čínskou lidovou republikou (4 zemřelí na milion obyvatel). Do izolované KLDK koronavirus pronikl až v závěru epidemie, a to již značně oslabený, takže nezpůsobil vysokou úmrtnost. V Číně byl identifikován jako v první zemi světa, ale rychlou tvrdou karanténou se podařilo minimalizovat jeho šíření a tím i jeho oběti a následně i sociálně ekonomické škody. Relativně největší oběti epidemie koronaviru mělo Peru (6510 zemřelých s koronavirem na milión obyvatel), 2.-8. místo zaujaly bývalé socialistické státy v Evropě, 9. byla Česká republika s 3 944 zemřelými s koronavirem na 1 milion obyvatel. V Evropě epidemií koronaviru úspěšně zvládlo pouze Bělorusko, z EU 15 relativně dobře Švédsko. Tyto dva státy přes velkou kritiku nepodnikaly větší karanténní opatření.

Epidemie koronaviru potvrdila, že rozhodující jsou čtyři faktory: parametry nemoci, stav zdravotnictví na začátku epidemie (drastické pouštění žilou zdravotnictví významně přispělo k situaci, kdy nemocnice v řadě států nestačily a mnoho lidí zemřelo bez pomoci), reakce vlády (velmi zpožděná reakce vlád jmenovaných států způsobila, že se z infekční nemoci stala epidemie a nemocnice v řadě států nestačily) a reakce obyvatelstva (individualismus, sobectví a nekázeň, tak rozšířená na kolektivním Západu, totálně propadly).

V USA situaci zhoršili čtyři hlavní epidemiologové prezidenta Donalda Trumpa, z nichž Fauci do boje s pandemií házel vidle ve snaze zakrýt skutečnost, že se svým týmem při svých nezákonných pokusech koronavirus uměle vytvořil a následně jim unikl z laboratoře. Za prezidenta Bidena byl dlouho hlavním epidemiologem.

V Česku se na jaře 2020 dařilo uplatňovat karanténu. Lidé měli oprávněně strach. Počet obětí byl malý. Ústup nemoci v létě 2020 strach zrušil. Následný lehkovážný přístup jak kapitánů zdravotnictví, tak obyvatelstva, vedl k drtivému rozjetí vražedné epidemie koronaviru na podzim 2020. Pokus ministra zdravotnictví Romana Prymuly prosadit tvrdou karanténu skončil po pěti týdnech vynucenou abdikací Prymuly. Pseudohumanitní gesto jeho nástupce – zastavení beztak málo dodržované karantény před Vánoce – vedl nepřekvapivě k masakru starých lidí koronavirem. Pokračovala z hlediska koronaviru vražedná zima a jaro. Situaci zhoršilo odmítnutí první očkovací látky – Sputnik V – z rusofobních důvodů v prosinci 2020 a následné brutální vnucování očkovací látky firmy Pfizer, které byl až do června 2021 velký nedostatek. Došlo i k velkému rozeštvání společnosti. Soudy rušily vyhlášky ministerstva zdravotnictví, narůstaly protesty proti brutálně vnucované očkování firmy Pfizer a dokonce i proti karanténě, pojaté místy absurdně. Počet obětí i sociálně ekonomické škody prudce rostly. Pandemii nejen v Česku ukončil ruský prezident Putin svou vojenskou invazí na Ukrajinu 24. února 2022. Koronavirus doslova přes noc zmizel.

Těžce selhalo i vedení EU. Začalo to neslavnou schůzkou epidemiologů států EU se závěry „*pandemie nového druhu koronaviru je málo pravděpodobná*“ tři dny před jejím vypuknutím v EU. Následoval zoufalý nedostatek ochranných zdravotních potřeb včetně jeho kradení Němci ostatním, giganákupem vakcíny Pfizer za nemravně vysokou cenu, sjednaný předsedkyní Evropské komise v nesmyslně vysokém množství osm dávek na osobu včetně nemluvnat, a ignorací zásadní od podzimu 2020 stále zjevnější skutečnosti, že drtivá část zemřelých s koronavirem byly osoby na 65 let věku, resp. očkování osob pod 50 let proti koronaviru bylo neodůvodněné, snad s výjimkou jinak vážně nemocných osob. Přinejmenším některé šarže očkování Pfizer byly nekvalitní a staly se zdravotním problémem. Selhala i Světová zdravotnická organizace, mimo jiné účelovou změnou definice pandemie tak, aby se do ní epidemie koronaviru „vešla“. Chápu návrhy na její zásadní reorganizace, v některých případech i na její zrušení.

Za nepřekvapivé považují selhání převážně soukromého zdravotnictví Západu. Když jde o peníze, a tady byly ve hře veliké peníze, tak mnozí neznají bratra. Jak říká V. Klaus, ve svobodné demokratické společnosti, rozuměj za kapitalismu, jde o peníze až na prvním místě. Já z toho vyvozují nutnost mnohem silnějšího veřejného zdravotnictví včetně vytvoření státního farmaceutického průmyslu, který by zajišťoval dodávky alespoň základních léků a léčiv. Aféry ministra Válka typu, že není ani klíčové antibiotikum penicilín, jsou otřesným vysvědčením nejen ministra Válka a Fialovy pětileté vlády, ale také soukromého farmaceutického průmyslu a lékárnictví.

Závěry

Moderní a udržitelný socialismus nemůže mít zdravotnické poplatky (chudým brání v přístupu ke zdravotní péči), s výjimkou asi osmi korunového poplatku za recept. Musí zvýšit dostupnost lékařské péče na odlehlejších venkově, alespoň na úroveň 80. let ČSSR. Současná situace, že starosta pětitisícového města marně shání aspoň

jednoho lékaře – obvodáka či starosta okresního města marně shání aspoň jednoho zubaře (na okrese a někdy i v sousedních okresech žádný není), je nepřijatelná. Je nutné i nadále zpoplatňovat tzv. zákroky pro krásu, dále poskytování luxusních pokojů v nemocnicích.

Moderní a udržitelný socialismus musí zásadně posílit veřejný charakter zdravotnictví, v první řadě nemocniční péče. Musí také zásadně posílit hygienickou službu i s rizikem, že se k moci dostane nějaký blbec a pod rouškou úspor ji opět zmasakruje. Regulaci zbylého soukromého zdravotnictví musí posílit, aby různými dírami zbytečně neutíkaly peníze veřejného zdravotního pojištění.

Musí zrušit zastropování placení zdravotního pojištění u vysoce příjmových vrstev obyvatel, zvýšit platby za tzv. státní pojištěnce a procento sociálního pojištění placené zaměstnavateli. Deficit na účtu veřejných zdravotních pojišťoven je nutné srovnat, a to jak odstraněním zbytečné byrokracie ve zdravotnictví a nákladů s ní spojených, tak zvýšením příjmů zdravotních pojišťoven. Poté by se výše zdravotního pojištění měla zvyšovat zhruba o inflaci. Nelze doporučit převádění výnosu spotřební daně za cigarety a alkohol do zdravotních rozpočtů, resp. závislost financování zdravotnictví na příjmech z těchto aktivit těžce poškozujících zdraví lidí je nežádoucí. Na místě je sloučit stávající zdravotní pojišťovny do Všeobecné zdravotní pojišťovny plně vlastněné a ovládané státem.

Zdravotnický výzkum musí orientovat na přednostní řešení rozhodujících, nikoliv vzácných nemocí a chorob. Nutné je obyvatelstvo vychovávat ke zdravému životnímu způsobu. Polistopadový princip „*vychovávat žactvo ve školkách a školách bezstresově*“ je s tím v příkrém rozporu. Otázkou je, jak přimět soukromá média ke spolupráci. Zatím nejčastěji v honbě za senzacemi působí destruktivním směrem.

Návrhy účtovat feťákům, pijákům, kuřákům a dalším hazardérům se svým zdravím náklady na léčení jimi takto získaných chorob nelze akceptovat, neboť by to ve většině případů znamenalo ztrátu práva na bezplatnou zdravotní péči a často i práva na jakoukoliv nákladnější zdravotní péči a tím i v mnoha případech jejich předčasnou smrt. Často drsné následky hazardu se zdravím nesou především příslušní hazardéři svým zhoršeným zdravím a nejednou i předčasným úmrtím, byť postižení mohou být i nevinní neúčastníci, například pasivní kuřáci či ukáznění účastníci silničního provozu. S výjimkou úrazů je přitom v mnoha případech těžké rozlišit, co vše tu či onu vážnou chorobu způsobilo. Ani rakovina plic nemusí být následkem kouření tabákových výrobků včetně tzv. „pasivního“ kouření, byť tak asi v 90 % bývá.

Budovy nemocnic a poliklinik je nutné zateplit všude, kde se tak dosud nestalo. Přecházet je nutné na jejich nízkoenergetický standard.

Zdravotnické služby musí být i nadále osvobozeny od placení daně z přidané hodnoty. Zdravotní potřeby včetně léků je nutné nechat ve snížené sazbě DPH, ale tuto sazbu je nutné snížit z 15 % sazby k 1. 1. 2014, resp. z 12 % od 1. 1. 2024 na 5 % sazbu i za cenu, že ČR bude mít dočasně 3 sazby DPH.

Moderní socialismus by měl mnohem větší pozornost věnovat podpoře zdravého životního způsobu. Komerzializace mnohých sportovních aktivit je nežádoucí a vylučuje z nich děti ze sociálně slabých rodin. Škodí i vrcholovému sportu, který pak má nedostatek talentů. Není ale objektivní důvod podporovat vrcholový sport. Tedy, falešná prestiž není objektivní důvod. Stát musí přednostně podporovat masový sport, nikoliv vrcholový, který je o převážně falešné prestiži a hazardu se zdravím sportovců.

Nutné je obnovit předmět „civilní obrana“, rehabilitovat roli tělocviku na základních školách a usilovat dosáhnout vysoké účasti dětí na dětských táborech. Stav z doby socialismu, kdy dětské letní tábory absolvovalo za zanedbatelný peníz asi 90 % dětí příslušného věku, je asi dnes nedosažitelný. Otázkou je také zajistit vysokou kvalitu dětských táborů, ideálně ne nižší než té z doby reálného socialismu. Dnes jsou dětské tábory pro podstatnou část dětí ekonomicky nedostupné, problémem je často i kvalita jejich vedení. Skandálů je příliš mnoho, byť bulváru toho asi unikne méně proti době socialismu, kdy byl držen zkrátka na uzdě.

Ustupovat před demonstranty za legalizaci měkkých drog, aby si mohli snadněji ještě více ničit své zdraví, nelze. Nejen proto, že jde o plivání na nelehkou práci rodičů, vychovatelů, učitelů, lékařů a dalších pracovníků zdravotnictví. Tvrdě je nutné stíhat napadání lékařů a sester agresivními pacienty. Je neúnosné, aby byly v hromadných sdělovacích prostředcích hrdinou dne feťáci, alkoholici, kriminálníci, hazardéři, exhibicionisté, kuřáci atd.

3. Z nové literatury

3 x Z aneb knižní okénko 20.

Pavel Sirůček

Dnešní lidé, především zasílávání digitální domorodci, čtou – míněno opravdové, tedy tištěné knihy – zoufale málo. Přitom se na pultech povalují hromady titulů. Hodně proměnlivé kvality a za nemravný peněz. Mnohdy se nabízí otázka, kdo mohl něco takového vydat? A proč? Nezřídka je drzá neprofesionalita a tragikomická lidová tvořivost (zde v krajně pejorativním smyslu) až neuvěřitelná. Pachatel dílka však patří do správné partičky, která si přihrává granty, projekty. Na straně druhé jsou autoři nuceni shánět si těžce sponzory a uboze škemrat o milodary, aby mohli publikovat i bez nároků na honorář. Prostě liberalismus ... Pravidelně nepravidelná rubrika 3 x Z¹ telegraficky představuje pel-mel knížek, které z různých důvodů nejsou recenzovány samostatně. Nicméně pozornost, samozřejmě i kritickou, si snad zaslouží.

Seriál 3 x Z dospěl k dílu dvacátému, který seznamuje s tituly:²

- Čechura, J.: *Kronika jednoho šílenství: Čarodějnice na severní Moravě v 17. století*. Praha: Vyšehrad 2023. 416 s. ISBN 978-80-7601-871-6 & *Heinrich Franz Boblig: Temná postava čarodějnických procesů*. Praha: Vyšehrad 2024. 248 s. ISBN 978-80-267-3036-1.
- Kyša, L.: *Syndikát*. Praha: Dobrovský 2024. 280 s. ISBN 978-80-277-4460-2.³
- Turchin, P.: *Poslední dny: Elita, kontraelita a cesta k rozpadu politiky*. Praha: Argo 2024. 304 s. ISBN 978-80-257-4524-3.

+ bonus aneb myrmekologické inspirace antropologie

Severomoravské kladivo na čarodějnice – mýty, realita a německý sex

Filmová klasika O. Vávry *Kladivo na čarodějnice*⁴ zůstává působivá. S tísnivou atmosférou. Což platí i pro povinnou četbu z pera V. Kaplického,⁵ ze které film vychází. Obě zpracování je však nutno zasadit do liberální doby 60. let. Jedná se o neskrývanou analogii s politickými procesy 50. let. „*Film se tak v obecné podobě stal působivou výstrahou před zneužíváním neomezené moci nad životy lidí ... Proti spořádaným a ušlechtilým občanům se náhle vynoří moc, která pod rouškou očišťování kraje od čarodějnic sleduje pouze vlastní obohacení a která neváhá pro tento cíl ničit všechny odpůrce a obětovat životy desítek nevinných lidí*“.⁶

Proti spořádaným a ušlechtilým občanům ... V románu i filmu ano (I když ušlechtilost až dušínovsky nesnesitelného děkana Lautnera ustupuje ve světle vztahu k hospodyňce Zuzaně. Nejen techtle, ale i na mechtle mezi nimi došlo). Bylo tomu však i ve skutečnosti? Opravdu byl V. Šmeralem až zkarikovaný Boblig jen hrabivou bestií a krystalickým ztělesněním zla?

Historik J. Čechura se snaží některé mýty vyvracet. Předkládá jiný nežli obvykle tradovaný, pohled na krvavé čarodějnické procesy i na jejich hlavního protagonistu. Oficiální anotace na druhý představovaný titul praví: „*Inkvizitor mýtů zbavený ... Monografie představuje tohoto temnou auru obestřeného muže, hlavního strůjce čarodějnických procesů na Velkolesinsku a Šumpersku na konci 17. století, jako člověka z masa a kostí. Ukazuje*

1 Zalistujme – Začtème se – Zapřemýšlejme.

2 Za pozornost stojí i další titul očima autorů IVK: Václav Klaus – Jiří Weigl – Ivo Strejček – Filip Šebesta – Ladislav Ják – Jan Zahradil – Ondřej Hejma: *Trumpův návrat. Co můžeme čekat?* Praha: Institut Václava Klause – publikace č. 74/2025. 112 s. ISBN 978-80-7542-113-5. S vyjádřením realistických nadějí ohledně toho, že se DJT „ *podaří zasít semínko pozitivní změny, které by mohlo být nadějí a inspirací i pro zbylou část západního světa na starém kontinentu*“ (zadní strana přebalu tamtéž). Vivat kontrarevoluce zdravého rozumu!

3 Sadovský spoluštamgast nám (na oplátku za *Syndikát*) zapůjčil titul, prý snad i zajímavý. Velmi pevná vazba, obrázek na obalu jako z agitace Jehovistů. Tryskající pramen Duchovní moudrosti & víry. Máme podezření, které se ihned potvrzuje. Chlapec Erik, který po smrti mutr začíná vidět více ... Nechybí loď (snad i kosmická) ani proroctví o roce Šelmy. Dábelské plány zednářů a iluminátů Erik maří. Přičemž pramenem Duchovna měl být veden i podnikatel Baťa. Fakt nelze. Ani rychločtením. Dar Duch-hovna opravdu nemáme. Řeč se vedla o publikaci Zeman, R.: *Pravda mezi nebem a zemí*. Jihlava: Roman Bartoš 2008. 320 s. ISBN 9788090413207.

4 Československo, 1969, 103 min., režie: O. Vávra.

5 Historický román – první vydání Praha: Československý spisovatel 1963. 343 s. ISBN nemá. Drsný, mysteriózní, hororový a napínavý historický psychothriller. Postavy (i ve filmu) jsou vesměs ploše černobílé.

6 S využitím obsahu na <https://www.csfd.cz/film/9455-kladivo-na-carodejnice/prehled>.

Bobliga jako vzdělaného právníka a respektovaného člena tehdejší společnosti, přibližuje jeho nezvykle dlouhou aktivní kariéru a rozptýluje mimo jiné rozšířenou představu o tom, že se obohacoval na úkor obětí čarodějnických procesů a jejich rodin. Výsledný obraz není ani obžalobou, ani obhajobou historické osobnosti, ale jejím zasazením do dobových souvislostí“ (<https://www.databazeknih.cz/prehled-knihy/heinrich-franz-boblig-temna-postava-carodejnickych-procesu-544165>). I čtenářstvem a diváctvem nenáviděný inkvizitor Heinrich Franz Boblig z Edelstadtu si zaslouží zasazení a hodnocení v rámci dobových souvislostí. Pod vlivem Kaplického knihy, a hlavně Vávrova sugestivního filmu zavládl stereotyp, že Boblig byl hrabivý, bezohledný a nevzdělaný sadista, který vše konal pro osobní obohacení a moc.

Anotace na Čechurův představovaný titul první uvádí: „*Proslulé čarodějnické procesy probíhaly během 17. století na severní Moravě a ve Slezsku. Vždy přitahovaly pozornost historiků, umělců i milovníků historie. Dosud nikdo ale nezpracoval v úplnosti rozsáhlé prameny k těmto procesům. Jaroslav Čechura se o to pokusil: na základě bohatého, ale málo známého materiálu sledoval osudy žen i mužů obviněných z čarodějnictví. Díky prepisům výslechů budete takřka v přímém přenosu sledovat průběh „jednoho šílenství“ s tragickými následky pro nespočet nevinných lidí. Kniha se věnuje nejznámějším případům čarodějnických procesů na území českých zemí, které se odehrály na severní Moravě, zejména na Velkolosinsku a Šumpersku, v závěru 17. století. Na základě rozsáhlého a dosud málo zpracovaného materiálu kniha sleduje osudy žen i mužů obviněných z čarodějnictví, jejich každodenní život a obzor, přičemž ze zkoumání vyvstává poněkud jiný obraz čarodějnic a čarodějnictví, než bývá obvykle tradován v historické literatuře, Díky zpřístupnění výslechových protokolů, které jsou obsáhlé citovány, nabízí kniha dramatický čtenářský zážitek“* (<https://www.databazeknih.cz/prehled-knihy/kronika-jednoho-silenstvi-carodejnice-na-severni-morave-v-17-stoleti-522100>). Na archivy, resp. soudní zápisy se odvolává taktéž román V. Kaplického, resp. film O. Vávry. Podle kontroverzních závěrů J. Čechury by opomenut neměl zůstat „*konfliktní potenciál*“ žen a mužů, kteří se ocitli v soudním soukolí. Sekta, ve které nevázané tělesné smilstvo hrálo hlavní roli, tam tehdy opravdu existovat měla.

Téma čarodějnických procesů zůstává atraktivní (a vzrušující). Autor těchto řádků již déle plánuje anotaci latinského spisu, který dal název knize i filmu – *Malleus maleficarum*. Snad roku 1487 vyšel jako *MALLEUS MALEFICARUM, Maleficas, & earum hæresim, ut phræmea potentissima conterens*.⁷ Připisovaného dominikánům H. Kramerovi a J. Sprengerovi. O vzniku a autorství se vedou spory. Anotace se pořád odkládá, s výmluvou na dostupnost (a láci) českého překladu díla, které se prý lehce nečte.⁸ Dodát nutno, že nejenom Čechura přesvědčuje, že spojování Bobliga právě s touto knihou náleží k uměleckým licencím – čti smyšlenkám. „*Když se tento inkvizitor dovolával nějaké autority, uváděl kromě bible zpravidla Delriovu příručku,⁹ spis Shrnutí zločinů neboli šest knih o magii (Epitome delictorum sive libri sex de magia) od nepříteli známého španělského advokáta Francisca de Torreblancy y Villapando,¹⁰ případně Morální theologii (Theologia moralis) Paula Laymana.¹¹ O Kladivu na čarodějnice věděl jen díky příležitostným odkazům na něj, jež se v těchto dílech nacházely“* (<https://www.penzionfilipovice.cz/cz/kudy-a-kam/carodejnicke-procesy>).¹²

Historik J. Čechura se specializuje na středověk a raný novověk ve středoevropském kontextu. Přesněji na hospodářské a sociální dějiny uvedeného období a teritoria. Chrlí knih (až podezřele) mnoho. Včetně titulu *Sex v době temna*¹³ (Praha: Rybka Publishers 2015. 656 s. ISBN 978-80-87950-14-2). Na který reakce kolují rozporné.

7 „*Celý český název knihy zní: Kladivo na čarodějnictví, čarodějnice a jejich kacířství kopí hubící, z různých autorů složené a do čtyř svazků správně rozdělené, z nichž první dva se nehmotností d'ablu zabývají, šálením jejich vidin, pověrečnými čarodějnickými obřady, příšernými s nimi spojenými shromážděními, nakonec i přesným vyšetřováním tohoto moru a jsou ukončeny jeho trestáním. Třetí se zabývá způsoby vymítání d'ablu a zapuzováním kouzelnického čarodějnictví z Krista od věřících. Čtvrtý zajisté obsahuje umění jak učit, žehnat a vymítat“* (<https://www.databazeknih.cz/knihy/kladivo-na-carodejnice-malleus-maleficarum-59111>).

8 Česky *Malleus maleficarum – Kladivo na čarodějnice*. Praha: Michal Zítka – Otakar II. 2000. 629 s. ISBN 80-86355-82-9 (2. vydání. Tamtéž 2005. ISBN 80-86355-99-3). Faksimile latinského vydání z Lyonu 1669.

9 Mínen vlivný traktát o magii a čarodějnictví *Disquisitiones Magicae libri sex* jezuita jménem M. De Río z let 1599-1600.

10 *Epitome delictorum, sive de Magia: In qua aperta* poprvé publikovaný poprvé LP 1618.

11 *Theologia Moralis in quinque libros partita* z roku 1625.

12 S využitím Kašpar, J.: Knižní sbírka šumperského faráře a děkana Kryštofa Aloise Lautnera. In *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska 2006. Sborník z 15. konference Olomouc, 22. - 23. listopadu 2006*. Olomouc: Sdružení knihoven České republiky a Vědecká knihovna v Olomouci 2007, s. 37-60. ISBN 80-903230-6-5.

13 S podtitulem *Sexuální život na českém jihu v prvním století Schwarzenberků (1660-1770)*. „... dílo ..., které se poprvé v české historiografii zabývá tématem sexuálního života našich předků v průřezu více než sta let. Unikátní práce ..., opírající se o bohatou dokumentaci jihočeských archivů v čele s Třeboní, kde autor prostudoval na dvacet tisíc dokumentů, umožňuje čtenářům seznámit se s pestrým vějířem projevů sexuality v barokní epoše a nahlédnout do dosud málo probádaného rozměru každodennosti venkovského a maloměstského obyvatelstva ... Význam ... práce ... přesahuje rámec sexuální problematiky. Jedním z nejcennějších přínosů knihy je například zpracování otázky, jaký postoj k sexuálnímu chování, a především sexuální deliktům svých poddaných zaujímala ve sledovaném období vrchnost – knížata ze Schwarzenbergu. Jak autor přesvědčivě dokládá, Schwarzenberkové se při trestání těchto aktů řídili řadou tradičních nepsaných zvyklostí.

S postesky na vysokou cenu a hlavně na to, že kniha až lascivními názvy titulu i pasáží vzbuzuje očekávání, která přitom nenaplnuje. Všechno na jedno brdo, se zdroji v podobě toho, co se dostalo k řešení tehdejšími autoritami. Kritizován někdy bývá lechtivý až bulvární. leč současně nepřiliš čtivý styl psaní.

Reakce na oba Čechurovy představované tituly jsou nemálo rozporné rovněž.¹⁴ Čechurovo „*rozbíjení báboviček*“ ohledně líčení čarodějnických procesů na severní Moravě i inkvizitora Bobliga je označováno za svérázné, neověřené, smyšlené a v neposlední řadě i jako nechutné, se zřetelnými sexuálními podtóny. O to více se na obě knihy těšíme (Předběhněme a prozradíme, že nakonec zklamání nejsme. Koupi nelitujeme). Dodejme, že přitom obvykle nejsme příznivci rozbíjení historických „*báboviček*“ patřících k tradicím našeho národa a našeho lidu za každou cenu. Namátkou dnes tak módního zpochybňování husitství & geroje Jana Žižky.¹⁵ I když tušíme, že to asi nebylo úplně tak, jak líčí velkolepá Vávrova lidová trilogie, znesvěcování a bourání národních ikon prospěje komu? A čemu? Našemu národu a našemu člověku? Opravdu? Anebo dosud neukončený spor o Rukopisy? Komu a čemu prospělo masarykovské pinožení se za liberální tzv. Pravdou stylem padni, kam padni?

Začneme titulem prvním, tlustším. S atraktivním přebalem s vyobrazeními čarodějnického sabatu. Knihu otevírá rozsáhlejší pasáž *Úvodem: Petrovy kameny pod sněhem*. Líčí nespornou magičnost místa zvaného Petrovy kameny. Místa velikých a prvních ze sabatů v každém roce, s účastí desítek, ba stovek čarodějnic a jejich galánů. Naznačen je průběh takového obřadu. J. Čechura konstatuje, že pod vlivem odborné i krásné literatury došlo k tomu, že čarodějnice bývají vnímány prizmatem jejich procesů. Což považuje za „*poněkud jednostranné a omezující*“ (s. 13 anot. publ.). Kniha je proto zaměřena na skutečné či smyšlené činy čarodějnic a teprve následně si všímá represí. Čechura tvrdí, že čarodějnické příběhy nejsou omezeny pouze na okolí Velkých Losin, neboť měly mít daleko širší rádius překračující i zemské hranice. „*Místa jako Velké Losiny, Šumperk, Jeseník (Frývaldov) a Zlaté Hory (Edelstadt nebo Cukmantl) představovaly jedno ze středoevropských center čarodějnictví v průběhu v podstatě celého 17. století*“ (s. 13 anot. publ. 2023). Přidává další zásadní tvrzení týkající se etnické podmíněnosti: „*... jednalo se o sektářské hnutí rozšířené prakticky výlučně mezi německým obyvatelstvem na severní a zčásti i střední Moravě*“ (s. 14 anot. publ. 2023). V ryze českých oblastech se takováto hromadná hnutí nevyskytovala. I z tohoto důvodu jsou v obou knihách používána jména v původní, německé podobě a ženská nejsou přechylována.

Vyzdvíženo je bohatství pramenů k čarodějnickému tématu nacházejících se v panství Velké Losiny spolu s městem Šumperk i zásadní význam Petrových kamenů pro sektářské rejdy. Pozornost je věnována vymezení pojmu čarodějnice a různým interpretacím. Čechura v této knize čarodějnictví chápe „*jako určitý projev sektářství ...*“ (s. 16 anot. publ. 2023). Mezi typické projevy náleželo odpadnutí od Boha (křesťanské víry) a následné spojení s galánem, což bylo synonymum ďábla. Klíčovým momentem sektářských praktik byla návštěva sabatů. Slavností, kde se jedlo, pilo, tancovalo a smílalo. Konávala se i menší shromáždění v soukromých domech anebo zimní sabaty. „*Pravidelnou součástí těchto akcí bylo tělesné obcování, pro mnoho žen hlavní motivace vstupu do sekty ...*“ (s. 17 anot. publ. 2023). Primární motivací vstupu žen i mužů do sekty měla být volná konzumace sexu, tolerovaná i v rámci manželských svazků. Komplementárním aspektem měla být touha především některých žen se společensky povznést. Čarodějnice pěstovaly různé rituální praktiky (ničení hostií), prováděly ritualizované akce (zabití beránka) a záměrně páchaly škody na dobytku, úrodě aj. Docházelo k násilí na osobách mimo sektu,¹⁶ přičemž výjimečně měly být páhány i vraždy.

Vlastního čarodějnictví v rámci sekty se mělo účastnit mnohem více osob, než byl počet těch, kteří stanuli před soudem. Čarodějnické procesy tak mají představovat dvě různé kvality, „*dvě různé dějinné skutečnosti*“ (s. 17 anot. publ. 2023). Čarodějnické a kouzelnické činy zasazené do dobového právního rámce. S tím, že je minimálně silně zjednodušené vnímat tresty za čarodějnictví za nespravedlivé a způsob popravu za zvlášť kruté. Odhalování čarodějnic byl celoevropský proces trvající několik století. Upozorněno je taktéž na terminologickou blízkost pojmů inkviziční soud a inkvizice, které však nelze ahistoricky spojovat. Telegraficky je představena osoba soudce Henricha Franze Bobliga.

Nevyužívali ani se příliš neřídili zemskými normativy, kterým se naopak spíše vyhýbali. Ve vztahu k delikventům zaujímali často individualizovaný přístup, při rozhodování o trestu nezřídka zohledňovali životní situaci ... provinilců, a je doloženo nemálo případů, kdy sexuální delikty zůstaly zcela nepotrestány. Jejich postoj charakterizoval paternalismus – aristokrat byl pánem, ale i otcem, ochráncem ...“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/sex-v-dobe-temna-sexualni-zivot-na-ceskem-jihu-v-prvnim-stoleti-schwarzenberku-1660-1770-247987>).

¹⁴ Na knihy nás upozornil krátký tip V. Drápelové (spolužačky z Arabské) nazvaný Lovec čarodějnic Boblig zbavený umělecké fikce. In *Mladá fronda Dnes*, 30. 11. 2024, s. 9. ISSN 1210-1168.

¹⁵ Připomeňme film *Jan Žižka* (ČR, 2022, 125 min., režie: P. Jákl). Akční spektakl s ubohou zápletkou. Je o ničem. Dobové řezby zpodobněny krvavě, leč brzy nudí. Hlubší smysl snímku, existuje-li vůbec nějaký, uniká. Ryzí příživování se, přesněji parazitování, na historickém tématu a osobnosti Žižky. Kdyby místo Žižky byl někdo jiný, vůbec nic by se nezměnilo. Přesah či odkaz v oblasti záporné nuly. Nezvládli jsme vydržet do konce.

¹⁶ Příkladem může být házení dřívěk do úst osobám spícím nebo pod vlivem alkoholu, střelba z foukaček otrávenými střelami, muži-čarodějové měli používat i karabiny se střelivem ve formě železného šrotu atp.

Úvod vyznívá vcelku rozumně i střízlivě. Do očí však přímo bije „*ich*“ forma vyjadřování autora. Také tady – jako ostatně všude v celé knize – figuruje spousta poznámek pod čarou, včetně spousty odkazů na historické prameny. Což navazuje dojem odborné studie či literatury faktu. Leč odpověď ohledně žánru publikace úplně triviální není.¹⁷ Údajná fakta o čarodějnických skutcích, resp. sektářském hnutí autor nalézá ve výpovědích obviněných. Činí tak pečlivě. Na výpovědích a na osobním přesvědčení autora spočívá celá konstrukce.¹⁸ Kdo však výpovědi obvykle sepsal? Boblig. Takže vše se vlastně odehrává v režii H. F. Bobliga. Věrohodnosti v neposlední řadě rozhodně nepřispívá, že k výslechům náleželo mučení fyzické i psychické, minimálně s hrozbami použití drastických technik.¹⁹ Trochu jako pokus rekonstruovat dobu např. normalizace pouze a jen podle dochovaných dokumentů STB.

Poctivé je však uznat, že pokud by všechny výpovědi měly být zfalšované, resp. připravené či upravené Bobligem, musel by tento soudce disponovat fantazií a talentem vskutku nemalým. To za první. Za druhé, na každém šprochu ... (Konec konců i režisér Vávra měl uznávat, že mnozí obvinění svým slovům upřímně věřili. On to ovšem pokládat pouze za fantazijní výmysly, kdežto historik Čechura vše – a uzejme, že logicky – propojuje pomocí sekty).

Obsah tvoří dvě části členěné na třicet devět kapitol. *Část I. Čarodějnice zdola* sestává z patnácti a je zaměřena na činy čarodějnické sekty. *Část II. Čarodějnice shora* přináší kapitol dvacet čtyři, přičemž se věnuje se soudním procesům a represím. Vedle číslovaných kapitol je přítomna *Mezibilance* v závěru první části a v části druhé dvě *Intermezza* a finální *Exkurz*.

Drtivou většinu tvoří přepis výpovědi svědků a obviněných. Přes atraktivnost tématu jde o čtení náročné, zdoluhavé a brzy monotónní, nicméně často obohacené o rozličné pikanterie. Vesměs rázu sexuálního až morbidního. Na které lze nahlížet různě. Obsahu odpovídají názvy kapitol. V rámci *1. kapitoly Sabat na Petrových kamenech* z výpovědi plyne, že sabaty nebyly živelným shromážděním osob, nýbrž hierarchizovaným setkáním mužů a žen. Sabaty měly mít scénáře a patrně disponovaly nejméně jedním režisérem. Obsažen je výčet dalších míst, kromě zásadních Petrových kamenů. I data konání, v čele s Valpuržinou nocí (30. duben). Klíčovou figurou na sabatech na Petrových kamenech bývala čarodějnická královna. K tomu další korunované ženy a mužská složka, která byla rozhodující pro přijímání nových členů – mužů i žen. Děkan Lautner se měl sabatů pravidelně zúčastňovat coby hudebník anebo např. při korunovacích královen. Na sabatech hrávalo několik muzikantů. Vlastní program sabatu zahrnoval jídlo a pití, volnou zábavu a sex. Sex nevázaný s partnery vybranými i náhodnými.

2. kapitola Účastníci sabatu na Petrových kamenech upozorňuje na náročnost identifikace účastníků sabatů. Řada byla jmenována či známa jen podle svých řemesel, křestního jména nebo polohy bydliště. Čechura osoby scházející se na Petrových kamenech člení podle několika hledisek (geografického, sociálního aj.). Souhrnné počty viděných osob uvádí tyto: 1679-80 471 osob, 1681-85 404 osob, 1686-88 593 osob. Naznačena je i vnitřní organizace sekty. *3. kapitola Jak jsem se stala čarodějnicí* mapuje cestu na sabaty, resp. do sekty. Začíná vytipováním vhodné osoby ze strany mistrové či učitelky (anebo jejich mužských podob). Poté následovalo sexuální zasvěcení příslušným galánem. Nikde přitom nevystupuje žádná nadpřirozená síla ani se nedějí paranormální jevy. I vstupní akt na sabatech měl svá pravidla.

4. kapitola Koho jsme získala pro čarodějnictví cílí na osoby zlákané na čarodějnickou dráhu. Na doprovodné galány s určitým jménem je zaměřena *5. kapitola Galán neboli zlý duch*. Galán měl řídit všechny kroky začínajících čarodějnic. Galáni učili ženy modlit se jinak a vykonávali s nimi pohlavní styk. Řada galánů měla mít pestřejší oblečení a koňské nohy. I muži-čarodějové měli své galány, s funkcí avšak pouze poradní. Nikde nebyla zaznamenána jediná zmínka o pohlavním styku mezi čarodějem a jeho galánem. Různobarevné oblečení galánů, obdobně jako používání různobarevných masťů odráželo rozdílné postavení v rámci sekty. Zvláštní masť, které coby symbolický tmel spojují členy sekty představuje *6. kapitola Čarodějná masť*. Masťi bývaly vesměs tmavé, někdy byla příslušnost k sektě demonstrována viditelným potřením, jindy potření (např. v intimních partiích) zůstávalo skryté. Složení i barvu masťů určoval galán. Masťi někdy měly mít kouzelné účinky. Po potření pohlaví

¹⁷ Così může naznačovat i pouhé jediné jméno v tiráži coby recenzent. Jméno stejné u titulů z roku 2023 i 2024.

¹⁸ Čechura hned na začátku klade řečnickou otázku ohledně Lautnera. „*Myslíte, že by se známá postava těchto událostí, šumperský děkan Kryštof Alois Lautner, nechal věznit po dobu téměř čtyř let, a nakonec i podrobit mučení, aby se potom přiznal k tomu, že žil v zajetí fikce, nebo představy o fiktivním shromáždění na Petrových kamenech? Jsem si jist, že takovou konstrukci je třeba odmítnout ...*“ (s. 11 anot. publ. 2023). Což má – podle logiky Čechury – být těžko vyvratitelným argumentem proto, že se sabaty skutečně odehrávaly. Nikoli, jak se měl domnívat režisér Vávra, že vše byl výmysl losinských žen, které doma ležely v posteli, nudily se a snily o pikantních dobrodružstvích. Podle protokolu se Lautner přiznal, že sabaty navštěvoval a jmenoval dvacítku osob, se kterými tam měl sedávat u prvního stolu. Čechura nepřipouští, že by výpověď mohla být učiněna pod nátlakem, resp. že Lautner raději již zopakoval všechno, co mu někdo nařídil, že má vypovídat. K věrohodnosti výslechových protokolů se obšírněji Čechura věnuje v pasáži *Exkurz*. Popírá i možnost, že by se obvinění učili výpovědi podle nějakého scénáře. Důkazy ovšem nemá žádné, jde pouze o autorovo přesvědčení.

¹⁹ Použití útrpného právo se mělo řídit regulemi a zřejmě nebyvalo používáno tak často, jak naznačuje Vávřův film. Např. Eva Krushin, která ve vězení strávila přes dva a půl roku, byla útrpnému právu vystavena dvakrát.

šlo např. na pohrabáči anebo pometlu doletět na Petrovy kameny.²⁰ 7. kapitola *Znaménka přirozená, znaménka umělá* ... Členy sekty spojovala taktéž různá znamení na těle. Pečlivé hledání stigmat po celém těle bylo povinnou součástí výslechu osoby obviněné z čarodějnictví. Znaménka mohla být přirozené (bradavička, piha atp.) či vytlačená galánem.

Zneužívání oltářní svátosti podávané v podobě hostie – coby porušování základních pravidel křesťanské věrouky – zachycuje 8. kapitola *Zrádné mystérium hostií*. Spektrum způsobů využívání svěcených hostií sektou bylo široké, s patrnými touhami po jejich co nejbrutálnější destrukci. Společensky škodlivou čarodějnickou agendu nastiňuje 9. kapitola *Čarodějnice – travičky, násilnice a vražedkyně*. Po navedení galánem čarodějnice škodily namátku např. tím, že kazily kvalitu piva (přidáváním shnilého ovoce) nebo jídel (přidáním kočičích uší apod.), poškozovaly či likvidovaly domácí zvířata (např. trávením), ničili úrodu (např. pomocí housenek a motýlů). Ublížovaly i lidem, přičemž někdy šlo o vyřizování si susedských sporů. Čarodějnice používaly jednoduché foukačky, kterými střídaly střely potřené čarodějnickou masťou. 10. kapitola *Z čarodějnické mytologie: způsobím bouři a stanu se zvířetem* se zaměřuje na údajné schopnosti čarodějnic měnit počasí (např. pomocí hostií a políbených kamenů, kterými se tluče o sebe).²¹ Čechura nijak neskryvá nejasnost mnohých tvrzení. Připomíná však, že Losinsko se nalézá v oblasti bohaté na meteorologické jevy jako bouře a vichřice. Údajná práce čarodějnic se silami přirody mohla být spojena s využíváním těchto jevů, která v mysli čarodějnické ženy či muže mohlo být interpretováno ve smyslu projevu nadpřirozených schopností. Čemuž sami, alespoň částečně i často uvěřili. Nejkrasnější formou představ čarodějnic byla jejich údajná proměna např. v myš v ďáblově jménu. Anebo v kočku, kohouta, kozu, vlka, srnu či zajíce. Někdy v bujarém žertu, obvykle však ve snaze škodit (coby černá kočka přebíhat lidem přes cestu nebo jako zajíc okusovat mladé výhonky). Jedním z možných výkladů zní, že zfetované ženy se v rauši převlékaly za rozličná zvířata.

Rituální zasvěcování popisuje 11. kapitola *Smrt „beránka božího“ u Pustých Žibřidovic*. Beránka čarodějnice ubily a pověsily na hrušeň, a to ve spojitosti s Velikonočními svátky. Na oltářním stole byly obětovány různé potraviny a nakonec i dcerka jedné z čarodějnic. Obětování děvčete spočívalo v tom, že kavalír ji pevně stiskl ruku až vytryskla krev. Poté byla zasvěcena sexem. Součástí byla žranice, pití piva a vína a hromadné obcování. 12. kapitola *Žranice u Agnes Koppin, Susany Stubenuohlin a Anny Richterin* líčí malý sabat, přesněji žranici, které se zúčastnilo cca 25 osob. Vedle hodování a sexu bylo součástí volné zábavy rozdupávání hromady hostií a vytírání si zadků s nimi. Ve žranicích hrály rozhodující roli starší ženy. Tyto také často končily ve vězení a rukou kata jako první. Reprezentativní akcí čarodějnické sekty se stala městská čarodějnická svatba, kterou zachycuje 13. kapitola *Čarodějnická svatba v Šumperku*. Pekelné žranice se měl zúčastnit i Lautner. Žranice ústila ve veselku. Dcery jednoho ze členů sekty a ženicha, který byl vybrán veřejnou diskuzí. Následoval tanec a hostina, přičemž vše „probíhalo – jako na Petrových kamenech a u staré Koppin – se smyslností a hanbou“ (s. 109 anot. publ.). 14. kapitola *Johann Friedrich Kopp a srdce hraběnky Juliány* rekapituluje odcizení srdce jisté hraběnky, které bylo uloženo ve schránce na šumperském zámku. Zlodějem byl významný člen sekty, v civilu úředník losinského panství. Se srdcem měli, spolu se svojí matkou, několik roků kouzlit. Srdce bylo nakonec nalezeno a vráceno. O potrestání Koppa (který se umně orientoval v zákratech práva)²² se vedly vleklé spory s odvoláními, kdy se kauza dostala až před císaře. Úkladnou vraždu naznačuje 15. kapitola *Čarodějnice zastřelily pana hraběte*. Kouzelnou (čarodějnou) střelou měl být zabit Přemysl III. ze Žerotína. Čarodějnice provedly jedovatý výstřel, hrabě onemocněl a po několika týdnech umírá. Vražedným nástrojem měla být cca 20 cm dlouhá trubička patrně z duté lodyhy byliny zvané koprniček. Do ní byla vložena čarodějná kulička z kousku svaté hostie, střelného prachu a

20 Obvinění z čarodějnictví nezřídka mířila na místní ženy-kořenářky. Znalé účinků určitých druhů bylinek, včetně halucinogenních. Přitom uměly pracovat i s psychikou. Některé látky s halucinogenními účinky působí silněji i bez nežádoucích účinků (zvracení, horeček apod.), když se aplikují do podpaží nebo na silně prokrvenou sliznici ženských pohlavních orgánů. Protože koště bývalo nejbliže (a bylo i dostatečně dlouhé a hladké), kořenářky po něm sahaly, aby jeho pomocí aplikovaly mast (či lektvar) a dosahovaly omamných stavů. Pokud aplikace látky přinese kýžený stav, dochází k halucinacím, kdy se nezřídka jedná o pocity létání, přemístění na dlouhé vzdálenosti anebo o jiné, nadpozemské stavy. Létání čarodějnic je metaforou pro halucinogenní drogové opojení. Původ legend o létání na koštěti tak může být spojován se sexuálními orgiemi a „létajícími“ mastmi, kterými se čarodějnice sjížděly. Tyto se vařily z tuku (nejlépe z čerstvého tuku oběšenčů sňatých ze šibenice či z nekřtěňátek, případně se používala náhražka z vepřového sádla) smíchaného s rozličnými přísadami původu rostlinného, minerálního (s popelem, solemi) i zvířecího (s netopýří krví, ropuším slizem, slímáky). Využívány přitom byly psychotropní sloučeniny z rostlin. Vidiny a pocity levitace vyvolávají blín, rulík, mandragora, oměj, bolehlav či náprstník. Nahrazení bylin syntetickými drogami zatlačilo znalost pestré škály našich přírodních halucinogenů do pozadí. Připomenout je možné taktéž zkušenosti přírodních národů či např. bohatý sexuální život a rozličné sexuální praktiky starých Římanů, včetně právě čarodějnicemi připravovaných nápojů lásky a afrodisiak – srov. Galán, J. E.: *Milostný život ve starém Římě*. Praha: Ikar 2004. 224 s. ISBN 80-249-0410-1.

21 Pozdější obvinění tak měl činit např. tak, že strčili svého galána do nádoby. Následně tento z nádoby vylezl a společně létali nad poli, lesy i domy a způsobovali škody. Vyličené příběhy měli obvinění považovat za reálné.

22 Obrana Koppa má být výjimkou. Ostatní obvinění se měli vyznačovat fatalismem – odevzdaností čarodějnic a čarodějníků vůči tomu, co nastane po jejich zatčení. Včetně pravděpodobného nepřilíh hezkého konce na hranici.

různých bylin (židavy, černého kořene a neznámé přísady). Tři čarodějnice zhotovily tři rourky a každý z nich hraběte zasáhla do jiné části těla.

Část I. uzavírá *Mezibilance: Sex jako princip existence čarodějnické sekty*.²³ K základním a klíčovým principům sekty náležela rozkoš a tělesná bujnost.²⁴ Členové tuze moc rádi žrali, chlastali, tancovali, skákali a především obcovali. Sex byl všudypřítomný – při přijímání do sekty, na Petrových kamenech, při žranicích i v modlitbách čarodějnic. Jedna z úderných zněla: „*Zelený, žlutý a způsobující sténání je ocas mého chotě. Kulky, nožka – tlustá varlata, jsou mé kundě milejší než růženec. Napumpuj (do ní) po měřici, propíchni jí (panenskou) blánu, vyliž jí prdel a popadni ji za ni*“ (s. 123 anot. publ. 2023).²⁵ Závěrem Čechura přidává zásadní konstatování, že „*čarodějnické procesy rozhodně nezlomily dynamiku této sekty*“ (s. 124 anot. publ.). Neskončila, nerozpada se, ani její protagonisté neopustili panství. Sekta existoval dál, přičemž v 80. letech 17. století přijímala nové členy. Sabaty pokračovaly i přes hořící hranice. Shora byly procesy ukončeny LP 1692, ale losinská sekta měla působit dále.

Část II. *Čarodějnice shora* otevírá nečíslovaná pasáž *Jak to vše začalo aneb velikonoční pondělí v Sobotíně*. Martina Schuchin (jinak též Franckin) 11. 4. 1678 vyplivla hostii a schovala v šátku. Činila tak ale nešikovně, neb byla viděna mladým ministrantem, který věc hlásil faráři ze Sobotína. Tento ženě vyčinil, ona hostii spolkla a byla s napomenutím propuštěna. Nešlo o žebračku, jak bývá tradováno, nýbrž o podruhnin. Popis události ovšem pochází až z 30. 1. 1679, kdy se před inkviziční soud ve Velkých Losinách dostavil kostelník a událost popsal. Mezitím dostala zprávu o události hraběnka Angelina de Galle a správa losinského panství v čele s hejtnanem Franckin vyslechla. Písemný protokol – nedochovaný – měl být v Olomouci předložen Bobligovi při vyjednávání o jeho soudním angažmá.

16. kapitola *Inkviziční soud ve Velkých Losinách a H. F. Boblig* představuje zřízení soudu v čele s Bobligem. 17. kapitola *Výslechy Mariny Schuchin jinak Franckin a jejích společnic (1678–1679)* mapuje první rundu výslechů čtyř obviněných žen (ve věku 51-68 let), které probíhaly od 2. 9. 1678 na losinském zámku. První losinský proces končí jejich upálením 7. 8. 1679. Nejstarší výslechy byly zaznamenány ve třetí osobě, kterou se J. Čechura snaží dodržovat. Následuje vsuvné *Intermezzo I: Apelační soud mění postup vyšetřování*. Shrnuje, jakou roli ve Velkolosinských čarodějnických procesech hrál po celou dobu jejich trvání pražský Apelační soud. Čechura zdůrazňuje (i dokladuje), že jednotlivé detaily výslechu – včetně hrozeb užití mučících nástrojů i jejich vlastního použití – inkviziční komisi přímo určovali pražští soudci Apelačního soudu. Od začátku roku 1679 tak dochází k zásadní změně postupu vyšetřování inkvizičního soudu, přičemž otázky již jsou kladeny v první osobě. Těžiště výslechu se přesouvá do prostředí sekty a jejích rejdů, včetně sabatů na Petrových kamenech. Uvedené působivě líčí 18. kapitola *Druhé kolo výslechů M. Schuchin jinak Franckin a ostatních žen*. Ve výpovědích je, mimo jiné, zdůrazňována d'ábelská rozkoš z obcování s galány (galán Franckin se jmenoval Schwartz Zippel Mertin),²⁶ včetně detailních popisů prasečinek. Vedle zlého, resp. výřečného ducha svou roli hraje němý duch, který má způsobovat, že při výslechu (i jinde) obviněná mlčí. Což se týkalo především D. Daudin, která na otázky vesměs nereagovala. Další postupy soudu dokladuje 19. kapitola *Dorothea Daudin – první oběť losinských procesů*. Daudin byla 24. 5. 1679 nalezena v cele mrtvá.²⁷ Podle názoru Čechury spáchala sebevraždu. 20. kapitola *Závěrečné výslechy M.*

23 V duchu modlitbiček typu: „... *tvůj ocas bude bratrem mé zahrádky*“ (s. 297 anot. publ. 2023), resp. „*Velké koule a dlouhý ocas, jsou mi milejší než růženec ...*“ (s. 301 anot. publ. 2023).

24 Srov. adamity coby radikální část pikartů v rámci husitského hnutí. Měli se přímo vyžívat ve zvrhlých sexuálních orgiích se skupinovým sexem, kdy v chiliastickém blouznění (ohledně blížícího se konce světa) odhazovali šatstvo – ve víře, že šaty jsou jen nadále nepotřebným důsledkem Adamova pádu. Jiné interpretace ovšem upozorňují na možnost jejich záměrného očeřňování ze strany „*mainstreamového*“ husitství ve snaze ospravedlnit čistky v táboře přílišných radikálů prováděné nejenom Janem Žižkou. Srov. např. Jukl, J. J.: *Adamité: Historie a vyhubení husitských naháčů*. Praha: Dokořán 2014. 168 s. ISBN 978-80-7363-601-2.

25 Půvabně libozvučná je i alternativa: „*Dvě kozy a jeden kozel, každý má díru do zadku. Kdo jej chce líbat, musí sežrat mnoho bobků*“ (s. 123 anot. publ. 2023). Mezi další vulgární modlitby náleží: „*Kunda nahoru, kunda dolů; nesu klacek (pyj), odved' d'ábla pryč ... Ó, ty prasečí, svinské lejno, jak jsi mě zasáhlo*“ (s. 276 anot. publ. 2023). Ke zvláštním modlitbičkám patří: „*Bílé fleky, rudé fleky a modré fleky, Valtine, můžeš mi políbit zadek. Kráva má dlouhý ocas, Valtin mne naučí tancovat, musíš se se mnou uživit*“ (s. 285 anot. publ. 2023).

26 Mezi dalšími galány byli jmenováni Grün Thomas a blíže nespecifikované sexuální mašiny Hans a Lurtz.

27 Daudin měli ráno najít strážní mrtvou s černým obličejem. Příčina smrti není v žádném dokumentu řešena ani nastolena. Ve filmu jí měl vaz zlámat d'ábel, resp. takto bylo prezentováno její Bobligem nařízené umlčení. Zachycena však byla neobyčejná událost z počátku věznění, kdy D. Daudin měla v noci opustit vězení a odebrat se domů, do Vernířovic. Kde způsobila hluk a vyhnala dobytek ze stáje. Poté se měla vrátit do vězení. Což bylo spojováno s tím, že jí do 9 km vzdálené obce přenesl d'ábel. Čechura svědectví o vzdálení se a opětovném návratu považuje za věrohodné. Upozorňuje na problémy s vězněním obviněných, na poklesky strážných, včetně jednání katovské rodiny Hayovy, resp. na to, že vězení nebylo žádnou „*nedobytnou pevností*“. Pohybovali se po něm i příbuzní zatčených, které jim přinášeli potraviny etc. Za pozoruhodný Čechura považuje fatalismus ústící v to, že se D. Daudin do vězení vrací. Kromě J. F. Koppa se nikdo z losinské čarodějnické sekty „*nepokoušel zachránit život útekem ...*“ (s. 166 anot. publ. 2023). Jiným vysvětlením – místo sektářského fatalismu – ovšem může být, že obvinění si žádné viny původně vědomi nebyli. Anebo klade správnou otázku Čechura, že

Schuchin (třetí kolo výslechů) přináší vyslýchání zbylých tří po smrti Daudin, a to podle Bobliga „*po dobrém ... aby násilí nevyvolalo větší škody*“ (s. 169 anot. publ.). Upálení tří žen zachycuje 21. kapitola *První losinská exekuce*. Hranici neuniká ani mrtvá Daudin, zahrabaná u šibenice.

22. kapitola *Epilog prvních případů a nové pachatelky* představuje Bobligův dopis hraběnce de Galle z 25. 8. 1679. Podává popis exekuce i skupiny žen, které považoval za nejvýraznější čarodějnice v oblasti Velkých Losin. Podrobně popisuje skupinu devíti žen, které brzy končí v rukou kata. Ohledně skupiny druhé – deseti žen je podána pouze celková charakteristika. Za touto kapitolou čtenář nalézá přílohu s působivými černobílými fotografiemi na tuctu stran.

Další kolo procesů připravuje *Intermezzo II: Apelační soud a losinské procesy v letech 1679–1692*. Soudce Boblig se nejpozději koncem roku 1679 stěhuje přímo do Velkých Losin. Postupně začínalo být jasné, že jde o rozsáhlé čarodějnické hnutí, které si vyžádá vyšetřování důkladné a dlouhodobé. J. Čechura se na řadě stránek pokouší rekonstruovat práci Apelačního soudu. 23. kapitola *Druhý příběh / druhé dějství* mapuje zatčení, výslechy a odsouzení pěti velmi zkušených čarodějnic, z nichž některé měly k sektě náležet téměř čtyřicet let. Doznávají opět odpadnutí od Boha, účasti na sabatech, společensky škodlivé aktivity i obcování se svými galány. Čtveřici dalších velezkušných sektářek²⁸ představuje 24. kapitola *Třetí příběh*.

Dva a půl roku po odhalení čarodějnických praktik na Losinsku stanul před soudem první muž – Hans Stubenuohl, manžel již popravené Susanny Stubenuohlin. Případ zachycuje 25. kapitola *První muž-čaroděj*. Z výslechu, kterému se obviněný podrobil po dobrém, vyplývají odlišnosti mužů-čarodějů od převažující síly žen-čarodějek. Mužský duch Stubenuohla se jmenoval Czampier, který ho měl naučit různé šprýmy a pomáhat při živobytí. Czampier byl muzikant a doprovázel Stubenuohla na Petrovy kameny. Stubenuohl je upálen 10. 7. 1681. K nejvýraznějším osobnostem sekty měl náležet starý rychtář ze Sobotína – jeho příběh rekonstruuje 26. kapitola *Hans Axman a jeho čarodějnické společnice*.²⁹ Axman končí na hranici v máji LP 1682. Jeho manželka Dorothea je zatčena v říjnu 1681, o čemž pojednává 27. kapitola *Dorothea Axmanin a další tři oběti*. LP 1684 ve Velkých Losinách klesá počet odsouzených, přičemž Losinsko jakoby ustupuje do pozadí vůči paralelně probíhajícím procesům v blízkém Šumperku – spojených osobou soudce Bobliga. Pozadí osvětluje 28. kapitola *Domnělý pokles soudní aktivity ve Velkých Losinách*. Během roku 1685 skončilo na hranici či pod katovým mečem³⁰ osm losinských poddaných, které představuje 29. kapitola *Anna Höhlin jinak Höhl Ganselin a ti druzí*. Rok 1686 je spojen se čtveřicí obviněných, zachycených v 30. kapitole *Ursula Braunerin a další tři*. Další dějství losinských procesů odhaluje 31. kapitola *Další muž v losinských procesech – Mathes Göttlicher*. Sérii výslechů v roce 1687 mapuje 32. kapitola *Christna Köhlerin a několik dalších*. Velkolosinské procesy završují tři kapitoly – 33. kapitola *Poslední fáze losinských procesů*, 34. kapitola *Bobligův hořký epilog* a 35. kapitola *Kdo to vše zaplatil?* Boblig LP 1694 vznáší stížnost k Leopoldu I., že byl za svou činnost na žerotínském panství nedostatečně placen. Císař stížnost podstupuje Apelačnímu soudu v Praze, který následně k žádnému závěru nedochází. Pravděpodobně žádné další peníze od Žerotínů Boblig již nedostává. Přitom musel v závěru své dlouholeté losinské kariéry ještě čelit žalobě, že si měl nechat vyplatit jistou částku za zmírnění rozsudku. Čechura závěrem naznačuje účetnictví čarodějnických procesů na Velkolosinsku.

Do města Šumperk čtenáře přesouvá 36. kapitola *Čarodějnice na panství Ruda (Eisenberg): město Šumperk a okolí*. Je členěna na paragrafy *Úvodem, Inkviziční soud H. F. Bobliga v Šumperku 1679-1692 a Rodina barvíře Sattlera, Šumperské exekuce v roce 1684*. Již výslechy první losinské obviněné Franckin ukázaly na těsné propojení losinského panství s městem Šumperk. Obdobně vypovídají další obviněné. Boblig se obrací na držitele panství Ruda, kam Šumperk správně spadal. Inkviziční tribunál byl ustaven 8. 11. 1679 pod velením Bobliga. Během 13 let před šumperským tribunálem stanulo 19 žen a 5 mužů. Navzdory blízkosti lokalit se Šumperk řídil právními normami a mechanismy jinými nežli Losinsko. V první instanci se město řídilo opavským zemským právem, ve druhé podléhalo přímo císaři. Boblig tudíž tady „*nebyl – teoreticky – závislý na Apelačním soudu*“ (s. 346 anot. publ.). Rekapitulován je případ nejzámožnější šumperské rodiny barvíře Sattlera. Městské prostředí se svými vazbami a kontakty při čarodějnických procesech se přitom mělo značně lišit od losinského venkova.³¹ Do hry vstupuje i symbol procesů v osobě duchovního K. A. Lautnera.

37. kapitola *Kryštof Alois Lautner a Susanna Foglickin (1680–1685)* velice stručně seznamuje s ojedinělým příběhem šumperského rodáka a posléze i děkana a jeho kuchařky & hospodyně. Ve výpovědích zaujme vysoké postavení farské kuchařky Susanny v sektářské hierarchii. Lautner je 16. 8. 1680 zatčen, dlouhodobě vězněn,

tito lidé si vůbec „*nepřipouštěli, že by i na ně mohlo dopadnout rameno spravedlnosti?*“ (s. 384 anot. publ. 2023).

28 Z nichž osmdesátiletá Barbara Lorenz Kranichelin byla vůbec nejstarší vyslýchanou osobou podezřelou z čarodějnictví, které měla praktikovat celých 60 let.

29 Jejichž obsáhlé výslechy přinášejí řadu poznatků o fungování sekty (včetně sexuálních praktik) i její hierarchii.

30 Apelační soud mechanicky opakoval rozsudek smrt v plamenech. Podle Čechury však konečné rozhodnutí o způsobu popravu mělo náležet majiteli panství – hraběti Žerotínovi. Procesy začaly za panství hraběnky Angelie Annoa Sibylz z Galle, rozené Žerotínové. Poté nastupují další Žerotínové, které více zajímá i finanční stránka.

31 Sabaty – žranice probíhají v honosných domech, včetně opulentní čarodějnické svatby u Sattlerů etc.

vyslýchán i opakovaně mučen. Definitivní ortel je vykonán 18. 9. 1685,³² kdy je v Mohelnici odsvěcen a upálen zaživa³³ za přítomnosti cca 20 000 přihlížejících. Čechura překvapivě neuvádí nic z výsledků samotného Lautnera (Jako by autorovi již začínal docházet dech anebo nechtěl v knize vystřílet všechn prach ...). Rekonstruuje ovšem ze záznamů, že H. F. Boblig např. nebyl osobně přítomen u prvního Lautnerova výslechu s použitím útrpného práva. I to, že se v posledních dvou letech Lautnerova procesu se s Bobligem setkáváme již pouze zřídka. Další skupinu šumperských zatčených představuje 38. kapitola *Šumperské exekuce v roce 1685 – vrchol zdejších procesů*. Rok 1685 představuje vrchol i zlom, přičemž samotný závěr čarodějnických procesů nastává LP 1692. Což završuje 39. kapitola *Epilog šumperských exekucí v roce 1692*.

Za kapitolami je řazen *Exkurz: Byly výpovědi věrohodné?* Čechura nepopírá, že jádro knihy je založeno na výslechových protokolech z čarodějnických procesů ve Velkých Losinách v letech 1678-92. Mají být zachovány zčásti v časopisech, dílech a konceptech. Protokoly, a to i s unikátními Bobligovými věcnými poznámkami, doplňují koncepty jeho dopisů. Protokoly mají obsahovat hned několik vrstev informací, včetně náhledů do každodenního života vyslýchanych. Zmíněna je možná předpojatost soudů k obviněným z čarodějnictví či problematičnosti písemného zpracování výslechu. S rozdíly mezi koncepty vznikajícími při výslechu a jejich následnými úpravami. Čechura na základě porovnání dochovaných konceptů s finální podobou konstatuje, že k výraznějším formulačním posunům docházet nemělo. Diskutuje další aspekty věrohodnosti, resp. nevěrohodnosti výpovědi, přičemž vylučuje nejenom to, že by se vyslýchané osoby domlouvali na nějaké společné výpovědi, nýbrž i to, že by se vyslýchané osoby výpovědi učili podle daného scénáře. Jako v politických procesech např. s R. Slánským. Argumentem má být, že mentalitu barokního člověka ani dobové soudní mechanismy nelze srovnávat s propracovanými praktikami 20. století.³⁴ Čtenáři nezbyvá, než věřit (anebo nevěřit). Základem věrohodnosti losinských výslechových protokolů mají být „jejich dobové souvislosti“ (s. 380 anot. publ. 2023).³⁵ S opakovaným (poněkud alibistickým) připomínáním, že postup soudu v jednotlivých kauzách byl založen na instrukcích Apelačního soudu. Zopakujeme, že Čechurova konstrukce ohledně organizované čarodějnické sekty může sice působit kontroverzně, ale zůstává přípustná a vcelku i logická. Mnohé do sebe zapadá.

Nesčetné otazníky však zůstávají. Například týkající se vedení sekty či galánů (duchů). Byli to skuteční muži anebo si do nich sexuálně frustrované a zdrogované báby promítaly své fantazijní sny?³⁶ S mýtickou stránkou čarodějnické sekty se Čechura – pravděpodobně zcela záměrně – přitom dostatečně nevypořádává. K prozaičtějším náleží namátkou otázky zajištění logistiky a cateringu na sabatech. V městských domech k tomu podmínky byly, ale žranice na vzdálených Petrových kamenech? To si jídlo každý nosil s sebou? A kde se tam vzaly stoly u kterých se mělo sedávat? Představa např. děkana Lautnera, kterak po horách vláčí několik kilometrů hudební nástroj, koše s jídlem a pitím a k tomu stůl se židlemi je přímo mysteriózní. Kdo po skončení sabatu uklízel? Některé reakce na Čechurovou předloženou hypotézu o čarodějnické sektě řeší s pravdoláskařskou umanutostí etický a morální rozměr. Připouštějí, že lidé oddávající se volnému sexu (a drogovým praktikám) mohli existovat, což ovšem nemělo být důvodem (ani ospravedlněním) pro jejich stíhání, mučení a popravy. Mohli to přece být svobodomyšlníci, kteří pořádali středověké swingers party s fetem. A jejich útoky na lidi či zvířata? Neškodné kanadské žertíky, kterým zlostnatělá společnost neporozuměla. Nakonec i k postmoderním liberálním tzv. lidským právům přece náleží cítit se jako pes, zajíc či myšák.

Na konci první představované knihy nalézá čtenář stručný *Závěr, Poděkování*, resp. pasáže *Prameny a literatura* (obsáhlé s vnitřním členěním, leč nepřehledné), anglické *Summary*, německé *Zusammenfassung* a *Rejstřík* (jmenný, včetně místopisu). V *Závěru* J. Čechura konstatuje existenci čarodějnické sekty v oblasti Velkých Losin a Šumperka. Která neměla být odhalena pouze výslechovými protokoly v letech 1678-92. Upřesněno ovšem již dalšího nic není. Čechura opakuje a zdůrazňuje, že činnost sekty nepřestala ani v době čarodějnických procesů. Aktivita sektářů měla zůstat značná i po tom, co na scénu přichází zkušený soudce Boblig. Postup losinského tribunálu se vždy měl řídit pokyny pražského Apelačního soudu. Většina výslechu měla mít mírný průběh. U některých zatvrzelců ale musela být použita tortura, výjimečně i všech tří stupňů. Exekuce byly veřejné a těšily se převelikému zájmu veřejnosti. Procesy i exekuce končí s nástupem mladých Žerotínů, kteří se

32 S. Foglickin a M. Sattlerin jsou za znesvěcení hostií uštípnuty rozžhavenými kleštěmi první články na prvních třech prstech pravé ruky, poté jsou popraveny stětím a jejich těla spolu s uštípnutými prsty spálena na hranici.

33 Nezafungoval (snad vlivem větru) pytlík střelného prachu, který se zavěšoval odsouzenému na krk pro zkrácení utrpení. Ohledně neprofesionality práce katů (především klanu Hayů) a jejich pomocníků se v obou knihách objevují poukazy opakovaně. Jeden z pomocníků měl být dokonce popraven (snad za sexuální násilí).

34 Losinské ani šumperské procesy tudíž – podle J. Čechury – nelze srovnávat se strategií výslechu při vyšetřování vampýrismu, především na Bruntálsku, probíhající rámcově v období 1670–1755. „Zde se totiž dosti výrazně projevovalo cílené směřování osob, které tyto případy vyšetřovaly ...“ (s. 381 anot. publ. 2023).

35 Připomínáno je i, že postmoderní teorie relativizuje pravdu, „a my si proto nemůžeme klást otázku, zda člověk 21. století může postihnout pravdivost výpovědi z doby o několik století starší. Pokud někdejší soudy uznaly výpověď jako pravdivou, měli bychom ji jako pravdivou přijmout ...“ (s. 380 anot. publ. 2023). Především poslední věta zůstává minimálně silně, velmi diskutabilní ...

36 Obdobně tomu může dnes být s údajnými únosy UFO apod.

ujímají majetku a nemají „*velké pochopení ani pro čarodějnické procesy ani pro způsob exekucí*“ (s. 385 anot. publ. 2023). Oba Žerotínové, s pomocí císaře, prosazují zastavení soudních procesů a ukončení honu na čarodějnice. Roli mohla v neposlední roli sehrát i finanční stránka věci.

Druhá představovaná publikace je mnohem méně překvapivá a šokující (či skandální) již vůbec. Je střízlivá a prosta lechtivostí. Není obhajobou, ani obžalobou historické osobnosti H. F. Bobliga, nýbrž „*jejím precizním zasazením do dobových souvislostí*“ (zadní přebal anot. publ. 2024). Čechura některé tradované mýty kolem tohoto právníka srovnává s historickými prameny a tímto i koriguje. Tato knížka je literaturou faktu. Oba tituly se nemálo překrývají, a to i v celých pasážích. Což evokuje otázku, zda by nestačila kniha jedna? Inu, stačila (Druhá kniha by představovala jakési doplněk – curriculum vitae H. F. Bobliga). Nicméně autorovi se jistě nelze divit. Proč ne. Na přebalu i na začátku figurují fotografie Šmeralem působivě ztvárněného Bobliga ve Vávrově sugestivně fascinujícím snímku. Objevují se i v dalším textu, spolu s dalšími černobílými snímky a reprodukcemi s vesměs ponurou atmosférou.

Otevírák *Úvodem: Boblig – hospodský bez lokálu?* startuje údajně úvodní scénou³⁷ Vávrova filmu. Z údajně Bobligovi hospody U divého muže v Olomouci. Boblig ovšem hospodu ani jiný dům v Olomouci nikdy nevlastnil. Nejedná se přitom o zdaleka jedinou uměleckou fikci týkající se temně legendární postavy severomoravských čarodějnických procesů. Kniha sestává z pěti částí s patnácti kapitolami. Ve finále přináší pasáže *Závěr, Příloha, Itinerář Henricha Franze Bobliga z Edelstadtu v letech 1678–1694, Poděkování, Prameny a literatura*,³⁸ *Rejstřík*. V této práci absentuje (trochu překvapivě) anglické *Summary*.

Část I. zahajuje *1. kapitola H. F. Boblig – proměny obrazu inkvizitora v průběhu věků*. Rekapitulovány jsou reflexe Bobliga v literatuře od 18. století, včetně např. interpretace marxistického historika B. Šindeláře,³⁹ nahlížejícího na Bobliga jako na úskočně-*l*stivého starce, resp. hrabivou a sadistickou bestii. Toto klíšé ostatně převažuje dodnes. Pozadí vzniku knihy V. Kaplického a filmu O. Vávry nastiňuje *2. kapitola Boblig literární – Boblig filmový*. S knihou, resp. z ní vycházející divadelní hrou *Inkvizitor* měl V. Kaplický zpočátku problémy. Byly odmítnuty. Po úpravách a podstatném zkrácení román vychází. Kniha se stává bestsellerem a přichází O. Vávra. Který má být fascinován autentičností výpovědi i samotnou metodou čarodějnických procesů v 17. století. Již bylo řečeno že, výpovědi samotný Vávra považoval za výmysly žen.⁴⁰ Ke vzniku filmu přispívá šumperský archivář F. Spurný.⁴¹ Film předčil knihu⁴² a zásadně ovlivňuje názory nejen ohledně Bobliga, ale i Lautnera a dalších.⁴³

Čechura se pokouší o rekonstrukci životního příběhu H. F. Bobliga. Tuto zahajuje *3. kapitola Strípky z Bobligovy biografie*. Dočíst se lze, mimo jiné, o Bobligově požívačnosti a zálibě v dobrém jídle a pití. Zejména v pití vína neměl znát míru a měl se nezřídka opíjet. Zdůraznit je ovšem nutno, že se dožil věku úctyhodného i na poměry dnešní – 87 let. Zmíněny jsou i jeho nemoci (růže, podagra). *4. kapitola H. F. Boblig jako „nedostudovaný právník“* relativizuje obvyklé náhledy na údajně nepřilíš vzdělaného Bobliga. Boblig dosáhl ve Vídni stupně licenciát, který byl pro advokátní i soudcovskou činnost v 17. století dostačující. Neměl doktorát, čili nemohl se ucházet o profesorskou stolicí. *5. kapitola Bobligovy právní aktivity v letech 1639–1654* obsahuje celou řadu bílých míst. Boblig – rodák ze Zlatých Hor (Cukmantlu) – zahajuje dlouhou kariéru na poli čarodějnických procesů LP 1639. Působit měl na bližší nespecifikovaných místech. Čechura objevuje např. jeho aktivní účast na procesech ve Frývaldově (Jeseníku). Konec procesů s čarodějnicemi ve Slezsku přináší pro profesionální aktivity Bobliga nutnost nové orientace. V 60. a 70. letech 17. století působí coby advokát v Olomouci. Uvedené mapuje *6. kapitola Právní aktivity H. F. Bobliga v letech 1660–1678*.

31. 12. 1678 píše hraběnka de Galle losinskému hejtmánovi ohledně čtveřice vyslychaných žen s doporučením povolat soudce Bobliga a zařídít vše podle pokynů pražského Apelačního soudu. Boblig vstupuje na velkolosinskou scénu v *7. kapitole Henrich Franz Boblig přijíždí do Velkých Losin*. Začínají se opakovat zjištění a

³⁷ Čechura píše opakovaně o úvodní scéně, ovšem tato se ve filmu objevuje až v čase 12:56. Je první s Bobligem.

³⁸ Pramenů dostatek, ovšem uvádět na prvním místě plné křestní jméno a teprve poté příjmení – přičemž jsou autoři řazeni abecedně podle příjmení – je nejen nepřehledné, nýbrž i úchylné. Což platí i pro titul z roku 2023.

³⁹ Srov. např. Šindelář, B.: *Hon na čarodějnice*. Praha: Svoboda 1986. 253 s. ISBN 25-001-86.

⁴⁰ „*Mnohé ženy byly přesvědčeny, že se účastnily čarodějnických shromáždění. Ale ve skutečnosti nikde nebyly, ležely doma v posteli a všechny jejich zážitky způsobila tzv. čarodějnická mast, obsahující různé rostlinné jedy vyvolávající halucinativní ... představy*“ (s. 33 anot. publ. 2024). Z těchto pozic měl Vávra k filmu přistupovat.

⁴¹ Srov. Haraštová, Z.: „Kladivo na čarodějnice“ Václava Kaplického jako historický pramen? *Historica Olomucensia*, 2012, č. 41, s. 285-299. ISSN 1803-9561.

⁴² „*Spisovatel se dostal do stínu režiséra*“ (s. 35 anot. publ. 2024). Kaplického výpověď získala filmem lidovou dimenzi, což mohlo těšit jak režiséra, tak i spisovatele.

⁴³ Srov. Spurný, F., Cekota, V., Kouřil, M.: *Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů*. Šumperk: Městský úřad 2000. ISBN nemá či Neubaerová, M., Polách, D.: *Zpráva o nevíře: O historii čarodějnických procesů Slezska a severozápadní Moravy*. Šumperk: Jeseníky – Sdružení cestovního ruchu 2010. 172 s. ISBN 978-80-904386-1-3.

závěry mnohem podrobněji podané v Čechurově první představované knize z roku 2023. Vlastně nic nového se čtenář nedozvídá ani v obsáhlejší 8. kapitole *Apelační soud – Boblig a procesy ve Velkých Losinách (1678–1692)*. Nebudme nespravedliví, *Boblig ...* je samostatná kniha a samozřejmě nikoli každý načítá obě současně. Opakovaně je zdůrazněna podřízenost losinského tribunálu Apelačnímu soudu: „*Kdo vynášel rozsudky? H. F. Boblig, nebo majitel panství? Nikoli. Hrdelní rozsudky v tomto případě vynášel Apelační soud na Pražském hradě*“ (s. 68 anot. publ. 2024).

V Části II. 9. kapitola *Sekretář J. J. Weingarten* a losinské procesy seznamuje s osobou dlouholetého sekretáře pražského Apelačního soudu, který měl na starosti administrativu. Bývá označován za Bobligova pražského spojence s podstatným vlivem na losinské procesy. Čechura ovšem klade otázku, zda se mohli s Bobligem vůbec potkat. Není k dispozici žádná zpráva, že by H. F. Boblig někdy navštívil Prahu. Možné ovšem jsou neformální kontakty např. losinského hejtmana A. Vinarského na pražskou správu. J. J. Weingarten byl významný právník i plodný autor desítek děl, včetně studií zaměřených na čarodějnickou problematiku.

Hrabivost až nenasytost a další nepěkné lidské vlastnosti jsou černobíle líčenému chamtivci Bobligovi připisovány téměř automaticky. 10. kapitola *Heinrich Franz Boblig a peníze* nezastírá, že procesy představovaly pro Boblinga dobré živobytí, ať již navíc kradl anebo nekradl (kromě platu). Čechura připomíná, že v době procesů byly příjmy za tyto jediným Bobligovým finančním zdrojem. Již při domluvách o velkolosinském angažmá Boblig své finanční nároky značně nadsadil a litoval. Pružnost ohledně peněz měl projevat i později. Čechura mapuje Bobligovy příjmy v souvislosti s procesy – se závěrem, že „*tento muž prosazoval velmi silně své finanční zájmy*“ (s. 102 anot. publ. 2024).⁴⁴ Dostával se ohledně toho do sporů především s mladým Žerotínem a tento aspekt mohl přispět k ukončení procesů.

11. kapitola *Tři inkviziční komise Heinricha Franze Bobliga* rekapituluje působení Bobliga v tribunálech losinských i coby direktora inkvizičního soudu v Šumperku. Na útrpné právo a jeho použití při čarodějnických procesech cílí 12. kapitola *Heinrich Franz Boblig a tortura*. Vyčísleny jsou náklady katů a konstatováno, že použití tortury bylo častější ve městě Šumperku ve srovnání s velkolosinským venkovem. 13. kapitola *Spory H. F. Bobliga s klérem nejen losinského panství* nastiňuje spory, které se v průběhu procesů vynořily. Např. s losinským farářem Königem, který zastával postoje radikálně protibobligovské. Někteří duchovní odmítali obvinění Lautnera a po chuti mnohým nebyly Bobligovy poznatky ohledně zvláštního chování duchovních při nakládání s hostiemi či nevázané zábavy, včetně souloží. Následuje černobílá fotografická příloha využívající Vávrovo filmové ztvárnění. Připomenout možno, že ve filmu bezpochyby zaujme i J. Kemr coby Bobligův úlisný sluha a pomocník při manipulacích vyšetřování. Pomocník historicky doložen je, nezachovalo se však jeho jméno.⁴⁵

Část III. vyplňuje 14. kapitola *Inkviziční soud H. F. Bobliga ve Velkých Losinách 1678–1692* dále vnitřně členěná obdobně jako v první představované publikaci. Obdobně tomu tak je u Části IV. sestávající z 15. kapitoly *Inkviziční soud H. F. Bobliga v Šumperku 1679–1692*. Obě Bobligova působení jsou mapována, resp. rekapitulována daleko stručněji (a střízlivěji, leč současně i suše nezáživněji) nežli je tomu u první knihy z roku 2023. Zde absentují delší autentické pasáže z protokolů i veškeré lechtivé pikanterie. 16. kapitola *Biskupský inkviziční soud: Boblig kontra Lautner?* – coby Část V. – shrnuje konfrontaci H. F. Bobliga s K. A. Lautnerem, kde nikoli nevýznamnou roli hraje děkanova hospodyně Susanna Foglickin.

Závěr je telegrafický. Možná až moc. Konstatováno je, že nezvykle dlouhý život H. F. Bobliga byl naplněn soudními a právníckými aktivitami různého druhu. Advokát a soudce Boblig se těšil společenské vážnosti a respektu. Současně se jednalo o váženého olomouckého měšťana. Sledoval a znal evropskou čarodějnickou literaturu. V 17. století se přitom čarodějnické procesy nejevily jako něco iracionálního, nýbrž náležely k víceméně běžným právním agendám. Čechura považuje za prokázané, že se soudce Boblig striktně řídil příkazy Apelačního soudu. Ani torturu nemohl nařizovat podle své libosti. Nelze však přehlédnout, že „*H. F. Boblig byl jako inkvizitor nekompromisní*“ (s. 208 anot. publ. 2024). Odolával různým tlakům především v souvislosti s procesy movitých šumperských měšťanů. Boblig je představen jako člověk z masa a kostí, nikoli coby nelidská bestie obestřená temnou aurou. Peníze rád měl, ale nebyl vlastníkem žádných nemovitostí. Nikde nebyl nalezen jediný doklad jeho zájmu o majetek odsouzených. Fanatickým pronásledovatelem čarodějnic možná byl, ale jeho líčení coby hamizného a podlého zloděje podloženo ničím hmatatelnějším být nemá.⁴⁶

44 Uvedené ovšem neznamená, že musel nutně být zlodějem a vyžírkou. Tradováno přitom obvykle bývá, že např.: „*Šumperský inkviziční tribunál byl doslova a do písmene rájem pro jeho členy. Purkmistr Jan Dominik Beck, původně městský písař a budoucí purkmistr Šebastián Flade a tamní rychtář František Ferdinand Gaup, šumperský notář a advokát si po celou dobu procesu užívali doslova plnými doušky!*“ (<http://www.hrdelnipravo.cz/poprawy/ve-jmenu-bohatstvi.html>). Vedle peněz „*denně všichni jedli, pili a hodovali, až se jim břicha k prasknutí nadouvaly. Hodokvasy a žranice si neodpouštěli ... ani během výslechů a tortury ... Při jediném výslechu ... děkana Lautnera doslova sežrali členové soudního tribunálu spolu se členy zvláštní biskupské komise půlku telete, půldruhého berana, dva hovězí jazyky, 36 kusů drůbeže, velké množství šneků, řádnou hromadu sýra, vajec a citronů, a to vše zapili 53 mázy vína a sudem piva ... O tom, že Boblig s celou svou „eskadrou smrti“ byli nechutní lotři, vypovídá nescetně faktů z dochovaných záznamů ...*“ (tamtéž).

45 Ve filmu figuruje jako písař Ignác.

Druhý Čechurův titul se čte lépe a mnohem rychleji, leč v knize absentuje záložka. Publikace věnovaná Bobligovi je mnohem méně kontroverzní a Čechura tady již nerozmazává hypotézu o existenci rozsáhlé čarodějnické sekty, které tvoří ústřední poselství knihy z roku 2023. Čechurův styl zůstává ve druhé knize věcný a střízlivý a text plyne. U titulu prvního je tomu poněkud jinak. Mnohé kapitoly připomínají výpisky na dané téma, přičemž stejné informace se nezdá opakovat, resp. vyskytují na různých místech. Nadhled a kontext je také daleko patrnější v knize o H. F. Bobligovi. Doporučit ovšem lze publikace obě. První je přitom mnohem, mnohem působivější i daleko více utkví v paměti nežli (v podstatě běžný) životopis.

P.S. Především u první představované knihy je Čechura napadán za spekulace a nepodložené vlastní konstrukce týkající se čarodějnické sekty. S vyobcováváním ze „slušné“ společnosti historiků ... Přitom Čechurovi nelze upřít trpělivost ani erudici, resp. přepečlivé prostudování mnoha a mnoha set stran dobových materiálů. Komentáře přitom kladou otázku, o co se opírá např. mainstreamem respektovaný historik P. Čornej v oslavované knize o Žižkovi?⁴⁷ Také pouze spekulace ... Není respektovaný a oslavovaný proto, že píše, co se libtardům více líbí?

Za vším hledej Karla

„Tohle není sci-fi. Tohle je příběh, co se stane. Kriminální. Nový detektivní příběh z pera autora Sudetenlandu. Příběh z budoucnosti tak blízké, že než knihu dočtete, určitě se stane. Možná, že každému z vás“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/syndikat-545616>).

Neúnavně plodný L. Kyša (někdy alias F. Kotleta coby čelný autor české fantastiky)⁴⁸ figuruje v seriálu 3 x Z pravidelně. Naposledy knihou *Sudetenland*.⁴⁹ Po přečtení této i dnes představovaného titulu pořád platí, že my raději literárního řezníka Kotletu, přičemž nepřekonatelným s přehledem zůstává hrdinný plk. David Michálek z postapo série *Spad*. Thriller *Syndikát* je větší pecka nežli kniha ze sféry alternativní historie *Sudetenland* (ze které nám v paměti – upřímně – neutkvělo skoro nic). Jestli i větší nářez je ovšem diskutabilní.

Syndikát je čtivý, svižný, logický i když leckde překombinovaný. S pražskými reáliemi velmi blízké budoucnosti. Jízda ke konci s pomalejším rozjezdem. Náznaky kotletovského proložení tvrdým humorem, sexem i hláškami přítomny místy jsou.⁵⁰ Text je napínavý, snad i uvěřitelný a ... Aktuální. Možná až moc. Buzzwords AI. Mnohé reakce kritizují stručný a údajně odfláknutý závěr. Nám se líbí. Je akorát. A kotletovský. I otevřený. Zhltnuto za sadovské podvečery 24., 25. a 26. prosince. Děj ani konec prozrazovat p.t. čtenářstvu nebudeme.

Přístupme tímto na Kyšovu hru v duchu PR praktik spojených s vydáním knihy. Šířeno bylo tajemno. S dávkovaně vybičovanými očekáváními.⁵¹ Konec konců zadní přebal připomíná proškrtaný protokol. „*Všechny postavy v tomto příběhu jsou skutečné ... a jejich i naše osudy se brzy naplní*“ (zadní přebal anot. publ.). S doplněním, že fixou přeškrtnuté „*autor si nepřeje publikovat*“, resp. „*založit do spisu*“ (dtto). Kyša má vše promyšlené a do detailu dotažené.

Malá nápověda pro zvědavce a nedočkavce: *Syndikát* je systém multiagentů AI vytvořený pro internetové podvody programátorem původně z JZD Slušovice, který se stal pornomagnátem. AI si začne žít vlastním životem a válčí s jinou AI o prachy. Ajťák Tyler musí proti zločineckému *Syndikátu* AI nakonec nasadit policejní *Antisyndikát* AI (který vytváří překvapivě snadno a takřka bleskurychle).⁵² Resumé: Ale jó, dobrá kniha. Bezpečné slovo, po kterém domina ustane v trýznění a AI je deaktivována zní: „*Poník*“. Je dobré jej znát.

46 Což se týká i ostatních členů inkvizičního soudu. Nicméně převažuje mínění, že obdobně jako Boblig tak i „... zámecký hejtman Adam Vinarský z Křišova, rentmistr Kristián Meyer, purkrabí František Václav Vraný, správce panských hamrů Jan Richter a polesný Kryštof Zeidler. Všichni tito pánové poslali na smrt během necelých dvou let přes sto nevinných obětí a to ze zcela zistných důvodů. V mučírně už byl připraven kat Jakub Hay, zvaný též jako Mistr Jokel, jeho syn Hanuš, bratr Bartoloměj a čtyři holomci. Samozřejmě i oni měli nárok na honorář za odvedenou práci, ubytování za jednotlivé výkony mučení, ale také za popravu. Dostávali i stravné a příspěvky v naturáliích, především v mázech vína a piva“ (<http://www.hrdelnipravo.cz/poprawy/ve-jmenu-bohatstvi.html>).

47 Srov. Čornej, P.: *Jan Žižka: Život a doba husitského válečníka*. Praha: Paseka 2019. 856 s. ISBN 978-80-7432-990-6.

48 Srov. např. 3 x Z aneb knižní okénko 5. *Marathon*, 2020, roč. 24, č. 3, s. 18-37. ISSN 1211-8591 či 3 x Z aneb knižní okénko 8. *Marathon*, 2022, roč. 26, č. 1, s. 11-31. ISSN 1211-8591.

49 Srov. 3 x Z aneb knižní okénko 14. *Marathon*, 2024, roč. 28, č. 2, s. 3-21. ISSN 1211-8591.

50 Trefně realistické je konstatování „... *pařížský salát v mém břiše trochu protestoval. Nejspíš, aby vysvětlil, proč byl jenom za polovinu obvyklé ceny*“ (s. 147 anot. publ.). Potěší i fakáčské hodnocení, že Tvoje matka byla p... a měla tě raději spolknout! (s využitím s. 165 anot. publ.). Ke konci přichází ke slovu i elektrický bič.

51 Včetně původně ohlašované doby distribuce, která byla (alespoň u instituce *Megaknihy*) překročena o plných několik týdnů. Čekání bylo dlouhé, delší, nežli bývá zvykem i pravidlem. Mohl to být záměr.

52 Multiagenti mají své role a k tomu i odpovídající jména – policejní, detektivní a agentská, včetně Vacátka, Holmese či Bonda. Vybavuje se nám neopakovatelný Pátečník AL. Zdravíme do věčných lovišť! Fungoval i coby týlové zabezpečení & dispečer jistého bytu pronajatého za účelem hezkých chvilék. Členové tohoto syndikátu (*Mrdáčo di Prága*) také měli půvabná krycí jména podle slavných detektivních a policejních postav.

Kniha zůstává oddechovkou. Nic více, ale ani nic méně. Moudro přitom také zaznívá.⁵³ Kyša se přísně ukázněně drží fikce vycházející z reality. S neustálým navozováním dojmu, že o žádnou fikci nejde, nýbrž o zobrazení již dnešního světa. Uznejme, že se mu to i daří. Poučení je jasné. Za závislost hlavní postavy na Karlovi si trampoty a nesnáze jasně zaslouží. Přejeme mu to. Co vlastně opravdu, ale opravdu užitečného, nikoli pseudopokrokového či pokrokářského, přinesli světu a normálnímu člověku a životu ajťáci z Prdelákovic (či doktůrci ze Slavičina), kteří přijeli dobýt metropoli? Nenechávejme se ztročit digitálními šidítky a manipulátory, telefon používejme k tomu, k čemu je určen – tj. k telefonování, plaťme hotově. Nedigitální existence musí být zaručena každému, včetně jejího ústavního zakotvení!

Svůdně zavádějící kliodynamika aneb modelování historie ala Turchin

Úvodem krátká vzpomínka č. 1: Před lety dostal autor anotace k posouzení výtvar nadšeného samouka. Na kterém pracoval prý usilovně celý život. Pokoušel se vyjádřit jazykem fyziky, především mechaniky marxismus-leninismus. Nakonec jsme vše diplomaticky zahráli do autu ... S kolegy jsme se shodli, že jde o nejryzejší lidovou tvořivost (Zkrátka totální blábol).

Vzpomínka rozsáhlejší č. 2: Na akce Klubu ekonomů v 90. letech chodíval staříčkový pán, asi velice hodný, který ovšem působil značně pitoreskně. Říkali jsme mu akademik a nikdo jeho občasným příspěvkům příliš nerozuměl. Namátkou šlo (snad) o Brownovy pohyby, ze kterých vyvozoval zákony evoluce i revoluce atp. Propagoval komunistickou interpretaci mravenčího řádu, přičemž na člověka a společnost nahlížel optikou mravenčího světa. V. J. A. Novák.⁵⁴

Proč se o něm zmiňujeme? Autor představované knihy Turchin je původně ekolog.⁵⁵ Snažil se aplikovat matematické teorie a statistická modelování na různé druhy ekosystémů. Sledoval např. kterak populace modřínového budníčka anebo tetřívka obecného, nebo hraboši,⁵⁶ lumíci, zajíci či kopytníci procházejí různými definovatelnými cykly v závislosti na své velikosti a fyzickém prostředí, ve kterém se pohybují.⁵⁷ Turchin nalézá jasný vztah mezi velikostí a strukturou populací a jejich schopností reprodukce. Ve správném prostředí populace roste, ale v určitém okamžiku tlak na zdroje urychlí katastrofický pokles. Pokles opět mění rovnováhu a umožňuje novou fázi růstu a expanze, takže má být rozeznatelný a sledovatelný (i když nikoli nutně předvídatelný) životní cyklus všech živých věcí. Poznatky o tetřívčích, hraboších, lumících, zajících etc. následně Turchin začíná aplikovat na člověka a historii civilizací.

Tudíž i k pokusům Turchina vměstnat lidskou historii do matematických vzorců přistupujeme apriori s (nemalou) nedůvěrou. Přesněji k celému oboru kliodynamika, jehož má být tvůrcem, resp. spoluzakladatelem. Jedná se o matematické modelování a statistickou analýzu dynamiky historických společností. Nový interdisciplinární obor na pomezí historické makrosociologie, klietrie⁵⁸ a matematického modelování sociálních procesů. Přičemž však nezřídka bývá marginalizováno či přímo ignorováno, že matematika je jazykem přírodních

53 „... porno je hnací motor internetu a rozvoje technologií“ (s. 170 anot. publ.). Přičemž nezapomínejme, že pro AI jsou klíčové role, do kterých se stylizuje, resp. do kterých ji (alespoň zpočátku) stylizujeme my.

54 Na V. J. A. Nováka vzpomíná R. Valeník: „... *Kdysi v naší Akademii věd působil nesmírně hodný, dosti vzdělaný člověk akademik Vladimír Amos Novák. V oddělení hmyzu, protože jeho hlavním tématem byly sociogeneze, kterou se proslavil po celém světě, tj. to, že celý svět (organismy na nejrůznějších vývojových stupních, od bakterií po lidské komunity) spějí ke kolektivismu, a to i ve smyslu podřízení se jednotlivce kolektivu. Trochu to přeháněl, takže byl poněkud legrační figurkou. Z míry ho vyváděl jeden druh mravenců, který žil (a snad ještě žije) v Kersku. Tito mravenci žili v poměrně malých komunitách a každý rok se většina z nich vydala na cestu k jiným mravenišťům stejného druhu, vzájemně se očichali, pobýli chvíli pospolu, někdy tam příslušný mravenec zůstal, někdy šel dál a stal se součástí některého dalšího mraveniště, případně se vrátil do svého domovského. Zkrátka mravenci liberálové. Z evolučního hlediska lze tento mechanismus vysvětlit. Mj. je to určitá obdoba toho mechanismu, který pro případ tvůrčích mezigeneračních týmů navrhuje“ (Vize, jakou potřebujeme/1058. 8. 11. 2024. <https://radimvalencik.pise.cz/11895-vize-jakou-potrebujeme-1058.html>).*

55 Turchinova disertace z roku 1985 nesla název *The Effect of Host-Plant Dispersion on Movement of Mexican Bean Beetles (Epilachna varivestis)*, přičemž se zabývala pohyby mexických fazolových brouků. Vystudovaným historikem Turchin není.

56 Populační cykly hlodavců ve Finsku, Švédsku a Norsku modeluje text Turchin, P., Hanski, I.: Contrasting Alternative Hypotheses about Rodent Cycles by Translating them into Parameterized Models. *Ecology Letters*, 2001, roč. 4, č. 3, s. 267-276. ISSN 1461-0248. Důraz je kladen na tři ekologické mechanismy: mateřské účinky, interakce se specializovanými predátory a interakce s potravou. Každý z nich má být schopen generovat oscilace druhého řádu (tj. populační cykly řízené zpožděnou závislostí na hustotě).

57 Srov. model populační dynamiky dravec-kořist popisující vzájemnou závislost velikostí populací dravců a jejich kořisti v duchu např. Lotka-Volterra. Jde o soustavu diferenciálních rovnic. Čím více přibývá kořisti, tím více s jistým zpožděním přibývá predátora. Větší množství predátora zvětšuje tlak na kořist, a té tudíž začne ubývat. Posléze s klesajícím množstvím kořisti začne klesat i množství predátora, kterému ubývá potravy. Se snižováním množství predátora se pokles kořisti zastaví a její množství začne opět stoupat. Srov. Lotka, A. J.: *Elements of Physical Biology*. Baltimore: Williams and Wilkins 1925. 463 s. ISBN nemá a Volterra, V.: *Variazioni e fluttuazioni del numero d'individui in specie animali conviventi. Memoria della Reale Accademia Nazionale dei Lincei*, 1926, č. 2, s. 31-113. ISSN 0370-5935.

věd, a podle toho se i chová. Na základě historických zkušeností bychom si měli od predikcí matematického modelování zachovávat větší odstup. Příkladem mohou být modely kovidové pandemie, kdy média si vybírala ty nejapokalyptičtější, často přitom od minimálně pochybných tzv. expertů. Nejen ekonomické škody způsobuje matematické modelování finančních aj. krizí. A co teprve klimatické modely, jejichž nekritické uctívání vede ke škodám globálního rozsahu, často nevratným. Lze souhlasit s tím, že „*matematické modelování je dobrý sluha, ale zlý pán*“.⁵⁹

Celým jménem Peter Valentinovič⁶⁰ Turchin je rusko-americký vědec, narozený v SSSR roku 1957. Zaměřuje se na problematiku komplexity v oblasti historických společenských věd, „*Jeho výzkum se zaměřuje na sociální a kulturní evoluci, hospodářské dějiny, kliometrii a matematické modelování dlouhodobých sociálních procesů*“ (zadní přebal anot. publ.). Studoval biologii v Moskvě, v roce 1977 byl jeho otec s rodinou vyhoštěn coby nežádoucí disident z SSSR. Akademické tituly získává v USA v biologii a zoologii. Založil časopis *Clidynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution*, spravuje blog *Clidynamica*, založil a spravuje historickou databázi *Seshat* – masivní sadu dat o lidských společnostech v minulosti. Je emeritním profesorem evoluční biologie na University of Connecticut, vedoucím projektu *Sociální komplexivita a kolaps* v rámci Complexity Science Hub ve Vídni a vědeckým pracovníkem na School of Anthropology University of Oxford.

Zajímavý pohled na společnost a různé historické epochy Turchin a spol. poskytují, včetně řady inspirací. Přinášejí pohled nejen zajímavý, ale uznáme, že i atraktivně chytlavý. S mnoha historickými analogiemi. Čte se to vesměs velice pěkně (jako Bártovy civilizační zákony).⁶¹ Pozoruhodně má vše do sebe zapadat. Až moc (Přesněji to, co si autoři z historie vybírají, aby jejich konstrukce potvrdilo). Vedle snah porozumět dlouhodobým trendům Turchin usiluje vygenerovat pravděpodobné scénáře vývoje zkoumané společnosti do budoucna. Nemaskuje ale hon za exaktností uplatněním kvantitativních metod, a to za každou cenu, povrchnost a naivnost těchto teorií a modelů? Kliodynamické metody a závěry rozhodně nelze přeceňovat. Lidskou historii kliodynamika nepřepisuje, i když bývá takto mnohdy nadsazována.

Coby provokativní esej ze sféry kliodynamiky, přinášející revizionistický pohled na světové dějiny, bývá prezentována kniha Turchin, P.: *War and Peace and War: The Life Cycles of Imperial Nations* (416 s. Cambridge: Pi Press 2005. 416 s. ISBN 9780131499966). I tady jsou hledány vědecké zákonitosti, mající být základem historie. Se zaměřením na cyklické vzory války a míru. Dokladováno je střídání válek a míru v lidských dějinách. Říše přitom mají klíčit podél „*metaetnických hranic*“, kde konflikty mezi ostře cizími národy mají podporovat sociální solidaritu a disciplínu, kterou budování říše vyžaduje. Úspěšné společnosti mají vznikat v hraničních zónách mezi různými kulturami, definovanými jazykově anebo nábožensky či mezi různými typy lidského osídlení (např. mezi nomády a rolníky).⁶² Některé společnosti mají dokázat překročit vize jednotlivce či malých příbuzných skupin (jako rodina, klan). Navzdory úzkým vlastním zájmům a snahám v duchu racionálního sebepokroku mají být naprogramovány tak, aby efektivně spolupracovaly na budování sociálního kapitálu, čímž mají být podněcovány k vytváření větších a větších politických celků. Pokračující úspěchy však neúprosně vedou k úpadku. Stabilita a

58 Též nová ekonomická historie, nové hospodářské dějiny či ekonometrická historie atp. Ve smyslu aplikace ekonomických technik na historické rešerše. Jedna z cest, kterou kvantifikační postupy pronikají do práce historiků. Mezi průkopníky náležejí ekonomičtí nobelisté z roku 1993. Ocenění získali R. W. Fogel a D. C. North za znovuoživení výzkumu ekonomické historie a novátorské přístupy s využitím ekonomické teorie a kvantitativních metod k vysvětlení ekonomických a institucionálních změn – srov Sirůček, P.: Nositelé Nobelovy ceny za ekonomii 1993. *Acta Oeconomica Pragensia*, 2008, roč. 16, č. 4, s. 118-124. ISSN 0572-3043. Ohledně kliometrie srov. Lyons, J. S., Cain, L. P., Williamson, S. H. (eds.): *Reflections on the Cliometrics Revolution: Conversations with Economic Historians*. London: Routledge 2007. 512 s. ISBN 9780429234859.

59 Srov. text Fürst, T.: Matematické modelování je zbraň hromadného ničení. *Academix Revue*, 2023, č. 6. ISSN 2788-094X. <https://www.academixrevue.cz/matematicke-modelovani-je-zbran-hromadneho-niceni-0>. Proti kterému se ohrazuje komentář Šmíd, M.: Neznalostí a manipulací proti matematickým modelům. *Academix Revue*, 2023, č. 6. ISSN 2788-094X. <https://www.academixrevue.cz/neznalosti-manipulaci-proti-matematickym-modelum-0>. Jistou část pravdy má Šmíd v tom, že kritické matematických modelů (typu T. Sedláčka) přitom neumí praktikům poradit, „*co máte místo oněch prokletých modelů používat*“ (dtto). Nejvíce se Šmíd pohoršuje ale nad tím, že si Fürst dovoluje zpochybňovat klimatické modely a údajný konsenzus ohledně boje s počasím.

60 Otčestvo (antroponymum odvozené z vlastního jména otce) Američan sovětského původu Turchin nepoužívá.

61 Srov. např. Bárta, M.: *Sedm zákonů: Jak se civilizace rodí, rostou a zanikají*. Brno: Jota 2021. 312 s. ISBN 978-80-7565-640-7.

62 Např. římskými farmáři a keltskými kmeny v 5. a 6. století př. n. l. Turchin operuje i s příklady budování a úpadku Ruské říše apod. Méně se již zaměřuje na měnící se počet států v západní Evropě a Středozeří. Zde klade důraz na měnící se vztah mezi lidmi a zdroji. Předpokládá doby hojnosti, kdy zdroje byly dostatečné k podpoře populace – alespoň tak, aby každý mohl dobře přežít. Období relativní prosperity měla vést k nárůstu populace, ale i nerovnosti mezi jednotlivci a třídami. Což vede k nedostatku a rozpadu sociální spolupráce. Rychlý populační kolaps může být vyvolán nemocemi, násilím a válkou. Společnost je tímto očistěna a znovu nastupují síly, které přispívají k budování společného dobra a může být pokračováno v expanzivní trajektorii. Jak v měřítku velkém (Ruská a Římská říše), tak i v menším (sociální převraty v západní Evropě 12.-15. století).

prosperita způsobují přelidnění a malthusiánskou krizi, v níž boj o vzácné zdroje podkopává sociální solidaritu a spouští imperiální kolaps.

Turchin zakládá svou teorii předindustriálních říší na starém konceptu Ibn Chaldúna zvaném asabiyya,⁶³ což interpretuje ve smyslu schopnosti společností pro kolektivní akci, resp. jako kolektivní solidaritu. Coby hlavní politický argument Turchin předkládá tvrzení, že společnosti, které vytvářejí vysoký stupeň spolupráce a adekvátní sociální kapitál (i když to může být silně podmíněno příslušným fyzickým prostředím) mají prosperovat a expandovat. Oceňováno bývá Turchinovo zaměření na sociální spolupráci ve smyslu klíče k historii, s odmítáním konceptů stavicích na sobeckost jedinců (i genů) v boji o přežití.⁶⁴ I závěry o křehkosti civilizací, včetně současných, se závislostmi na fyzickém prostředí. Turchinova široká teorie ovšem taktéž mnohé zanedbává, v neposlední řadě roli osobností v historii.

Turchinovy konstrukty nemusí být v neřešitelném rozporu s výzkumy ekonomických nobelistů pro rok 2024. (K. D. Acemoğlu, S. H. R. Johnson, J. A. Robinson). Klíč k vysvětlení, proč jsou některé země bohaté a jiné chudé, a proč rozdíly přetrvávají, spojují tyto se společenskými institucemi. V rámci modelování historie se pokouší identifikovat kořeny nekvalitního institucionálního prostředí typického pro řadu zemí s nízkými příjmy. Vyzdvihují význam inkluzivních institucí a demokratického vládnutí. Výzkumy se týkají i dlouhodobého vlivu koloniální minulosti na politickou a ekonomickou prosperitu. Kriticky však bývá upozorňováno na metodologický přístup i široké vymezení kategorie instituce. S nedocenením role vlastnictví výrobních prostředků a přehlížením logiky vývoje kapitalismu. Díla oceněných jsou apologetikou liberálního kapitalismu a liberálních demokracií, kdy je tato interpretována nikoli jako vláda lidu, nýbrž jako konsensus institucí. Liberálních. Poukazováno je na mnohdy redukční interpretace složitých historických procesů a jevů, které jsou laureáty vybírány a interpretovány tak, aby potvrdzovaly jejich teorii. Závěry oceněných, kteří tuze rádi glosují současnou politiku, ne vždy v konfrontaci s realitou obstojí. Příkladem může být účelová kritika Číny a jejích údajných limitů (v čele s omezenými tzv. lidskými právy) a dlouhodobějších perspektiv – ve světle nepopíratelných čínských úspěchů. Acemoğlu a spol. odmítají význam např. geografické polohy pro bohatství a rozvoj země, což Turchinovy modely vesměs nečiní.⁶⁵ Turchinova studia společenských kolapsů přitom taktéž postulují závěry o nemalé důležitosti průběžného zdokonalování společenských institucí.

Ambiciózní výzvou je popis historie, resp. společností např. pomocí diferenciálních rovnic.⁶⁶ O matematické modelování společenského procesu intenzity občanských válek v historii se pokouší Turchin-Korotajevova rovnice.⁶⁷ Jedná se o systém tří autonomních obyčejných diferenciálních rovnic. Zobrazena má být vzájemná závislost populační dynamiky a intenzity vnitrostátního válčení.⁶⁸ S hypotézou, že populační tlak způsobuje nárůst válčení. Autoři rovnic se pokusili výsledky porovnat s historickými daty, resp. modelové předpovědi testovali na případových studiích. S využitím staré Číny, římského impéria či rané novověké Anglie. Empirické výsledky měly potvrdit teorii populační války. Dynamika proměnných počtu obyvatel a intenzity vnitřního válčení spolu má souviset, přičemž vrcholy válčení mají následovat po populačních maximech. Rychlost změny populace má být negativně ovlivněna intenzitou válčení, zatímco rychlost změny válčení má být pozitivně ovlivněna hustotou

63 Původně ve smyslu nezištné spolupráce v klanu aj. Arabský všestranný učenec a veřejný činitel Ibn Chaldún (1332 – 1406) zkoumal člověka a lidské civilizace. Historii pojímal jako plnohodnotnou vědu, nikoli jako pouhý soubor příběhů pro poučení a zábavu. Komunity podél severoafrického pobřeží spojoval se spoluprací proti nomádům pouště. Obdobně – podle Turchina – budovatelé Ruska měli spolupracovat tváří v tvář tatarským nájezdům na jejich zemědělské osady. Příslušná spolupráce měla absentovat při pádu Římské říše. Srov. Chaldún Ibn: *Čas království a říší – Mukkadima: Úvod do historie*. Praha: Odeon 1972. 530 s. ISBN nemá.

64 Srov. recenzi Johnson, G.: *The Certainty of Boom and Bust: War and Peace and War. The Times Higher Education Supplement*, 2. 12. 2005. <https://www.timeshighereducation.com/books/the-certainty-of-boom-and-bust/200142.article>.

65 Srov. Sirůček, P., Džbánková, Z.: *Winners of the 2024 Nobel Prize for Economics. Politická ekonomie*, 2025, roč. 73, č. 3. ISSN 0032-3233 (přijato k publikování v první polovině roku 2025).

66 Srov. Kalas, J., Ráb, M.: *Obyčejné diferenciální rovnice. 3. vydání*. Brno: Masarykova univerzita 2012. 207 s. ISBN 9788021058156.

67 Srov. Turchin, P., Korotajev, A. V.: *Population Dynamics and Internal Warfare: A Reconsideration. Social Evolution and History*, 2006, roč. 5, č. 2, s. 112-147. ISSN 1681-4363.

68 Autoři koncipují model chování populace agrárního státu izolovaného od vlivu dalších zemí. S modelováním změny velikosti populace se vzájemnou závislostí na změnách státních zdrojů a míry agrese. Jedná se přitom pouze o vnitrostátní válčení bez jakéhokoliv politického vlivu, agrese probíhá jen v malém rozsahu a mezi skupinami lidí (různými kmeny) ze stejného kulturního prostředí. Vyjádřen je logistický model populačního růstu. Lidská populace má růst exponenciálně a hodnota populačního růstu je dána množstvím zdrojů přebytku, který je každý jedinec populace schopný vyprodukovat. Státní zdroje se vyvíjejí v závislosti na příjmech a výdajích. Další rovnice vyjadřují intenzitu válčení při absenci státu a při jeho přítomnosti, přičemž státní zdroje mají mírnit intenzitu konfliktu. Míra agrese má ale i zpětnou vazbu na velikost populace. Vysoká míra agrese bude mít negativní vliv na počet obyvatel (nízká porodnost, velká úmrtnost a emigrace). Navíc občanské války snižují produktivitu země, proto je v zájmu státu válečný konflikt zmírnit. Model uvažuje dopad demografický i dopad na produktivitu. Demografický je znázorněn jako zvláštní úmrtnost, která je přímo úměrné míře agrese.

populace. Problémy ovšem přetrvávají zdaleka, zdaleka nejenom v rovině matematické.⁶⁹ Na vznik konfliktů mohou působit mnohé faktory (namátkou mentalita obyvatel, politika aj.), které uvažovány vůbec nejsou a pomocí vzorců by se zohledňovaly krajně obtížně.

Obdobně tomu je s údajným Turchinovým objevem železného zákona společenského vývoje. V článku pro časopis *Nature*⁷⁰ předpovídal, že okolo roku 2020 čeká (nejen) USA bouřlivé období. Hlavním důvodem má být příliš mnoho elit, které nemají adekvátní uplatnění.⁷¹ Turchin v roce 2010 hlásal, že následná dekáda má pravděpodobně být obdobím rostoucí nestability v USA a Západní Evropě, což by mohlo i podkopat vědecký pokrok. Kvantitativní historická analýza má odhalovat, že složité lidské společnosti jsou ovlivněny opakujícími se – a předvídatelnými – vlnami politické nestability.⁷² V dnešních USA mají být přítomny stagnující či klesající reálné mzdy, rostoucí propast mezi bohatými a chudými, nadprodukce mladých absolventů s vyšším vzděláním a explodující veřejný dluh. Tyto zdánlivě nesourodé ukazatele spolu mají dynamicky souviset. Ukazatele měly zažít během 70. let zlomy ve vývoji. Jejich historický vývoj má sloužit coby hlavní indikátor hrozící politické nestability.

Původně Turchin při hledání klíčových faktorů dynamiky dějin operoval s cca 40 faktory odvozenými z politiky, ekonomie anebo četnosti zpráv na prvních stránkách novin. Postupně dospívá k cca 50letému cyklu 1870-1920-1970-2020, který rozpracovává v několika knihách. Velmi dlouhé „sekulární cykly“ přitom mají interagovat s krátkodobějšími procesy, včetně cyklických. V USA mělo kolem let 1870, 1920 a 1970 docházet k nárůstu nestability vždy po půlstoletí, takže další nárůst by mohl nastat kolem roku 2020. Což má korespondovat s propadem dlouhé K-vlny, sledující 40-60leté růstové ekonomické cykly. Výsledkem synchronizace má být vážnost budoucí recese.⁷³ Ve druhé dekádě 21. století má navíc dojít k rychlému nárůstu počtu dvacetiletých lidí, obdobně jako byla bouře mládeže doprovázející turbulence 60. a 70. let. Zdá se, že všechny zmíněné cykly mají vrcholit kolem roku 2020. Historická data mají ukazovat, že společnosti mohou katastrofu odvrátit. Podle Turchina je nutno najít způsoby, jak zmírnit negativní dopady globalizace na blahobyt. Ekonomická nerovnost doprovázená narůstajícím veřejným dluhem má být řešena více progresivními daňovými sazbami. A neměli bychom náš systém vysokoškolského vzdělávání rozšiřovat nad rámec schopnosti ekonomiky absorbovat absolventy vysokých škol. Právě přebytek mladých lidí s vyšším vzděláním měl náležet v minulosti k hlavním příčinám politických nestabilit.

Turchin (a jiní⁷⁴) přispívá k matematickému modelování sekulárních (dlouhodobých) cyklů. Ve smyslu cyklů především sociodemografických.⁷⁵ Modelováním dynamiky systémů mají prokazovat, že tyto cykly měly být

69 Analýzu systému prováděli Niemeyer, R. G., Niemeyer, R. G.: *Generating Upward Sweeps in Population using the Turchin--Korotayev Model*. 18. 4. 2015. <https://arxiv.org/abs/1504.04688>. Diskutováno může např. být tvrzení o nezápornosti všech dynamických proměnných v obou člancích. Text Suchanová, B.: *Turchinova-Korotajevova rovnice (Bakalářská práce)*. Brno: Přírodovědecká fakulta Masarykova univerzita 2017. 27 s. ISBN nemá) dospívá k závěru, že systém má velmi zjednodušeně ukazovat, že míra agresivity roste v momentě, kdy se do té doby rostoucí populaci začínou zhoršovat životní i materiální podmínky. Naopak dlouhodobější strádání má probouzet v lidech milosrdenství, které se může v modelu projevat v podobě záporných hodnot míry agrese.

70 Turchin, P.: Political Instability May be a Contributor in the Coming Decade. *Nature*, 2010, č. 463 (7281), s. 26-32. ISSN 1476-4687. Výzkumy Turchina využívají desítky kombinovaných sociálních ukazatelů, kdy na jejich základě předpovídal celosvětové sociální nepokoje v roce 2020. Srov. Wolchoverová, N.: Will the US Really Experience a Violent Upheaval in 2020? *Live Science*, 3. 8. 2012. ISSN 1879-0631.

71 Srov. <https://www.syrzdarma.cz/clanek/prilis-mnoho-elit-je-problemem-dneska-rika-americky-profesor>.

72 Srov. Turchin, P., Nefedov, S. A.: *Secular Cycles*. Princeton: Princeton University Press 2009. 360 s. ISBN 9780691136967.

73 K synchronizaci řady sil, cyklů a rytmů mělo dojít v řadě zemí i v období 1968-72. Dodejme, že jde zhruba o období vrcholu (nejen) ekonomické IV. dlouhé K-vlny. Což platí i pro Turchinem uváděné důležité roky 1870 a 1920 odpovídající cca vrcholu II. a III. dlouhé K-vlny. S rokem 2020, resp. vrcholem původně predikované V. dlouhé K-vlny je to složitější. Srov. Džbánková, Z., Rasmichová, L., Sirůček, P.: Another New Economy or a Crossroads of Civilization? *Ekonomické listy VŠEM*, 2021, roč. 12, č. 1, s. 14-44. ISSN 1804-4166.

74 S. A. Nefedov, A. V. Korotayev či S. Malkov. Srov. např. Turchin P., Grinin, L., Munck V. C., Korotayev, A. V. (eds.): *History and Mathematics: Historical Dynamics and Development of Complex Societies*. Moskva: KomKniga 2007. 216 s. ISBN 5484010020.

75 Srov. Turchin, P.: Long-Term Population Cycles in Human Societies. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2009, roč. 1162, č. 1, s. 1-17. ISSN 0077-8923. Dynamika lidské populace bývá obvykle chápána jako neomezený růst, anebo růst směřující k rovnováze. Implicitním předpokladem, který je základem zmíněných paradigmat, je, že jakékoli zpětnovazební procesy regulující hustotu populace, pokud existují, fungují v rychlém časovém měřítku. Tudíž neočekáváme, že lze pozorovat oscilace v počtu lidské populace. Turchin řeší otázku, zda populační procesy v historických a prehistorických lidských populacích jsou charakterizovány zpětnovazebními smyčkami druhého řádu, tedy regulací zahrnující zpoždění. Pokud ano, pak jsou důsledky pro prognózování budoucí populační změny zřejmé. To, co se může jevit jako nevysvětlitelné, exogenně řízené zvraty v populačních trendech, může být ve skutečnosti výsledkem zpětných vazeb fungujících se značnými časovými prodlevami. Turchin na podkladě historických a archeologických údajů ukazuje, že v řadě regionů a historických období byly pozorovány pomalé oscilace počtu obyvatel s obdobími zhruba dvou až tří století. Dále

základní charakteristikou komplexních agrárních systémů (a nikoli specifickým fenoménem čínským či evropským). Přičemž v historické dynamice mají být vysledovatelné složky trendové i cyklické, včetně vzájemných interakcí. Modely operují s následující logikou: Poté, co populace dosáhne stropu únosnosti půdy, její tempo růstu klesá k hodnotám blízkým nule. Systém zažívá stres s poklesem životní úrovně běžného obyvatelstva, narůstá nebezpečí hladomorů, povstání apod. Většina složitých agrárních systémů měla mít značné rezervy stability, nicméně během 50-150 let se tyto rezervy obvykle vyčerpaly a systém prošel demografickým kolapsem (malthusiánskou katastrofou). Stále silnější hladomory, epidemie, nárůst vnitřní konfliktů a jiné katastrofy vedly ke značnému poklesu populace. V důsledku tohoto kolapsu se staly dostupné volné zdroje, značně vzrostla výroba a spotřeba na hlavu, obnovil se populační růst a začal nový sociodemografický cyklus.

Text Turchin, P., Nefedov, S. A.: *Secular Cycles* (Princeton: Princeton University Press 2009. 360 s. ISBN 9780691136967) popisuje dlouhodobé cykly vzestupu a pádu velkých říší a společností v průběhu dějin. Operuje s modely majícími dvě hlavní strukturně-demografické fáze, každou se dvěma podfázemi. Jde o integrační fázi (podfáze expanze (růst) a stagflace (komprese)) a fázi rozpadu (s podfázemi krize (rozpad stavu) a deprese / mezicyklus). Mezicyklus označuje situaci, kdy se fungující stav zhroutí a trvá nějakou dobu, než se obnoví. Elity se v podfázích vyznačují rysy: nízká populace a spotřeba; rostoucí populace, konkurence a spotřeba; vysoká populace, konflikty, velká nerovnost; snížení počtu obyvatel, sestupná mobilita, snížení spotřeby. Populace se vyvíjí takto: růst, pomalý růst, snižování, pomalý pokles. Síla státu a kolektivní solidarita: rostoucí, vysoká, ale klesající, kolaps, pokus o přestavbu. Sociopolitická nestabilita: nízká, rostoucí, vysoká, klesající. Dezintegrační fáze přitom obvykle nemají podobu nepřetržitého chaosu, nýbrž namísto toho se střídají období sváru s relativně klidnými obdobími. Zmíněná střídání mají vykazovat typicky periodu cca dvou lidských generací (40-60 let) a Turchin tyto nazývá cykly „*otců a synů*“.⁷⁶

Turchinova urputná snaha o vědeckou exaktnost je místy až přehnaná, což se má projevat i v konceptu historických cyklů nejasné periodicity, prošpikovaných značně nejasnými faktory ala „*matematický chaos*“.⁷⁷ Turchin se snaží vyhýbat deterministickým závěrům, ovšem jeho modely (nejenom různých cyklů) nezřídka působí značně mechanicky a zcela nedostatečně reflektují roli jedinečných, nepředvídatelných faktorů, které mohou ovlivnit dynamiku vývoje.

Nicméně tzv. Turchinovy cykly přitom obvykle nejsou v zásadnějším rozporu s teorií dlouhých K-vln ve smyslu cyklů hospodářských,⁷⁸ resp. šířeji cyklů sociálně-ekonomických, včetně konceptu krizí spojených s body obratu dlouhých K-vln.⁷⁹ Turchinovy cykly však stojí „*na vodě*“ ještě daleko, daleko více, a mnohem, mnohem

diskutuje možné vysvětlení pomocí demograficko-strukturální teorie a důsledky pro prognózy globální populace.

76 Srov. koncepty sociorytmů např. populárnějšího typu „*nenáhodnosti*“ osudových osmiček v českých dějinách (1918, 1938, 1948, 1968 aj.). Bývá argumentováno vlivy změn hodnot a střídáním generací. Cca po 20-25 letech jsou masy schopny proměňovat vědomí, což může ovlivnit a doplnit sociální, psychologické, politické i ekonomické změny. Někteří uvádějí, že dříve sociorytmy existovaly delší a zřejmě neodpovídaly generacím, od 19. století nastává zkracování hlavně díky rozvoji komunikace. Existují i úvahy o ekonomických vzestupech a sestupech jako následku působení „*ducha času*“ – tj. představ měnících se podle generací a rozšiřujících se v mezinárodním měřítku. Cyklický vývoj by pak mohl být založen na vazbách kulturních, které se projevují v měnících se podmínkách pro investice či růst. V tomto kontextu však nutno varovat a upozornit, že naznačené koncepce řádově překračují rámec zejména standardních ekonomických úvah a nezřídka i oficiální vědy vůbec – různými rytmy, cykly a vlnami či spirálami se zabývalo mnoho šarlatánů a podvodníků. Srov. Prorok, V.: *Tvorba rozhodování a analýza v politice*. Praha: Grada Publishing 2012. 192 s. ISBN 978-80-347-4179-6.

77 Srov. např. Gavrilets, S., Anderson, D. G., Turchin, P.: *Cycling in the Complexity of Early Societies. Cliodynamics: The Journal of Quantitative History and Cultural Evolution*, 2010, roč. 1, č. 1, s. 58-80. ISSN 2373-7530. Autoři staví na fenoménu válčení, vnímaném jako hnací síla sdružování původně nezávislých vesnic do větších a složitějších politických celků, které začaly před několika tisíci lety a vedlo ke vzniku náčelníků, států a říší. Modelování je založeno na agentech vzniku raných komplexních společností skrze válčení. Politické řády jsou reprezentovány jako hierarchicky strukturované sítě vesnic, jejichž velikost, síla a složitost se mění v důsledku dobývání, secese, vnitřní reorganizace (prostřednictvím povýšení a linearizace) a dynamiky zdrojů. Predikcí modelu je kontinuální stochastické cyklování, ve kterém je růst velikosti zřízení, bohatství / moci a složitosti přerušen jejich rychlým kolapsem. Dynamika modelu je většinou řízena dvěma parametry, z nichž jeden škáluje relativní výhodu bohatších politických stran mezi konflikty a konflikty uvnitř stran, a druhým je očekávaná doba vůdce u moci. Výsledky ukazují, že stabilita velkých a komplexních politických stran je silně podporována, pokud jsou výsledky konfliktů většinou určovány bohatstvím / mocí stran, pokud existují dobře definované a akceptované způsoby nástupnictví a pokud jsou kontrolní mechanismy vnitřně specializované.

78 Střídání intervalů vysokého sektorového růstu a intervalů růstu relativně pomalého pomocí moderních metod ve světové ekonomice dokladují namátkou např. Korotayev, A. V., Tsirel, S.: *A Spectral Analysis of World GDP Dynamics: Kondratieff Waves, Kuznets Swings, Juglar and Kitchin Cycles in Global Economic Development, and the 2008-2009 Economic Crisis. Structure and Dynamics*, 2010, č. 4, s. 3-57. ISSN 1554-3374.

79 Srov. Sirůček, P.: *Dlouhé K-vlny (historie zkoumání, vývoj, výhledy) a rozpory soudobé globalizace. Díl I. O cyklech a dlouhých vlnách. Díl II. O globalizaci a dlouhých vlnách. 3. aktualizované vydání*. Praha: Fórum společenských věd Klubu společenských věd, roč. 2016 (IV.), s. 1-875. ISSN 2336-7679, resp. telegrafický výuc Sirůček, P.: *Dlouhodobé hospodářské cykly*. In Hezcko, S. a kol.: *Hospodářské cykly: Teorie a realita*. Praha: Bankovní institut vysoká škola 2016, s. 48-100. ISBN 978-80-7265-229-7.

očividněji, nežli ekonomické dlouhodobé cykly, resp. vlny, které standardní ekonomie dodnes vesměs ignoruje či přímo odmítá.⁸⁰ Turchinovy sekulární cykly či predikce politické nestability cca po 50-ti letech apod. lze s konceptem dlouhých K-vln bez větších problémů propojit. Připomeňme a zdůrazněme však, že jejich vysvětlení mechanismem inovační logiky (v duchu J. A. Schumpetera, s návazností na N. D. Kondratěva a pokračovatelem např. F. Valentou) se vztahuje pouze k industriální historii. V éře postindustriální přetrvávají četné nejasnosti (s „magičností“ V., VI., VII. aj. dlouhých K-vln).⁸¹ A ještě problematičtější by bylo rozšiřovat zmíněné na společnosti předindustriální, které často modelují právě cykly Turchinovy.

Připomeňme, že za jistá doplnění a rozpracování konceptu dlouhých K-vln možno považovat i pokusy o různá propojení teorie dlouhých vln se sociálními procesy do tzv. „organické teorie“ dlouhých vln (F. Braudel, F. C. Spooner, P. M. Sweezy), s dělnickým hnutím (E. Hobsbawm, J. Bouvier, E. Screpanti aj.),⁸² dlouhodobými cykly „globální síly“ podle G. Modelského,⁸³ cyklickými pohyby „kapitalistické světoekonomiky“ I. M. Wallersteina aj.⁸⁴ Nalézat a diskutovat lze řadu překryvů a styčných ploch i korelací s cykly ekonomickými.⁸⁵

Problematické přitom stále zůstávají i obecnější otázky determinismu vývoje a možného směřování dějin v kontextu odlišných světonázorových, filozofických i ideologických ukotvení. Na mnohem důkladnější interdisciplinární propracování čeká oblast propojení relativně nezávislých sfér společensko-ekonomické reality, včetně zprostředkujících mechanismů, při pokusech o komplexní uchopení dynamiky, resp. cykličnosti vývoje.

Toliko ve zkratce. Evoluční biolog v matematice a statistice P. Tuchin je nadšenec, pevně přesvědčený, že předkládá ty správné příběhy z historie. V tuzemském prostředí v populárnější rovině (bez matematického aparátu) s Turchinovými cykly a predikcemi rádi operují V. Cílek⁸⁶ či M. Bárta. In Bárta, M.: *Sedm zákonů: Jak se civilizace rodí, rostou a zanikají* (Brno: Jota 2021. 312 s. ISBN 978-80-7565-640-7)⁸⁷ figurují v kontextu kapitoly I. *Zákon kolapsu a regenerace* paragrafy *Teorie cyklů a Spojené státy v roce 2020*. Bárta zmiňuje úvahy o

80 Což lze vztáhnout na ekonomické cykly obecně. Při vysvětlení kolísání skutečného produktu kolem produktu potenciálního (např. modely AD-AS) soudobá standardní ekonomie přisuzuje hlavní roli šokům – srov. např. Chatterjee, S.: *From Cycles to Shocks: Progress in Business-Cycle Theory*. *Business Review, Federal Reserve Bank of Philadelphia*, 2000, č. 3, s. 27-37. ISSN 0007-7011. Na základě ekonometrických analýz mnozí dospívají k závěru o v podstatě náhodném charakteru hospodářských recesí. Výkyvy v ekonomické aktivitě (kolem trendové linie) nemají vykazovat aspekt předvídatelnosti. Ekonomické cykly nemají tudíž existovat jako pravidelné jevy a jejich výskyt má být výsledkem pareidolie. Lidé mají sklon hledat vzory v historických datech, která ale mohou být ovlivněna mnoha náhodnými faktory. Pareidolie má být fascinující psychologický jev, který ukazuje, jak lidská mysl pracuje na hledání smyslu i tam, kde žádný není. Při tomto jevu má docházet k dotváření vnímaných neurčitých či nezřetelných podnětů ve smysluplné obrazy za pomoci fantazie. Pareidolie v ekonomii se má projevat, pokud lidé vidí vzory anebo významy v ekonomických datech, které tam ve skutečnosti nejsou. Příkladem mají být analýzy akciových trhů (investoři hledají vzory v grafech akcií, neboť lidé mají tendenci vidět struktury v náhodných datech), předpovědi vývoje trhů (analytici vytvářejí předpovědi na základě minulých trendů, přičemž vzory v datech jsou nesprávně interpretovány) a právě ekonomické cykly.

81 Srov. Džbáňková, Z., Rasmichová, L., Sirůček, P.: *Another New Economy or a Crossroads of Civilization? Ekonomické listy VŠEM*, 2021, roč. 12, č. 1, s. 14-44. ISSN 1804-4166. Autor anotace si několik let záměrně od dlouhých vln dával pauzu. Minimálně proto, aby znovu získal odstup (i zápal). Takže ani Turchinovy cykly blíže nezkoumal. Před českým vydáním Turchinovy knihy ale již hlavu do písku schovávat nelze. Tož, znovu do boje!

82 Srov. namátkou Poletajev, A. V., Saveljevová, I. M.: *Dlinnyje volny v rozvitii kapitalizma. Mirovaja ekonomika i meždunarodnyje otnošenija*, 1988, roč. 41, č. 5, s. 71-86. ISSN 0131-2227.

83 Srov. Modelski, G.: *Long Cycles in World Politics*. Seattle: University of Washington Press 1987. 244 s. ISBN 0295964308. Model popisuje spojení mezi válečnými cykly, ekonomickou nadvládou a politickými aspekty světového vedení. Dlouhý cyklus trvá cca 70-100 let. Na konci se mění titul nejmocnějšího národa na světě. Modelski rozděluje cyklus do čtyř fází. Pokud se započítají období globální války, může cyklus trvat 87 až 122 let. Řada tradičních teorií mezinárodních vztahů, včetně jiných přístupů k hegemonii, věří, že základní povahou mezinárodního systému je anarchie. Modelského teorie však války a další destabilizující události považuje za přirozené produkty dlouhého cyklu a cyklického vývoje globálního systému. Popisuje pět dlouhých cyklů, které se odehrály přibližně od roku 1500, přičemž každý má být součástí většího globálního systémového cyklu. Konstatovat lze silné korelace s ekonomickými K-vlnami. Prvním hegemonem mělo být v 16. století Portugalsko, v 17. století Nizozemsko. Dále Velká Británie dvakrát, během 18. století a následně 19. století. USA figurují jako hegemon od konce II. světové války. Srov. Goldstein, J. S.: *Long Cycles: Prosperity and War in the Modern Age*. New Haven: Yale University Press 1988. 384 s. ISBN 0300041128.

84 Srov. též Berry, B. J. L. (1991): *Long-Wave Rhythms in Economic Development and Political Behavior*. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press 1991. 256 s. ISBN 9780801840364.

85 Srov. Sirůček, P., Džbáňková, Z.: *Turchin Cycles and Long K-waves*. Příspěvek na 19. ročník mezinárodní konference International Days of Statistics and Economics, září 2025 (v přípravě). Text představuje modelování dějin pomocí klidodynamiky P. Turchina. Důraz je kladen na koncept sociodemografických sekulárních cyklů. S naznačením propojení, resp. souvislosti s teorií ekonomických dlouhých K-vln. Včetně limitů těchto přístupů.

86 Srov. Cílek, V.: *Tajemství synchronizace: Civilizační rytmy a zvláštní sympatie kyvadel*. *Týdeník Echo*, 2024, č. 17-18, s. 38-41. ISSN 2336-4971.

87 Srov. 3 x Z aneb knižní okénko 19. *Marathon*, 2025, roč. 29, č. 1, s. 2-8. ISSN 1211-8591.

cykličnosti myslitelů jako G. Vico,⁸⁸ O. Spengler či J. A. Toynbee v kontrapozici ke K. H. Marxovi, kterého řadí k proponentům lineárního pojetí vývoje.⁸⁹ Turchin je řazen k autorům hledajícím cykly⁹⁰ u civilizací dávných i současných, což má potvrzovat Bártovy zákony. Turchin modeluje nikoli lineární vývoj společností, nýbrž řadu sociálních cyklů, vnořených do sebe, včetně mechanismu víceúrovňového výběru, podle kterého se mají civilizace vyvíjet. Jeho teorie sekulárních cyklů přispívá k objasnění kolapsu historických civilizací. Zmíněná složitost – umocněna matematickým a statistickým aparátem – umožňuje Turchinovým teoriím vyhnout se nařčením z přílišné jednoduchosti (a naivnosti).

Text *Dynamics of Political Instability in the United States, 1780-2010* (*Journal of Peace Research*, 2012, roč. 49, č. 4, s. 577-591. ISSN 0022-3433) analyzuje výskyt krizí v USA od počátku americké republiky. Vysledovat má jít cyklus, pravidelně se opakující, s délkou cca 50 let. S vrcholy kolem let 1870, 1920 a 1970. Hlavní faktory způsobující nerovnoměrný vývoj a nestabilitu hledá ve vnitřní dynamice společnosti a civilizací. Přitom nemá jít o cykly ve smyslu matematickém, které by bylo možno spočítat. Slovo cyklus Turchin používá v obecném smyslu pro opakující se a jasně vymezený fenomén,⁹¹ přičemž se skutečná délka ale může lišit. Cykly kolem 50-ti let mají souviset s genetickou výbavou člověka, resp. se střídáním generací. Generace, která zažila krizi je schopna proti jejím příznakům bojovat. Následující generace také, přinejmenším dokud starší generace ještě žije. Po jejím odchodu se má celý proces opakovat. Existenci cyklů Turchin nalézá ve všech agrárních společnostech, o kterých existují přesnější záznamy (Čína, Blízký Východ, jihovýchodní Asie). Vždy ale nemusí jít o cykly s délkou 50 let. Z čehož je vyvozována existence obecných zákonitostí, vedoucích k výskytu sekulárních cyklů bez ohledu na regionální či historický kontext.

Vysvětlení spojuje se strukturální demografií. Přetlak pracovní síly ve vztahu k omezeným pracovním možnostem má způsobovat tlak na instituce příslušné společnosti. Což se má projevovat v soustavném tlaku na inflaci cen, ve snižování reálných mezd, v úpadku venkova, migraci do měst a má vést ke zvýšené frekvenci protestů proti stávajícím platům i k rabování potravin. Zároveň rychlý nárůst mladé vzdělané generace ústí v tzv. nadprodukcii elit. Kdy počet uchazečů o elitní místa převyšuje jejich reálný počet. Tlak na pozice dále vede k rozvíjení zájmových skupin v duchu teorie M. Olsona.⁹² Vznikají sítě (propojené vazbami rodinnými či profesními), které vytěšňují osoby mimo tyto struktury v soutěži o stále omezenější zdroje. Zájmové skupiny jsou seskupení formálně nestranická, organizovaná a zapojená do politických aktivit. Tedy lobující za své zájmy, které se obvykle nekryjí se zájmem veřejným.⁹³ V důsledku těchto trendů narůstá úřednický aparát a armáda, resp. silové složky státu. Vše má vrcholit fiskální krizí, přičemž dochází k odporu ze strany elit i lidu a centrální moc silně eroduje. Bují boj i uvnitř elit (v rámci státních úřadů, politických stran, ekonomických elit atp.). Začíná další část cyklu a společenská smlouva končí.

Teorii Turchin testuje na počtu vnitřních konfliktů v USA ve sledovaném období. Celkem identifikuje 1 590 nestabilních, konfliktních událostí, přičemž jejich rozdělení v čase nemá být rovnoměrné. Skoro 60 % všech konfliktů je přitom spojeno s vlnami rabování, vrcholícími v letech 1870, 1920 a 1970. Do uvedené posloupnosti má možná náležet i doba neklidu kolem roku 1830 a pravděpodobně i doba americké revoluce 1775-83. Turchin americkou historii srovnává s obdobnými trendy v jiných civilizacích. Podotýká, že dnes stojí za většinou konfliktů rozpory uvnitř států, nikoli války mezi státy. Turchin konstatuje nárůst početnosti vnitrostátních

88 Srov. teorii třech fází vývoje civilizace (božské, hrdinské a lidské) – česky Vico, G.: *Základy nové vědy o společné přirozenosti národů*. Praha: Academia 1991. 466 s. ISSN 80-200-0051-8.

89 S odkazem na Bárta, M.: *Příběh civilizace: Vzestup a pád stavitelů pyramid*. Praha: Academia 2016. 360 s. ISBN 978-80-200-2613-2.

90 Teorie sociálního cyklu náleží mezi teorie sociologie, politologie aj. Na rozdíl od představ v duchu sociálního evolucionismu (nahlízejících evoluci společnosti a lidskou historii coby postupující nějakým novým, jedinečným směrem), teorie sociologického cyklu tvrdí, že události a fáze společnosti a historie se obecně opakují v cyklech. Což přitom nevyvrací možnost společenského pokroku.

91 Turchin přitom kriticky píše o amatérských historících, kteří se rádi ohánějí cykličností historie. I proto se ve svých článcích snaží slovu cyklus vyhnout, „protože je ... negativně zatíženo ... Místo toho používám „oscilace“, „dynamika růstu a úpadku“ atd ...“ (s. 254 anot. publ.). V. Cílek hovoří o civilizačních rytmech aj.

92 Srov. Olson, M. L.: *Vzestup a pád národů: Ekonomický růst, stagflace a společenská rigidita*. Praha: Liberální institut 2008. 251 s. ISBN 978-80-86389-51-6. „Olson před čtenáře postavil základní dilema politiky – jaké politické instituce máme zvolit, chceme-li, aby vládnoucí elita prosazovala široké zájmy namísto úzkých? Prvním cílem bude co nejvíce zabránit „kořistnickým“ motivům, aby se vůbec mohly vyskytnout. Dále bude nesmírně důležité politiku omezit pomocí pravidel, bránících politikům v konfiskacním zdanění“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/vzestup-a-pad-narodu-ekonomicky-rust-stagflace-a-spolecenska-rigidita-320833>). Olson bývá řazen k heterogenní nové institucionální ekonomii a představitelům teorie veřejné volby.

93 Srov. Nownes, A., Baumgartner, F. R., Leech, B. L.: *The Interest Group Universe in Washington, D.C., and the States*. In Thomas, C. S. (ed.): *Research Guide to U.S. and International Interest Group*. London: Praeger 2004. 544 s., zde s. 114-118. ISBN 9780313295430.

konfliktů např. oproti 60. letům 20. věku.⁹⁴ Z množství vnitřních konfliktů dlouhodobém horizontu vyvozuje relevantnost a vypovídací schopnost svých závěrů.⁹⁵

Jak se měla naplnit Turchinova predikce doby neklidu v USA kolem roku 2020? M. Bárta⁹⁶ optikou roku 2021 konstatuje velký počet nakažených Covidem-19 v USA, hrozbu zostření obchodní války s Čínou, včetně návratů amerických firem z Číny. Druhým faktorem nestability měla být smrt zfetovaného zločinného Afroameričana v máji 2020. Vypukly protesty, s rabováním, ničeny byly americké symboly. Trump prohrává ve volbách a Amerika je rozpolcena jako nikdy. Krizový rok měl vrcholit (podivným) útokem na Kongres v lednu 2021. Samotný Turchin coby důkaz platnosti predikcí zrychlení negativních jevů, včetně společenských norem uváděl první zvolení D. J. Trumpa.⁹⁷ Následně predikuje pokračování politických a občanských nepokojů v USA, bez ohledu na stranu u moci, pokud nebudou podniknuty kroky ke snížení nerovnosti a zlepšení jím sledovaných sociálních ukazatelů.⁹⁸

Půda pro představení anotované knihy z roku 2023 (české vydání 2024) jest nakypřena široce, tudíž vlastní materie může být úspornější. Turchin pokračuje ve svých, výše naznačených, konstrukcích. Patrná je klíodynamická snaha objevit – na základě komplexní matematiky a dat o prosperitě – zabudované mechanismy vlastní destrukce civilizací éry měst a států.⁹⁹

Knihy má být svěžím a neobvyklým pohledem na původ a dynamiku politických a sociálních krizí, resp. na příčiny destabilizace společnosti. Pohledem založeným na statistické analýze dat o celé lidské historii, který může být pro někoho až fascinující, resp. i zneklidňující. Oceňována bývá schopnost Turchina propojovat historická data s analýzou současných událostí, přesvědčivost jeho argumentace díky množství dat a příkladů (dokládajících údajnou univerzálnost předkládaných teorií) i schopnost propojování různých disciplín (historie, sociologie, politologie, ekonomie aj.) ve snaze poskytnout komplexní náhled na krize nejenom současné. S čímž má souviset aktuálnost Turchinových úvah ohledně rostoucí příjmové nerovnosti, politické polarizace, eroze důvěry v instituce či vzestupu populismu. Nemá přitom jít o izolované jevy, nýbrž o součást systému, ve kterém se má blížít bod zlomu. S varováním, že pokud společnost nezmění orientace, dojde k nevyhnutelnému kolapsu.¹⁰⁰

Rizikové faktory mají – podle Turchina – představovat majetková nerovnost s chudnutím a hlavně nadprodukce elit. Turchin se i tady opírá o svou teorii strukturální demografie, zkoumající dlouhodobé cykly politické stability a nestability. Kolapsy společností nemají být náhodné, nýbrž mají vycházet z opakujících se vzorců, které se dají předpovídat. Klíčovým pojmem knihy je nadprodukce elit – „proces, kdy se příliš mnoho lidí snaží vstoupit do vládnoucích vrstev, což vede k soutěži, konfliktům a vzniku tzv. kontra-elit, které systém podryvají zevnitř. Turchin se opírá o historické příklady, od pádu Římské říše až po americkou občanskou válku, a ukazuje, jak podobné procesy probíhají i dnes“ (<https://www.cbdb.cz/recenze-2075-nastava-soumrak-jak-budou-vypadat-nase-posledni-dny>). I tady platí, že Turchinovy konstrukty působí většinou přesvědčivě, nicméně zůstává minimálně diskutabilní účelovost interpretací ve směru podpoření Turchinova stanoviska.

Knihy sestává z následujících částí: *Předmluva*, tři bloky s celkem devíti kapitolami, *Poděkování*, *Přílohy*, *Poznámky*, *Bibliografie*, *Rejstřík*. Začneme přílohami, což nevěřícím čtenářům ostatně doporučuje i samotný autor.

⁹⁴ Srov. Lacina, B., Gledisch, N. P.: Monitoring Trends in Global Conflict: A New Dataset of Battle Deaths. *European Journal of Population*, 2005, roč. 21, č. 2, s. 145-166. ISSN 0168-6577.

⁹⁵ Dynamikou vývoje společnosti se zabývá také model lidské a přírodní dynamiky (HANDY) dle Motesharrei, S., Rivas, J., Kalnayová, E.: Human and Nature Dynamics (HANDY): Modelling, Inequality and use Resources in the Collapse or Sustainability of Societies. *Ecological Economics*, 2014, č. 101, s. 90-102. ISSN 0921-8009. Autoři řeší otázku, k čemu vedou proměnlivé hodnoty u následujících parametřů specifické populace: porodnost, úmrtnost, úživná kapacita přírodního prostředí, velikost elity a ne-elity (masy) a míra přerozdělování či sdílení ekonomického potenciálu. Modelována tímto je existence cyklů vzestupů a pádů (kolapsů) civilizací.

⁹⁶ Srov. *Sedm zákonů: Jak se civilizace rodí, rostou a zanikají*. Brno: Jota 2021. 312 s. ISBN 978-80-7565-640-7.

⁹⁷ Podle Turchina hrály do karet Trumpovi tyto dlouhodobé trendy: politická polarizace, ekonomická nerovnost, demografické změny a selhávání politických institucí. Což se mělo podepsat i na Trumpově znovuzvolení 2024.

⁹⁸ Srov. Turchin, P., Goldstone, J. A.: Welcome to the „Turbulent Twenties“. *Noema*, 19. 9. 2020. ISSN 2490-2470.

⁹⁹ Oficiální anotace uvádí: „Elita, kontraelita a cesta k rozpadu politiky Předpovědi brzkého kolapsu neodmyslitelně patří k životu každé civilizace, možnost pracovat s velkými daty dodala těmto předpovědím vědeckější základ. Peter Turchin se s pomocí ohromného souboru dat o prosperitě a zániku společnosti v časovém rozpětí 10 000 let („od Horního Egypta po Dolní Manhattan“) pokouší objevit statistické vzorce, které ukazují, kde mají lidské civilizace v éře měst a států zabudované mechanismy vlastní destrukce. Dva z nich jsou klíčové a komplementárně se doplňují. Pokud se totiž k rostoucí nerovnosti bohatství přidá i nadprodukce potenciálních elit, celospolečenské snahy stát se bohatou elitou jsou stále zběsilejší. Frustrovaní aspiranti na elitu poté využívají lidovou nelibost k tomu, aby se obrátili proti zavedenému řádu. Autor současně stále doufá, že komplexní matematika může budoucí nestabilitu společností nejen odhalit, ale také jí zabránit“ (<https://www.databazeknih.cz/knihy/posledni-dny-elita-kontraelita-a-cesta-k-rozpadu-politiky-547396>).

¹⁰⁰ „Turchinův přístup k analýze společenských krizí je inspirativní a jeho varování před riziky spojenými s nadprodukcí elit má potenciál otevřít oči mnoha čtenářům. Knihy nabízí nejen hluboký vhled do současné krize, ale také připomíná, že porozumění minulosti může být klíčem k lepší budoucnosti“ (<https://www.cbdb.cz/recenze-2075-nastava-soumrak-jak-budou-vypadat-nase-posledni-dny>).

Míněn nedůvěřivý čtenář, nevěřící v převratnost kliodynamiky. *Kapitola P1 Nová věda o dějinách* kliodynamiku zevrubněji představuje v paragrafech *Schůze Babbageovy společnosti; Kliologie, psychohistorie, kliodynamika; Matematika války; Zahrnutí bojové morálky; Historiografie jako věda*. Zrod kliodynamiky je líčen atraktivně s patrným úsilím o relativní přístupnost (Nicméně opravdu jen relativní). Kliodynamika má v jistém ohledu navazovat na dávnější kliologii coby vědu o dějinách ve smyslu sestavování matematických modelů společenských procesů pomocí diferenciálních rovnic. Leč nikoli již ve všem na smyšlenou vědu o dějinách – psychohistorii podle I. Asimova,¹⁰¹ s aplikací termodynamického přístupu. Od sci-fi Asimova se Turchin dostává k matematickému chaosu, předpovědím o předpovědi (metapředpovědím), matematice války (s Osipovovou-Lanchesterovou rovnicí), pokusům o zahrnutí bojové morálky do dějin i rovnic (s počátky u L. N. Tolstého), historiografii války, dále operační analýze a konečně (krkolomně) ke kliodynamice. Zmiňována je i – podle Turchina nejvíce „protikliodynamická“ teorie dějin – teorie velkého muže. Vlastní založení kliodynamiky Turchin vztahuje k roku 2003. Kolem roku 2000 se přitom mělo udát cosi, co kliodynamiku nejenom umožnilo, „ale učinilo ji dokonce nezbytnou“ (s. 234 anot. publ.). Co to bylo? Data. O nichž pojednává P2.

Kapitola P2 Historický makroskop předkládá části *Centaurští xenosociologové, Jak si postavit vlastní makroskop, Proxy data, Historické kosti, Co nám o anglické revoluci můžou povědět farní matriky, Počítačová revoluce, Sešat, CrisisDB*. Sci-fi začátek s vynálezem makroskopu na prohlížení planet, vzdálených světelné roky a fiktivními xenosociology na Alfa Centauri. V realitě přístroj na pohledy zpět v čase neexistuje. Podle Turchina však lze využít data a matematické modelování, coby důležitou součást kliodynamiky. „*Modely ... fungují nejlépe, když je krmíte daty*“ (s. 239 anot. publ.). Jako úspěšný a fungující historický makroskop je představen projekt *Sešat* – databanka globální historie. Naznačena je tvorba historických databází, aspekty sběru dat, přičemž k bohatým zdrojům proxy dat náleží např. i lidské ostatky. Při vytváření kliodynamiky Turchin našel spojence v odbornících na historickou sociologii, environmentální a ekonomické historii a na evoluční antropologii. Na hlavních hnacích silách pro vysvětlení empirických vzorců se sice nikoli vždy shodli, nicméně všichni souhlasili s tím, „*že teorie je třeba vyztužit modely a že teoretické predikce je třeba testovat pomocí dat*“ (s. 247 anot. publ.). Jedna odnož *Sešatu* byla posléze pojmenována *CrisisDB*, kde DB označuje databázi. S nalezenými cca tři stovkami příkladů krizí od neolitu po dnešek.

Kapitola P3 Strukturně-dynamický přístup čtenáře zve na subkapitoly *Vyzobávání rozinek a Prokrústovo lože, Sociální dynamika jako agregát, Struktura a dynamika*. Smysl Turchinem hojně používaných historických příkladů má spočívat „*v ilustraci fungování různých částí kliodynamické teorie rozkladu a obnovení společnosti*“ (s. 253 anot. publ.). Má jít o přístup odlišný od spisů historických specialistů i amatérských klávesových teoretiků. Jediný vědec totiž může obsáhnout pouze omezený počet historických příběhů. Kliodynamika shromažďuje „*obrovské množství vědomostí od profesionálních historiků a poté je aplikuje objektivně a vědecky*“ (s. 254 anot. publ.). Tudíž údajně nepraktikuje „*vyzobávání rozinek*“ (vybírání si pouze historických příkladů zapadajících do příslušných konceptů) ani nepodléhá problému natažení se na Prokrústovo lože (sem tam něco odseknout, jinde zase přidat, aby vše zapadlo např. do rigidních historických cyklů).¹⁰² Kliodynamici sestavují matematické modely, které sledují vnitřní mechanizmy sociálních systémů agregovaných miliónů jedinců. Přičemž prý nemá vadit, že jedinec může být i fiktivní, jako je tomu u medailonků konkrétních členů určité společenské třídy v kapitole 3., 4. a 5. Fiktivní jedinci mají být založeny na autorově osobní zkušenosti. Lidské státy jsou kliodynamikou pojímány jako komplexní dynamické systémy. A věda o komplexních dynamických systémech má již fungovat při vysvětlování systémů biologických nebo fyzikálních. U systému sociálních ještě tak rozvinutá být nemá. První otázkou při studiu systémů má být jeho struktura, jeho vnitřní složení. Společnost by měla být modelována prostřednictvím různých zájmových skupin (např. elitních zájmových skupin),¹⁰³ na které má být uplatněn strukturně-dynamický přístup. Což má být východiskem celé knihy.

Předmluva sebezprezentuje autora, který v 80. letech zahajoval akademickou dráhu coby teoretický biolog a ekolog.¹⁰⁴ Tehdy se živočišná ekologie měla zásadně měnit nástupem počítačů. Od populačních cyklů živočichů přechází – s pomocí studia komplexních systémů – k aplikacím na společenství lidská. Jednak proto, že ohledně populací živočichů měly všechny důležité otázky být údajně již vyřešeny. Za druhé, problematika proměn doby, revolucí a zvrátů náleží k typicky ruským tématům.¹⁰⁵ A Turchin je původem z SSSR. Začíná s budováním vědy o

101 Srov. Asimov, I.: *Nadace*. Praha: Argo a Triton 2009. 204 s. ISBN 978-80-257-0133-1, resp. 978-80-7387-263-2. Jedná se o první díl celé série, která bývá příznivci označována za klasiku žánru (Autor anotace na sci-fi moc není, s výjimkou postapo brutalit F. Kotlety a původních *Star Wars*, před jejich pokrokářským zprzněním). Podle Asimova se psychohistorie má zabývat obrovskými skupinami jednotlivců, které studuje i kliodynamika.

102 Srov. <https://peterturchin.com/cliodynamics-is-not-cyclical-history/>.

103 Přičemž ale Turchin netvrdí, „*že lidé vždy jednají ve vlastním zájmu*“ (s. 30 anot. publ.). Srov. Turchin, P.: *Ultrasociety: How 10,000 Years of War Made Humans the Greatest Cooperators on Earth*. Chaplin: Beresta Books 2015. 272 s. ISBN 9780996139519. Turchin obhajuje tezi, že instituce, které umožnily dnešní mimořádný stupeň lidské spolupráce, byly vytvořeny deseti tisíciletými mezispolečenskými vojenskými konflikty.

104 „*Živil jsem se studiem populační dynamiky brouků, motýlů, myší a jelenů*“ (s. 11 anot. publ.).

civilizačních rytmech. Za čtvrtstoletí vybudoval s kolegy obor pojmenovaný kliodynamika.¹⁰⁶ „*Objevíli jsme důležité opakující se vzorce, které lze pozorovat v lidských dějinách posledních deset tisíc let*“ (s. 12 anot. publ.). Od počátku se měli zaměřovat na cykly politického sjednocování a rozpadu, „*obzvláště na vznik a zánik států*“ (tamtéž). Kvantitativní historická analýza měla ukázat, že všechny složité společnosti podléhají „*opakujícím se a do jisté míry předvídatelným vlnám politické nestability, které jsou způsobovány základními silami, působícími po tisíciletí lidských dějin*“ (dtto). Turchin připomíná své predikce nestabilit v USA kolem roku 2020. Konstatuje souběh vývoje sociálních ukazatelů jako je reálná mzda (která klesá či stagnuje), rozdíl mezi bohatými a chudými (který se zvětšuje),¹⁰⁷ dále roste státní dluh, klesá důvěra veřejnosti a narůstá nadbytek mladých univerzitních absolventů s vyššími tituly. USA se tak mají nacházet v krizi, přičemž vysvětlení přitom bývají rozdílná. Pravda ovšem nemá být obsažena v konspiracích, spřádaných domácími či zahraničními agenty. Stačí se podívat na data. Pro vyznání se v datech a analýzách máme potřebovat vědu o komplexních systémech. A kliodynamiku.

Turchin za problematiku označuje „*poučení z historie*“, neboť historie je bohatá a vyvozovat závěry z vyzobaných střípků nemá být produktivní. Kliodynamika ale má být jiná. „*Používá metody datové vědy a k historickým záznamům, které shromáždily generace historiků, přistupuje jako k velkým datům*“ (s. 14 anot. publ.). Matematickými modely má popisovat interakce mezi částmi složitých sociálních systémů. A především má používat vědeckou metodu, „*v rámci které se alternativní teorie testují pomocí empirických dat*“ (tamtéž). Těžba dat tudíž postihla a zasáhla i historickou vědu. V ekonomii páchá zvěrstva již dlouho (Neplatí zde totiž, že kvantita automaticky předchází v kvalitě). Turchin přitom zmíněnou oslavou ódou na kliodynamiku nevyvrací logickou námitku, že také vyvozuje závěry z pečlivě vyzobaných střípků, zde dat. Těch dat je ovšem více. Kvantita však pořád zůstává kvantitou. Mnohdy triviálně banální konstatování ovšem působí náležitě – a pro mnohé neprůstřelně – vědecky. Což ráda praktikuje např. i dnes tak „*cool*“ oslavovaná tzv. behaviorální ekonomie.

Kliodynamika má odhalovat, že všechny společnosti bez ohledu na dočasné úspěchy se nakonec dostanou do obtíží. „*Všechny složité společnosti procházejí cykly vnitřního míru a harmonie opakovaně přerušovanými výbuchy vnitřní války a sporů*“ (s. 14 anot. publ.). Neosobní sociální síly mají tlačit společnosti na pokraj kolapsu a dále. Příklady Turchin hledá v celých dějinách, se zaměřením na USA. Soudobá americká krize má mít hlubší kořeny.

V časech Nového údělu se součástí americké politické kultury stal nepsaný, neformální kontrakt vyvažující zájmy dělníků, firem i státu (Obdobně jako explicitní a formálnější tripartitní dohody ve Skandinávii). Tato implicitní dohoda měla po dvě generace přinášet USA „*bezprecedentní růst široce pojaté prosperity ...*“ (s. 14 anot. publ.). Ve stejné době měla „*Velká komprese*“ snížit ekonomickou nerovnost. Z implicitní smlouvy však měli být někteří vynecháni, především černí Američané. Sociální kontrakt se začíná rozpadat v 70. letech. Se stagnací či snižováním reálných mezd. S dopady na pokles kvality života americké populace, s konsekvencemi i pro střední délku života etc. Příjmy dělníků ustrnuly a plody ekonomického růstu sklízela elita.¹⁰⁸ „*Velká komprese se otočila*“ (s. 15 anot. publ.). Turchinův model předpokládá, že mimořádné bohatství plynoucí elitě nakonec vytváří potíže i pro jeho držitele samotné, kteří jsou u moci. Sociální pyramida se na vrcholu příliš rozšířila. Úchazečů o elitu je příliš mnoho na omezený počet horních pater v politice i byznysu.¹⁰⁹ Což Turchin nazývá nadprodukcí elity.¹¹⁰ Ta, spolu s všeobecným chudnutím, vede ke konfliktům uvnitř elity. Podrývána je občanská soudržnost a pocit celonárodní spolupráce, bez něhož se stát rozkládá zevnitř. Narůstá sociální křehkost, projevující se v kolabování důvěry ve státní instituce, v rozkladu sociálních norem (řídících veřejnou debatu) i demokratických institucí.

Formulované základní teze publikace rozvádí a vztahuje „*ke statistickým trendům klíčových ekonomických a sociálních ukazatelů*“ (s. 15 anot. publ.). S pokusy nalézat „*archetypální příběhy lidí zmítaných těmito sociálními silami*“ (dtto). Za stěžejní problém knihy Turchin označuje společenskou moc. Ke klíčovým otázkám tudíž náleží: Kdo vládne? Jak si vládnoucí elita¹¹¹ udržuje nadřazené postavení? Kdo vystupuje proti státu quo a jaká je role nadprodukce elit při vzniku těchto vyzyvatelů? A proč vládnoucí třída někdy náhle ztratí moc a je svržena?

105 Jak příznačně glosuje V. Cílek in Cílek, V.: Tajemství synchronizace: Civilizační rytmy a zvláštní sympatie kyvadel. *Týdeník Echo*, 2024, č. 17-18, s. 38-41. ISSN 2336-4971.

106 „... od Kleió, řecké múzy dějepisectví, a dynamiky, vědy o změně ...“ (s. 12 anot. publ.).

107 Pocity marnosti a beznaděje („*blbou náladu*“) Turchin spojuje více nežli s celkovou hospodářskou situací s tím, jak je bohatství rozdělováno. Éry dobrých pocitů se mají většinou krýt s obdobími, kdy rostou platy střední třídy a majetky elit se zvětšují pomaleji než běžných lidí. Což mělo být pozorovatelné v USA po roce 1910 a zejména po II. světové válce. Mechanizmus „*pumpy bohatství*“ se má v USA začít obracet po roce 1970.

108 „*Vznikla ta zvrácená „pumpa na bohatství“, která brala chudým a dávala bohatým*“ (s. 15 anot. publ.).

109 Srov. koncept pozičního statku, včetně pozičních míst, resp. zostřování procesů poziční konkurence. Srov. Hirsch, F.: *Social Limits to Growth*. Cambridge: Harvard University Press 1976. 208 s. ISBN nemá. Ani tady Turchin původní není, ale – uznáme, že umně i obratně – využívá mnoha konceptů již dříve formulovaných.

110 K peterturchinovi vln nadprodukce elity, resp. dvojitým spirálám nadprodukce elity a blahobytu populace srov. např. <https://peterturchin.com/cliodynamics-is-not-cyclical-history/>. Kdy růst nadprodukce elity bývá spojen s poklesem blahobytu populace.

Blok I. *Kliodynamika moci* otevírá kapitola 1. *Elity, nadprodukce elit a směřování ke krizi*. S paragrafy *Kdo je elita? Zdroje sociální moci*,¹¹² *Aspirantská škatulata, Všeobecné chudnutí, Trump: Nepravděpodobný prezident, Lincoln: Další nepravděpodobný prezident, Chung: Nepravděpodobný císař, Cesta do krize*. Vedle nadprodukce elity Turchin do modelu zavádí další aspekt stability společnosti v podobě všeobecného chudnutí,¹¹³ plodícího nespokojenost a nakonec hněv. Všeobecná nespokojenost spolu s velkou skupinou aspirantů na elitu tvoří výbušnou směs, což mělo vyústit v první zvolení Trumpa. Zdvojená síla nadprodukce elity a všeobecného chudnutí měla k moci přivést i Lincolna či čínského císaře Chunga. Všichni tři jmenovaní měli vládnout v době, kdy se jejich země rozpadala. Co historie vypovídá o krizových obdobích líčí kapitola 2. *Poodstoupení: Poučení z historie*, v částech *Mapa, Pozdně středověká krize ve Francii, Doba svárů, Opravdová hra o trůny*,¹¹⁴ *Důsledek polygamie elity, Nákaza a dynamické sladění*, resp. *Shrnutí: Kam jsme se zatím ve vyprávění dostali*. Na scénu se dostávají i synchronizující síly v podobě vnějších tlaků (změna klimatu, pandemie apod.) s dopady pro dlouhodobé cykly politické, populační, resp. vlny nestability. S poukazy na malthusiánský strop anebo historii Arabského jara, které měla způsobit „*nákaza idejemi*“.¹¹⁵

Pro skutečné poučení se z historie – ve světle současných krizí – nemá stačit pouhá série historických příkladů. Podle Turchina slovní ideje ohledně fungování společnosti je nutno přeložit do matematických modelů. Teorii nutno doplnit o data a „*vyhnout se nebezpečí předpojatých příkladů*“ (s. 61 anot. publ.). Což znamená zkonstruovat a statisticky vyhodnotit historické databáze. Jak, mimo jiné, postuluje první z příloh *PI Nová věda o dějinách*, kterou právě na tomto místě Turchin zájemcům doporučuje k prostudování před dalším textem.

V bloku II. nazvaném *Hnací síly nestability*, vyzbrojen kontextem „*pro srovnávání ohledně struktury a dynamiky společenských systémů*“ (s. 65 anot. publ.), se Turchin navrácí k analýze USA, konkrétně největší zájmové skupiny – dělnické třídy. O kondici americké pracující třídy pojednává kapitola 3. „*Sedláci jsou odporní*“, se subkapitolami *Steve, Kathryn, Probírání se čísly, Biologický blahobyť, Úmrtí ze zoufalství, Obrácení trendu za Reagana, Sociální a psychologický blahobyť*,¹¹⁶ *Opět pumpa na bohatství*. Celá Turchinova kniha má spočívat na vyhodnocení velkých datových souborů o lidském chování. Turchin však modelováním neosobních společenských elit nechce ztrácet ze zřetele skutečné lidské bytosti, proto vypráví i krátké archetypální příběhy, mající údajně mít početné precedenty ve skutečnosti. Hrdinové jeho příběhů jsou přitom však postavy fiktivní (jako znuděná rozmazlená dcerka bohatých rodičů Jane, která se na univerzitě stává pokrokářskou aktivistkou). Pasáže zaměřené na všeobecné chudnutí jsou monotónně dlouhé a poněkud únavné. Nicméně vcelku sugestivní.

Trochu vzruchu přináší zkoumání mikrodynamiky nadprodukce elity počínající kapitolou 4. *Revoluční jednotky*. V paragrafech *Jane, Nadprodukce titulů, Vítězové a poražení, Jak navléknout nit, Roztříštění ideologického prostředí, Rozpad poválečného ideologického konsenzu, Kontraelita jako političtí podnikatelé a Revoluce požírá své děti*. Turchin rozebírá závěr, že v posledních dekadách se blahobyť více vzdělaných zvýšil (a méně vzdělaných poklesl). Což přitom nemá znamenat, že všichni Američané s titulem jsou na tom lépe, jako tomu mělo být v 50. a 60. letech 20. století. Všichni členové dnešních elit nejsou v klidu. Nadprodukce uchazečů o elity s akademickými tituly sílí, jejich nabídka dávno převýšila počty volných míst.¹¹⁷ Neúspěšní uchazeči o členství

111 Které připadá mimořádné bohatství „... *onomu příslovečnému „jednomu procentu“, ale spíše jedné setině procenta ...*“ (s. 15 anot. publ.).

112 S obecným pohledem na elity skrze bohatství (majetek) a konstatováním (nedokonalé) souvztáhnosti mezi bohatstvím a mocí, kdy tato – vedle bohatství – může mít i jiné zdroje (síla či hrozba silou, byrokracie apod.). Přičemž, pokud jde o bohatství, ostrá hranice mezi elitou a ne-elitou neexistuje. Elita samotná je rozvrstvena.

113 Což liberální elity odmítají vztahovat na současnost s poukazy na globální trendy zmiřňování chudoby i na to, že oni se přece mají stále velmi dobře, resp. možná i pořád lépe a lépe. Americké ne-elity ovšem dobře vědí, že jejich generace se lépe, než generace rodičů opravdu nemá. Přičemž podle liberálů si za to ne-elity mohou samy.

114 S poukazy na brutální způsoby eliminace nadprodukce středověké elity mechanismy zabíjení v bitvách či soubojích. Vedle smrti ve válkách občanských i soukromých k eliminaci přispívaly ztráty šlechtického postavení díky uvědomění si faktu, že jejich příjem nestačí na udržení statusu elity a rozpuštěním se např. mezi zemany.

115 Kterou ovšem někdo inicioval, vedl i platil. Ani tady nešlo o jakési neosobní sociální síly, přinášející historické vlny nestability, nýbrž o zcela konkrétní osoby, instituce i země. A jejich nikoli ideje, nýbrž zájmy. *P.S. Anotovanou knihu zapůjčujeme spoluštamgastovi, který ji se zájmem zvládá. Ovšem nazdvihují jen právě příklady Arabského jara. Které nebylo (jen) důsledkem nadprodukce elit, nýbrž především iniciováno zvenčí. Turchin intervence USA a spol. připouští u Ukrajiny, leč v případě komplotů Arabského jara okázale ignoruje.*

116 Turchin uvádí, že do roku 2016 se „*americké obyvatelstvo rozdělilo na dvě třídy: vzdělanou a zchudlou*“ (s. 83 anot. publ.). Nejde však o třídy podle Marxe, neboť nejsou definovány vztahem k výrobním prostředkům. Žádná z nich také nepředstavuje koherentního aktéra ve sféře politické. Zvláště méně vzdělaní chudí jsou propastně rozděleni podle rasy. V mnoha aspektech se ovšem obě jmenované skupiny velmi ostře odlišují.

117 Dokonce mají tvořit jednu ze skupin solidního prekariátu (v žargonu kliodynamiky jde o neúspěšné aspiranty na status elity) – srov. Standing, G.: *Prekariát: Nová nebezpečná třída*. Praha: Rubato 2018. 296 s. ISBN 978-80-87705-64-3. Srov. též recenzi Sirůček, P.: *Prekarizování pokrokářů – avantgarda liberálního pokroku? Fórum společenských věd Klubu společenských věd*, ročník 2019 (VII.), s. 1-38. ISSN 2336-7679.

v elitě či propadající se elity mívají sklony k rebelii. Rozkladný vliv nadprodukce elity se projevuje i v rovině morálně-etické. V podvádění studentů, obřích podvodech velkých firem, dopujících sportovců, plagiátch, machinacích, lobbingu, ve lhaní (zdaleka nejenom) v politice.¹¹⁸ Čímž se prohlubuje morální krize. Dodejme, že (hyper)inflace titulů především z humanitních oborů je patrná již déle i u nás. Zkrátka a dobře, nikomu se nechce dělat (užitečnou práci) a raději parazitují na státních a jiných penězovodech. Hádky a boje o dotace, granty, projekty apod. dnes sílí.¹¹⁹ Sílí i stres.¹²⁰ Hnacím motorem soudobé nespokojenosti tak mají být elity, resp. uchazeči o členství v elitě. V marxistické terminologii se elity stávají svými hrobaři (spolu s tím ale i hrobaři ne-elity).

Strukturně demografické“ hnací síly nestability v podobě všeobecného chudnutí a nadprodukce elity mají dokladovat význam strukturně demografické teorie coby součásti klíodynamiky. Strukturní analýza revolucí a rozpadu států přitom bývá mnohdy kritizována za opomíjení faktorů ideologických a kulturních. Turchin se vykrucuje a argumentuje dnešní ideologickou roztržičností a dalšími problémy souvisejícími s úlohou ideologií při rozpadu společností (ideologie se mají vyvíjet, být proměnlivé etc.). Přičemž ideologická roztržičnost spolu s rozpadem ideologického konsenzu má být téměř univerzálním rysem předkrizové fáze vývoje společnosti. Ve světle proměn po II. světové válce Turchin připomíná soudobý rozpad jistot (i hodnot) kulturních, ekonomických aj. Konstatovány jsou v neposlední řadě zmatky na levem i pravici, kdy příslušné strany již nelze považovat za jednotné, spíše za jakási volná seskupení, včetně extremistů. Turchin dospívá k závěru, že Marx se měl mýlit. „Úspěšné revoluce neorganizují chudí proletáři. Nebezpeční revolucionáři jsou frustrovaní aspiranti elity ...“ (s. 106 anot. pub.). Přičemž „... rostoucí skupina mládeže ze solidních rodin, jež je odsouzena stát se vzdělaným prekariátem, nemá co ztratit, leda své nejisté postavení“ (dtto).

Kapitola 5. *Vládnoucí třída* nabízí stručné paragrafy *Andy a Clara, Vládnoucí třída v historii a dnes, Egypt jako militokracie, Zrod americké vládnoucí třídy, Americká plutokracie dnes, Konspirace nebo věda, Bohatství a vliv, Imigrace, „Co je“ a „co by mělo být“*. Turchin píše, že „je správné nazývat USA plutokracií čili společností ovládanou bohatými lidmi“ (s. 109 anot. publ.). Toto tvrzení má být vědeckou teorií, nikoli konspirací. Vlivem transparentnosti motivace bohatých, empiricky ověřitelných mechanismů pomocí jichž má vládnoucí třída řídit politiku (sponzoringem stran, reklamou atp.) a neexistence jediného centra. Analyzovány jsou efektivní způsoby vládnutí s příklady současného Egypta (státu ovládaného vojenskou elitou) nebo zrodu USA i mechanismy soudobé moci v Americe. Na což navazuje související kapitola 6. nesoucí pojmenování *Proč je Amerika plutokracie?*, a to v subkapitolách *Americká výjimečnost, A snědl Jima Crowa, Obrácení trendu progresivní éry, Velká komprese a Křehkost komplexních společností*. Turchin argumentuje, že rozsah, v jakém má ekonomická elita ovládat vládu v USA je velmi neobvyklý i ve srovnání s jinými státy Západu (typu Dánska či Rakouska).¹²¹ Dokladován je historický a zeměpisný původ americké plutokracie, s klíčovou rolí geopolitického prostředí a

118 Srov. Callahan, D.: *The Cheating Culture: Why More Americans Are Doing Wrong to Get Ahead*. New York: HarperCollins 2004. 366 s. ISBN 9780156030052. Elitní profese mají být pod stále větším a větším tlakem, aby se na dané pozici vůbec udržely. Přitom dnešní elity mají být mnohem zranitelnější, nežli tomu bývalo.

119 Srov. „*kulturu zmrdů*“ v byznysu trefně popsanou <https://dfens-cz.com/>. Včetně okamžiku, kdy se struktura, přesyčená neschopnými diletanty začíná pod napáchanými chybami hroustit vlastní vahou. A kdy diletanti, odpovědní za hrozivý stav, se začínají rvát mezi sebou. Jak má probíhat proces zamořování firmy neschopnými, zato nesmírně agilními typy, kteří se postupně paraziticky rozmnoží do firemních struktur, ovládnou rozhodující posty a ve sledu kroků dovedou firmu do stavu, blízkému havárii. Diletanti po převzetí moci obvykle nastartují extrémně nákladné a zbytečné projekty, které silně prodraží chod a režie firmy. Často motivované zcestnými, emotivními argumenty, které nedávají zpočátku možnost racionálně reagovat (Dnes v podobě záchrany planety, boje s počasím, podpory inkluze, sta pohlaví, společenské odpovědnosti etc.). Poté rozmetají spolehlivě fungující procesy a zavedou zcela nové, nepotřebné a obvykle dysfunkční. Na provozní obtíže, jakými jsou ceny energií, vstupů, tedy běžné operativní agendy, nereagují. Problémy řeší obvykle, když je již pozdě a jejich neschopnost zapříčiní obrovské a zbytečné výdaje. Na vlastní projekty ovšem otevřou rozpočty, nad nimiž oko zkušeného manažera jen nevěřičně zírá. A najmou další nýmandy. Ve firmě se tak prudce zvyšuje počet neschopných, leč agilních ignorantů a zmenšuje počet zodpovědných a produktivních pracovníků. Zvýšené náklady se řeší osekáním nákladů na provoz. Lidé přijdou o platy, prémie, jsou sníženy investice do výzkumu a vývoje a tlak se přenesne na produktivní stav. Zatímco výdaje na počty a „projekty“ ignorantů rostou, manšaft firmy je omezován na příjmech a kvalitě života. Výsledkem je demotivace, která se postupně projeví ve všech aspektech života firmy. Lidé odcházejí, kvalita produkce i života firmy se rychle začne propadat. Na konci je pád firmy, v lepším případě do náruče nejbližšího konkurenta. Předvyslednou fází je „*přezmrdivání*“ – stav, kdy počet neschopných, nicméně agilních typů přesáhne počet normálních lidí, dosud zodpovědně pracujících pro firmu. Závěrečnou fází je tzv. „*zmrdí skirmish*“ – fáze, kdy se v upadající firmě rozhoří zápas mezi přemnoženými diletanty, v níž jde pouze o to, svést na někoho vinu za samotný úpadek. Již v roce 2024 byla možnost fázi skirmishe pozorovat také v české politice v podobě napadání členů demoliční vlády navzájem. Přitom i tady ohledně charakteru obvykle platívá, že nejdopornější člen hyeny smečky v sebezáchovném pudu napadne toho, koho považuje za slabšího. P.S.: *Jaký je vztah líčených zmrdů a libertardů? Nekryjí se – nenáhodou – v mnohém?*

120 Náročnost současného života vede taktéž k přerušení rodinné a sociální propojenosti (ve formě přátelských vztahů k rodině i ostatním atp.). Být s ostatními propojený má dnes být pro ty, kteří se ženou za úspěchem (a mají dvě zaměstnání či pořád sedí za počítačem) stále obtížnější. Řešením v rovině osobní může být větší důraz na rodinu a okruhy přátel, které se navzájem podporují. A udržují potřebnou sociální konektivitu.

121 Tyto země mají mít vládnoucí třídu, „*kteřá celkem reaguje na přáních svých obyvatel*“ (s. 129 anot. publ.).

ethnicity (rasy).¹²² S exkurzy do (nejen) amerických dějin. A závěrem, že USA si měly projít dvěma revolučními situacemi. „První z nich začala v polovině devatenáctého století a vyvrcholila revolucí za občanské války, kdy byla vládnoucí elita nahrazena novou korporátní vládnoucí třídou. Druhá vyvrcholila ve dvacátých letech dvacátého století a vyřešila se přijetím reformy progresivní éry a Nového úřadu“ (s. 144 anot. publ.). V současnosti se křehké USA mají nacházet ve třetí revoluční situaci. „Jak se vyřeší: občanskou válkou, reformami, nebo kombinací obojího?“ (dtto). S odkazy na precizaci v kapitole 8., resp. roli strukturně dynamického přístupu s vesměs pesimistickými predikcemi.

Blok III. s názvem *Krise a její důsledky* zahrnuje kapitoly 7., 8. a 9. Kapitola 7. *Rozpad státu* sestává z pasáží *Nero se probouzí sám, Stalin jako tvůrce sítě, Rozklad společnosti: Sociologický a psychologický přístup, Jak začínají občanské války, Postsovětské slovanské státy, Ukrajina: Plutokracie, Ponaučení pro nás*. Mihnou se tu „*Nerův okamžik*“ (čili náhlé zhroutení státu), nejspěšnější diktátor 20. věku J. V. Stalin,¹²³ postsovětské republiky,¹²⁴ resp. otázky počátků občanských válek a rozpadu států, kde klíčová má být analýza moci. Hlavní poučení z analýzy historických případů rozpadu států Turchin spojuje s tím, že politická moc ovládající komplexní společnosti „*je mnohem křehčí, než na první pohled vypadá*“ (s. 169 anot. publ.). Náhlé zhroutení mocenských sítí je možné i dnes. Dodejme, včetně dominových efektů. „*Všechny komplexní společnosti jsou vystaveny rozkladné síle nadprodukce elity, proto všechny opakovaně procházejí společenským rozpadem*“ (s. 170 anot. publ.).¹²⁵ Zvláště zranitelné mají být plutokracie jako Ukrajina nebo USA.

Po jakých křehkých drahách se mají ubírat USA v bouřlivých 20. letech naznačuje kapitola 8. *Dějiny blízké budoucnosti*. S obsáhlejšími paragrafy *Za rozhraním, Předpovídání více drah, Revoluční situace v Americe, Sociální jednání potřebuje organizaci, Disidenti, Příští bitva*. Kliodynamika nemá být ještě tak rozvinutá, aby umožnila modelování typu předpovědi více drah (PVD). Samotný Turchin se ale směry PVD uvažovat již snaží. Blahořečí strukturně dynamický přístup, který má ukazovat „*jak změny v jedné části sociálního systému ovlivňují dynamiku jiných částí*“ (s. 175 anot. publ.).¹²⁶ Srdce modelování PVD má tvořit relativní mzda a pumpa na bohatství, která ji pohání.¹²⁷ Klíčovou sledovanou proměnnou má být počet radikálů.¹²⁸ Metodou¹²⁹ PVD jsou zkoumány možné trajektorie amerického systému od 20. let 21. věku. Poukazováno je i na neexistenci jednotné a dobře organizované revoluční strany v USA kvůli dohled bezpečnostního aparátu. Bolševická cesta uchopení moci pravděpodobná tudíž být nemá. Nejednotná má být i radikální pravice. Za disidenty Turchin označuje osoby nalézající se mezi radikály a středem. Jsou k režimu kritičtí, přičemž však odmítají násilné či protizákonné prostředky změny. Kdo tedy má být subjektem změny? Aspiranti na členství v elitě, kterých je nadbytek. Ve finále Turchin konstatuje nastolení „*revoluční situace*“ v USA. „*Obrovské množství absolventů vysokých škol je frustrováno ve své snaze o nalezení pozice v elitě, a z nich se rekrutují představitelé kontraelity, kteří sní o svržení současného režimu. Většina bohatých lidí není ochotna obětovat osobní prospěch za účelem zachování státu quo*“

122 K ústřední otázce „*Kdo vládne v Americe?*“ Turchin uvádí, že hospodářská elita „*není zlá ... Je motivována vlastními zájmy*“ (s. 136 anot. publ.). Elity obecně nemusí být pouze sobecké, které zemi přivádějí na mizinu. Turchin operuje i s příklady prosociálních elit, které překonaly krize a obnovily společenskou spolupráci.

123 Přičemž Turchin odmítá tezi, že dějiny jsou tvořeny velkými muži. Za extrémní verzi tohoto přístupu považuje psychohistorii, používající Freudovu psychoanalýzu k pochopení emotivního původu chování vůdců. „*Tento „klio-freudismus“ je pavěda. Věda předkládá teorie a pak hledá data. Aby je otestovala. Pavěda tuto metodu obrací*“ (s. 153 anot. publ.). Algoritmy bez teorie Turchin rozhodně odmítá. Rozklad společnosti proto – podle mínění Turchina – „*nepochopíme bez hloubkové analýzy jejich mocenských struktur*“ (s. 159 anot. publ.).

124 Poněkud (tragi)komicky vyznívá Turchinovo tvrzení, že jedna z nejméně zkorumpovaných zemí Ukrajina je „*ta nejdemokratičtější*“ (s. 169 anot. publ.) ze tří postsovětských východoevropských republik (míněno Rusko, Bělorusko, Ukrajina). Turchin za „*poněkud ironické*“ (dtto) označuje, že Ukrajina je současně i nejhudší a nejméně stabilní. *P.S. Pro bdělé cenzory & lovce tzv. dezinformátorů: Tvrzení o zkorumpovanosti Ukrajiny je převzato od lidí z blízkého okolí staronového prezidenta USA. Prezident USA snad dezolátem není. Či snad ano?*

125 Do jisté míry lze aplikovat i na sebezhroutení reálného socialismu. Mnoha lidem již nestačilo krást, ale chtěli přitom i otevřeně a demonstrativně mlaskat. Srov. Možný, I.: *Proč tak snadno ...: Některé rodinné důvody sametové revoluce*. Praha: Sociologické nakladatelství 1991. 81 s. ISBN 8090105904. Tato sociologická esej líčí soukromé aspirace a vynucené strategie různých skupin sociálních aktérů starého režimu, těch dole i těch nahoře, které vedly nakonec k tomu, že tu nezbyl téměř nikdo, kdo by měl zájem na jeho udržení. *P.S. Agónii reálného socialismu začíná připomínat dnešek v podobě agónie pokrokářského liberalismu ... Stačí jim sáhnout na peníze.*

126 Přičemž např. naznačovaný mechanismus sociální mobility v podobě vzestupu obyčejných lidí mezi elitu a sestupu členů elity mezi plebs připomíná populační cykly zvířat, resp. jednoduché logiky modelů dravec-kořist.

127 „*Když relativní mzda klesne, vede to k chudnutí a nadprodukcii elity. Obojí ... představuje nejdůležitější hnací síly společenské a politické nestability*“ (s. 176 anot. publ.).

128 Radikálové jsou uvažováni trojího typu. Naivní jedinec radikalizovaný sociální nákazou zprostředkovanou násilím, dále radikál infikovaný radikální ideologií a konečně radikál umírněný (či bývalý). Modelování ala PVD přitom sleduje procesy radikalizace i deradikalizace.

129 V českém překladu opakovaně figuruje slůvko *engin*, a to nejen coby *engin* PVD. Nad přesným významem tápe i AI. Snad ve smyslu nástroje či snad ještě lépe motoru. Jazykový oříšek (přesněji lenost překladatele).

(s. 198 anot. publ.). Vládnoucí třídě v USA mají z této situace zbývat dvě cesty ven – její svržení anebo společenské stvrzení pomocí reforem, které systém „vedou znovu do rovnováhy a obrátí současný trend všeobecného chudnutí a nadprodukce elity“ (dtto).

Pumpa na bohatství a budoucnost demokracie je pojmenování kapitoly 9., se subkapitolami *Následky krize, Anglie: Chartisté (1819–1867), Rusko: Reformní období (1855–1881), Příběhy se šťastným koncem v dlouhodobé perspektivě, Proč demokracie podléhá plutokratické elitě*. Databáze *CrisisDB* má nabízet stovky případů ukazujících proměny společností vystupujících do krize a z ní vystupujících. Pomocí indikátorů negativních důsledků byly modelovány případy jejich různé „vážnosti“ za krizí (včetně poklesu populace, epidemií, proměn elit atp.). Analýza ústí v nepříliš radostné výsledky – existuje velmi málo případů, kdy společnost prošla krizí s malými či žádnými ztrátami.¹³⁰ Turchin uvádí některé optimistické historické případy (např. raně novověkého britského a ruského impéria, přičemž vliv reforem byl dočasný a jako každá společnost se i tyto nakonec dostaly do potíží). S apelem na potřebnosti existence alternativy se šťastným koncem. Text uzavírá mudrování ohledně dlouhé cesty, které lidstvo urazilo jako živočišný druh. Komplexní lidská společnost přitom má potřebovat, „aby elita (vládci, úředníci, myslitelé) fungovala správně. Nechceme se jí zbavit, jde o to, omezit ji, aby sloužila ku prospěchu všech“ (s. 213 anot. publ.).

Představovaná kniha je čtivá a chytře koncipovaná. K čemuž mírou nikoli nepodstatnou přispívají i výše již představovaná obsáhlá trojice *Příloh*. Skončíme konstatováním, že Turchin kritizuje i současné liberální elity, leč činí tak v „mezích liberálního zákona“. Obdobně jako práce zmiňovaných ekonomických Nobelů pro rok 2014 je i Turchinovo dílo apologetikou liberální demokracii. Jiný šťastný konec – kromě kapitalistické liberální demokracie – zůstává také pro Turchinovy příběhy nepředstavitelný. Bytostné propojení (mírně) kritizovaných plutokratických elit s ideologií liberální demokracie Turchin do modelů nezařazuje. To, že hlavním viníkem současných krizí a chaosu je právě liberalismus ignoruje.

P.S.¹³¹ RNDr. Vladimír Jan Amos Novák, DrSc. (1919 – 1997) byl český přírodovědec, syntetický evoluční biolog. Na Univerzitě Karlově studoval biologii a geografii. Pobýval také v Cambridgei, kde se věnoval hormonům a morfogenezi hmyzu. Zabýval se obecnými zákonitostmi a filozofickými otázkami evoluce, problémy hormonů a morfogeneze u hmyzu aj. Je autorem světově významného díla o endokrinologii. Pracoval v Entomologickém ústavu ČSAV, kde založil oddělení fyziologie hmyzu. V roce 1968 se stává laureátem Státní ceny za vytvoření oboru endokrinologie hmyzu a vypracování základů gradientfaktorové teorie působení hmyzích hormonů. Spolu s kolektivem publikoval rozsáhlou práci Novák, V. J. A. a kol.: *Historický vývoj organismů: Fylogeneze mikroorganismů, rostlin a živočichů* (Praha: Academia 1969. 835 s. ISBN nemá). V roce 1972 se stává členem korespondentem Československé akademie věd. Postupně se stále více zajímal o obecně evoluční a filozofická témata. Jeho životní posedlostí a posláním se stává jím formulovaná marxistická sociogeneze, kterou chápal jako zákonitou cestu ke komunismu. Po odchodu do důchodu zkoumal sociogenezi a její význam pro mírové uspořádání. Je spoluautorem posmrtně vydané práce Novák, V. J. A. a kol.: *Věda proti válkám*. Říčany: Orego 2000. 219 s. ISBN [80-86117-06-5](#).

Petr Hampl (jmenovec sociologa Hampla) je zoolog, entomolog, myrmekolog. Novákovou svéráznou osobností i originálním dílem a odkazem – zdaleka nejenom myrmekologickým – se zabývá v kvalifikační práci *O mravencích a lidech: Myrmekologické inspirace antropologie na příkladě V. J. A. Nováka (1919-1997)*. *Diplomová práce*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2010. 150 s. ISBN nemá. Na tuto navazuje disertace *Společenské implikace myrmekologie mezi Aldrovandim a Wilsonem. Disertační práce*. Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze 2014. 258 s. ISBN nemá. Ze které vychází knižní publikace *O mravencích a lidech: Sociomorfní projekce v dějinách myrmekologie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart 2018. 352 s. ISBN 978-80-746-5291-2.

Myrmekologie je nauka o mravencích. Obraz mravenců se v průběhu dějin měnil, přičemž rozličné podoby mravence mají zrcadlit obrazy člověka té které éry.¹³² Neexistovala však ucelená studie, která by zmapovala snahy

¹³⁰ S varováním, že změna světového řádu bývá spojena s velkými válkami, vnějšími i vnitřními, přichází – v kontextu současného dramatického vývoje – namátkou např. P. Drulák. Srov. Drulák, P.: „Za zdánlivou stabilitou velké síly.“ Petr Drulák popsal, co nám skutečně hrozí. *Parlamentní listy*, 5. 1. 2025. ISSN 1214-3154.

¹³¹ Filmovým bonusem je dnes sovětská paragánská klasika *V ostře sledovaném pásmu* (SSSR, 1978, 98 min., režie: A. Maljukov). Ze které vychází švejkovská verze *Copak je to za vojáka?* (ČSSR, 1980, 85 min., režie: P. Tuček). Sovětský akční film není komedií, náš ano. Kouba ani Tůma nejsou gardisté typu Volentira a Tarasova. I když kpt. Zujev jistě komičtější rysy vykazuje, na mjř. Průchu nemá. Za vidění stojí i sovětské pokračování *Protiútok* (SSSR, 1984, 84 min., režie: M. Tumanišvili). Akční film, kde vlastně o nic nejde. Pouze o výcvik. Ovšem natočeno vskutku velkoryse a velkolepě. Více atraktivní techniky, přičemž se paragáni-rozvědčící snoubí s mořskou pečotou, včetně jejich tvrdé seržantky. „Seržantko, posviť!“. A seržantka posvítí dávkami z kalacha. Po letech sjždíme také sovětského Ramba – výpravné drama *Osamělá plavba* (SSSR, 1985, 96 min., režie: M. Tumanišvili). Tady se již o hru nejedná a nekoná se ani happyend. Studená válka se místy měnila na horkou.

¹³² Vývoj myrmekologie má věrně odrážet sociální, ba filozofické proměny lidstva. Hampl má ukazovat, jak se proměňoval obraz mravenců od pilných rolníků přes socialisty, fašisty a manažery až k počítačovým sítím. „Obraz mravence a obraz člověka jsou spojené nádoby. A co víc, autor přichází s další tezí. Studium tohoto hmyzu se podle jeho názoru

o pochopení mravenčích societ od nejstarších zmínek v předvědeckých spisech až po současnou profesionální práci. Což se snaží P. Hampl zaplnit.¹³³ Vzniknout měla „*čtenářsky schůdná mapa pohledů lidstva na tento hmyz – od starověku až dodnes, přičemž autor opakovaně dokládá, nakolik nám mravenci svou společenskostí i dalšími prvky chování odnepaměti připomínali nás samé*“ (<https://www.literarky.cz/civilizace/448-mravenci-jako-lide-a-lide-jako-mravenci-v-knize-petra-hampla>). Nás však mnohem více interesuje originální postava a vědec V. J. A. Novák, který proslul nejenom svým dílem, nýbrž např. i podivným pokusem o emigraci do SSSR.¹³⁴

Hlavní ideje „*rudého biologa*“ V. J. A. Nováka jsou koncentrovány kolem svěbytné evoluční nauky, kterou Novák nazval principem sociogeneze. Tato syntetizující nauka měla zastřešit ostatní a zároveň být i přírodovědnou podporou teoretizujícím úvahám marxismu-leninismu. Na principu sociogeneze je založena jeho teorie evoluce člověka i originální myšlenky o postupující neotenzaci člověka a evoluční tendenci ke sdružování. Sdružování je pojímáno jakožto základ vývoje, s důrazem na morfologii a upozaděni vlivu vnitrodruhového boje.

V. J. A. Novák princip sociogeneze chápal jako koncept biologický a zároveň i politický, s celou řadou konsekvencí pro úvahy o lidském společenství. Včetně názoru, že princip evoluce ke sdružování lépe nežli lidé naplňují mravenci, kteří již někteří mají žít v komunismu a být tak dokonce vyspělejší nežli socialistický Sovětský svaz ... Mravenci mají představovat typickou beztrždnou společnost, kde všichni pracují pro blaho celku. Čímž má být potvrzena možnost nové lidské společnosti v duchu idejí Marxe a Lenina. Fascinován Novák měl být neexistencí rodin u mravců, jejich společnou péčí o potomky a absencí soukromého majetku. Konečně i ochotou jedince zemřít pro dobro kolonie. Tzv. eusocialita¹³⁵ měla být podle Nováka i cílem celé evoluce. Novák náležel ke snílákům o lidské eusocialitě, přičemž budoucí lidská společnost měla být založena na větší vzájemné pomoci a má více připomínat eusociální společenství hmyzu. Příběhy o V. J. A. Novákovi vstoupily mezi legendy ...¹³⁶

podepisuje i na lidském „sebeпоjetí“, které zpětně ovlivňuje i náš způsob náhledu na přírodu. Studium mravců tak v sobě latentně obsahuje antropologii!“ (<https://www.literarky.cz/civilizace/448-mravenci-jako-lide-a-lide-jako-mravenci-v-knize-petra-hampla>).

133 „*Ve svém zkoumání se zaměřuje na zmapování různých obrazů mravců v jednotlivých údobích evropské vědy, snaží se ukázat, jaká témata se v psaní o mravencích a potažmo obecně o společenském hmyzu vyskytovala, co zrovna badatele fascinovalo a co je naopak nezajímalo. Na pozadí obecného vývoje vědy chce ukázat, jak se proměňoval jeden vědecký objekt – v tomto případě mravenec. Současně s tím se mu však také odhaluje, jak různé podoby mravence odrážejí různé podoby obrazu člověka, neboť v dějinách myrmekologie vidíme, že její vývoj nápadně blíže odráží i proměny filosofické a sociální. Pohled na dějiny tohoto oboru nám tak odhaluje i něco více než jen historii, totiž že obraz zvířete a obraz člověka jsou spojené nádoby. Otázky po přirozenosti člověka a jeho místě ve světě se vždy nějakým způsobem musejí vyrovnat s přirozeností ostatních živočichů, s jejich místem ve světě a vztahem k člověku*“ (https://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=358086).

134 „*V. J. A. Novák byl velmi svéráznou osobností, která se zásadním způsobem promítla do jeho přírodovědných a antropologických úvah*“ (Hampl, P.: *O mravencích a lidech: Myrmekologické inspirace antropologie na příkladě V. J. A. Nováka (1919-1997)*. Diplomová práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy 2010. 150 s., zde s. 14. ISBN nemá). Kolují o něm legendy. K nejkoničtějšímu náleží tajemno ohledně strastiplné sovětské anabáze. Novák ilegálně odchází do SSSR v roce 1951. Nákladním vlakem či pravděpodobněji na bicyklu. Způsob odchodu se stává předmětem anekdot, které samotný Novák nesl značně nelibě. Motivace zůstává zahalena rouškou tajemství – snad směřoval za T. D. Lysenkem ... Mělo jít o emigraci motivovanou nikoli politicky, nýbrž vědecky. Na území SSSR byl lapen a rok vězněn (snad i v gulagu), resp. hospitalizován. Držel hladovku a musel být uměle vyživován. V hladovce pokračoval i pro předání do vlasti. Odmítal komunikovat a byl léčen ve vězeňské nemocnici a posléze v domácí péči. Vyšetřování ilegálního přechodu hranic bylo zastaveno a po čtyřletém pozastavení členství v KSČ je Novákovo členství obnoveno v roce 1957.

135 Eusocialita u živočichů je takové společenské uspořádání, kdy v jednom hnízdě žije ve vzájemné pospolitosti a spolupráci více jedinců téhož druhu. V. J. A. Novák na základě své interpretace eusociálního hmyzu (v čele s mravenci) chápal společenské organizmy jako vyspělejší a více odolné v boji o život. Koncepti vzájemné pomoci dovádí až do krajnosti, když tuto interpretuje jako jedinou možnou cestu úspěšného evolučního vývoje. Přičemž ji srovnával s marxisticko-leninskými teoriemi o příchodu komunismu.

136 Což rozhodně neznamená, že by jeho dílo mělo být zcela přehlíženo. Věhlas přesvědčeného marxisty Nováka přesáhl naše hranice a jeho odborné texty náležely, a některé i dosud náležejí, ke světově hojně citovaným. Dluh vůči originálnímu mysliteli V. J. A. Novákovi se snaží mírou skromnou splatit – a některé mýty přitom uvést na pravou (resp. levou) míru – připravovaný obsáhlejší text Širůček, P.: *O mravencích a lidech aneb marxistická sociogeneze V. J. A. Nováka. Alternativy, jaro-léto 2025, roč. 9, č. 17. ISSN nemá (nabídnuto redakci).*“

2. Pracovní materiály

Ekonomie produktivní spotřeby, poziční investování, mechanismy

Radim Valenčík, Ondřej Černík

Budeme uvažovat ekonomický systém, ve kterém hráči disponují **investičními prostředky a investičními příležitostmi**. Využití investičních prostředků k realizaci investičních příležitostí přináší hráčům výnosy, které jsou investičními prostředky využitelnými v dalším kole. Současně s tím generuje investiční příležitosti využitelné v dalším kole. Přitom:

- Využití investičních prostředků **jedním z hráčů** v předcházejícím kole **generuje investiční příležitosti v dalším kole nejen jemu, ale i druhému hráči** (v případě uvažování hry s více hráči ostatním hráčům).

- Ukáže se, že je důležité uvažovat **možnost využití investičních prostředků, kterými disponuje jeden hráč, k realizaci investičních příležitostí, kterými disponuje druhých hráč**, tj. trh, na kterém jeden hráč nabízí investiční prostředky a současně poptává investiční příležitosti, zatímco druhý hráč nabízí investiční příležitosti a poptává investiční prostředky.

- To nastoluje významnou otázku: **Za jakých podmínek může dojít k tomu, že v daném ekonomickém systému jsou investiční příležitosti rozdělovány podle míry jejich výnosnosti nezávisle na tom, jak je rozděleno vlastnictví investičních prostředků?** – To lze chápat i jako určité optimum v daném systému.

- Jednou z podmínek dosažení tohoto optima je určitý **způsob rozdělení výnosů, které výše uvedeným využitím investičních příležitostí vznikají.**

- Investiční příležitosti, které jsou generovány při realizaci investičních příležitostí jedním hráčem ve prospěch či neprospěch druhého hráče (mohou být využity ke zvýšení jeho příjmu v dalším kole, ale mohou vést i ke snížení jeho příjmu v dalším kole) lze chápat jako **určitou obdobu externalit** (pozitivních a negativních přesahů soukromého vlastnictví, v tomto případě přesahu efektů, které při realizaci investičních příležitostí určitého hráče vznikají a mají určité důsledky pro druhého hráče).

- Tyto důsledky se mohou týkat **jak rozdělení výnosů** v situaci, kdy jeden z hráčů poskytuje investiční prostředky pro realizaci investičních příležitostí druhého hráče, **tak i možnosti realizovat investiční příležitosti**, kterými druhý hráč disponuje,

- Mezi **investiční příležitosti patří i spotřební příležitosti**, protože většina spotřebních aktivit má vliv i na budoucí příjem, resp. má podobu investičních příležitostí.

- Budeme předpokládat, že hráči se **rozhodují nikoli krátkozrace, ale do současných rozhodnutí promítají svoji představu budoucího vývoje** (budoucích situací).

- Zaměříme se na otázku **rozhodování podle výše budoucích příjmů** a nikoli „užitků“, protože **mechanismus vzniku a fungování prožitků** považujeme nikoli za cílovorný (ve smyslu orientace na maximalizaci subjektivně prožívaných užitků), ale za rozhodovací v tom smyslu, že **v daných společenských podmínkách umožňuje rozhodování** více či méně (podle míry racionality, informovanosti, vhodného kalibrování subjektivních prožitků apod.) zaměřené na **maximalizaci současného hodnoty budoucího příjmu.**

Výše tematizovanou situaci budeme nahlížet jako hru dvou hráčů (s možností v případě potřeby rozšíření na více hráč), ve které:

- Množina (profil) strategií každého hráče je dána výběrem investičních příležitostí (vlastních či druhého hráče), které bude realizovat s disponibilními investičními prostředky (vlastními či druhého hráče).

- Výplaty jsou dány výnosem z vlastních investičních příležitostí realizovaných s využitím vlastních investičních prostředků a podílem na výnosu i investičních příležitostí druhého hráče realizovaných s využitím investičních prostředků prvního hráče.

Symbolika:

Budeme uvažovat jen dva hráče (symbolika musí být taková, aby v případě toho, že si úloha vyžaduje uvažovat více hráčů, mohla být tímto směrem rozšířena). Začínat vyjádření těch situací, o které jde, hrou dvou hráčů odpovídá povaze problémů, které budeme řešit.

X, Y je označení hráčů.

$x^{(0)}, y^{(0)}$ je celkový současný příjem každého z těchto hráčů

$x^{(1)}, y^{(1)}$ je celkový příjem každého z těchto hráčů po skončení prvního kola hry, tj. jsou to jejich výplaty

$x^{(i)}, y^{(i)}$ obdobně v dalších kolech (v úlohách, které budeme řešit nás bude zajímat jen první a druhé kolo, zdůvodníme, proč přijmeme toto omezení)

$\Delta x^{(0)}, \Delta y^{(0)}$ část prostředků investovaná každým z hráčů na začátku hry, obdobně v dalších kolech

$x^{(1)} = f(x^{(0)})$ $x^{(1)}$ je funkcí od $x^{(0)}$

$x^{(1)} = x^{(1)}(x^{(0)})$ což je jen jiný zápis pro předešlé

Platí:

$\sum_{i=1}^n \Delta x^{(0)}_i = x^{(0)}$ (a obdobně pro „y“ či další kola): současný příjem (či příjmy po skončení každého dalšího kola) rozdělujeme na příslušné částky „ $\Delta x^{(0)}_i$ “ apod. tak, abychom mohli popsat výnos z každé investované částky jednoho či druhého hráče. Jejich součet je celkový současný příjem, tj. množství investičních prostředků.

Popis investiční příležitosti (jeden z klíčových pojmů):

$P_{xx}^{(0)}$ ($\Delta x^{(0)}_i \rightarrow \Delta x^{(1)}_i$ | $P_{xx}^{(1)}, P_{xy}^{(1)}$)

$P_{xx}^{(0)}$ označení výchozí (počáteční) i-té investiční příležitosti hráče X,

v závorce je její struktura

stačil by dolní index „x“, ale z důvodu stejné struktury symbolů uvádíme „xx“

(důvody budou zřejmé z dalšího)

$\Delta x^{(0)}_i \rightarrow \Delta x^{(1)}_i$ znamená, že část počátečních investičních prostředků „ $\Delta x^{(0)}_i$ “ vynese část budoucího příjmu „ $\Delta x^{(1)}_i$ “, tj. „ $\Delta x^{(1)}_i$ “ je výnosem (a současně budoucím příjmem hráče X) z částky „ $\Delta x^{(0)}_i$ “

$P_{xxi}^{(1)}, P_{xyi}^{(1)}$ jsou investiční příležitosti vygenerované realizací (či při využití) „ $P_{xxi}^{(0)}$ “, tj. příslušné výchozí investiční příležitosti, přitom

$P_{xxi}^{(1)}$ je investiční příležitosti vygenerované hráčem X ve prospěch hráče X (tj. jeho samotného)

$P_{xyi}^{(1)}$ je investiční příležitosti vygenerované hráčem X ve prospěch hráče Y (tj. druhého hráče)

Obdobně je tomu v případě $P_{yyi}^{(1)}, P_{yxi}^{(1)}$ (tj. investičních příležitostí vygenerovaných hráčem Y).

| je technický symbol, který říká, že kromě výnosů dochází při využití investičních příležitostí i ke generování investičních příležitostí v dalším kole (považujeme tento symbol za vhodnější než např. „ \wedge “ či prostě oddělení čárkou, protože se jedná o podstatně odlišný efekt realizace příslušné investiční příležitosti.

Poznámka:

Investiční příležitosti bychom mohli v případě dvoukolové hry rozepsat takto:

$P_{xxi}^{(0)} (\Delta x_i^{(0)} \rightarrow \Delta x_i^{(1)} | (P_{xxi}^{(1)} (\Delta x_x^{(1)} \rightarrow \Delta x_x^{(2)} | P_{xxi}^{(2)}, P_{xyi}^{(2)}), P_{xyi}^{(2)} (\Delta y_x^{(1)} \rightarrow \Delta y_x^{(2)} | P_{xxi}^{(2)}, P_{xyi}^{(2)}))$

Vhodnější je patrně postupně formalizované vyjádření jednotlivých kol.

Grafické znárodnění:

Přejdeme od diskrétního ke spojitému vyjádření veličin, konkrétně od

$$\sum_{i=1}^n \Delta x_i^{(1)} = x^{(1)}$$

k

$$x^{(1)} = \int_0^{x^{(0)}} f'(x^{(0)}) dx^{(0)} \quad \text{kde } x^{(0)} \text{ je proměnná}$$

apod.

Souběžně s grafickým vyjádřením uvedeme i analytické. V obou musíme případech musíme vybrat z nekonečného množství možností některé či některá konkrétní. Pozor si musíme dát na to, aby výběr nebyl zavádějící či omezující (tj. aby zvolenou konkretizaci bylo možné vždy zobecnit), aby umožňovala pracovat s různými modifikacemi základní úlohy a aby bylo jednoduché i srozumitelné. V našem případě se jako vhodné ukazuje následující:

$x^{(1)r} = a - b \cdot x^{(0)}$ lineární klesající funkce, tj. výnos z každé další investiční příležitosti je menší

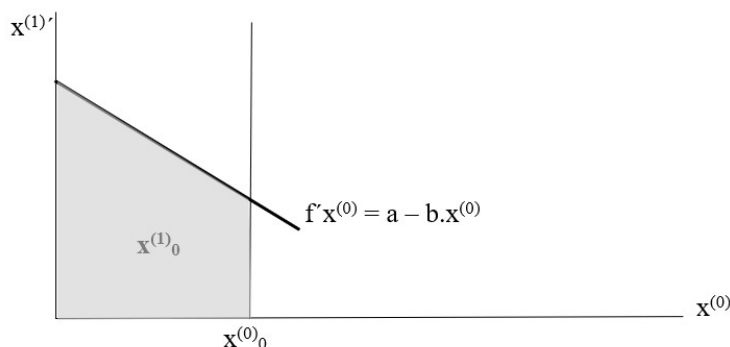
$a = 2$ modifikace se budou lišit o 0,1 v intervalu 1,5 až 2,5

$b = 1$ modifikace se budou lišit o 0,1 v intervalu 0,5 až 1,5

K tomu, čím budou modifikace dány se dostaneme.

Nejdříve budeme předpokládat: $P_{xx}^{(1)} = \emptyset, P_{xy}^{(1)} = \emptyset$ (tj. neuvažujeme generování nových investičních příležitostí při realizaci stávajících.

Obrázek 1:

$x^{(0)_0}$ výchozí množství investičních prostředků

$x^{(1)_0}$ výnos z těchto investičních prostředků

Nyní uděláme první drobné rozšíření výchozího modelu

Budeme předpokládat: $P_{xx}^{(1)} \neq \emptyset, P_{xy}^{(1)} = \emptyset$, tj. že množina investičních příležitostí vygenerovaná pro hráče X není prázdná.

V tom případě kromě výchozího obrázku musíme uvažovat situaci i v dalším kole.

Dále budeme předpokládat, že hráč X bude maximalizovat svůj celkový příjem (výnos z investičních příležitostí) ve druhém kole. Tento předpoklad má své opodstatnění:

- Žádný z hráčů neuvažuje krátkozrace.
- Celkový příjem v prvním kole je cestou, po které je nutné projít k využívání investičních příležitostí ve druhém kole.
- Do výplat ve druhém kole promítá hráč i svoji představu dalšího vývoje (úměrně tomu, jak je vybaven informacemi a (v případě, že se jedná o člověka), jak je kalibrován jeho prožitkový systém, případně jak funguje rozhodování manažerů firmy, instituce apod. (ve kterém prožitkový mechanismus příslušných osob také hraje významnou roli).

V případě, že by si to konkrétní úloha vyžadovala, lze model rozšířit na tříkolový apod. Uvidíme, že ve většině úloh to není třeba. Lze si ovšem představit i situaci, kdy to důležité bude. Např. kdy teprve po několika kolech jsou vygenerovány investiční příležitosti s mimořádně velkým výnosem a hráč si cestu k těmto výnosům dokáže představit, parametry cesty k nim ocenit. (Pro příklad nemusíme chodit daleko, takovou situaci ne například rozhodnutí založit rodinu a pořídit si děti.)

Z hlediska teorie her se v případě $P_{xx}^{(1)} \neq \emptyset$, $P_{xy}^{(1)} = \emptyset$ jedná o hru s jedním hráčem, tj. o prostou optimalizační úlohu.

Poznámka pro lepší pochopení toho, o co při optimalizaci jde:

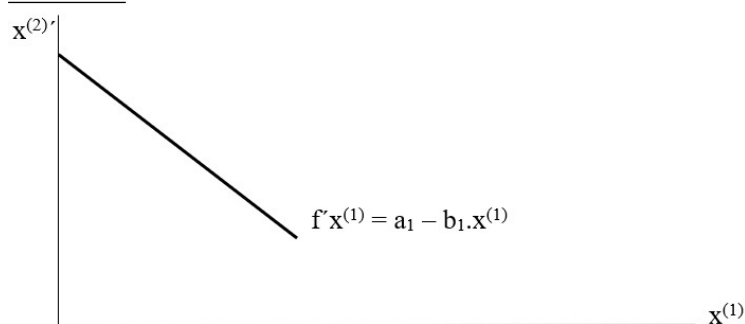
Vzhledem k tomu, že z této prosté úlohy vytěžíme metodologický základ pro řešení náročnějších úloh spojených s přechodem ke hře se dvěma hráči, učiníme na tomto místě metodologickou poznámku. Na první pohled by se zdálo, že v prvním kole využijeme investiční příležitosti podle míry jejich výnosnosti. To nám (zpravidla) umožní navýšit investiční prostředky pro druhé kolo a ve druhém kole rovněž využijeme investiční příležitosti podle míry jejich výnosnosti. Tím dostaneme maximum budoucího příjmu ve druhém kole.

Tato úvaha není správná. Může vzniknout (a zpravidla i vznikne) situace, kdy tímto postupem přijdeme o výnosnější investiční příležitosti ve druhém kole. Pokud bychom využívali investiční příležitosti v prvním kole podle toho, jaké investiční příležitosti vygenerují ve druhém kole, sníží se množství investičních prostředků, kterým budeme disponovat ve druhém kole oproti předcházející situaci. Řešíme standardní optimalizační dilema.

Pokračování:

Vydeme z obrázku popisujícího druhé kolo:

Obrázek 2:

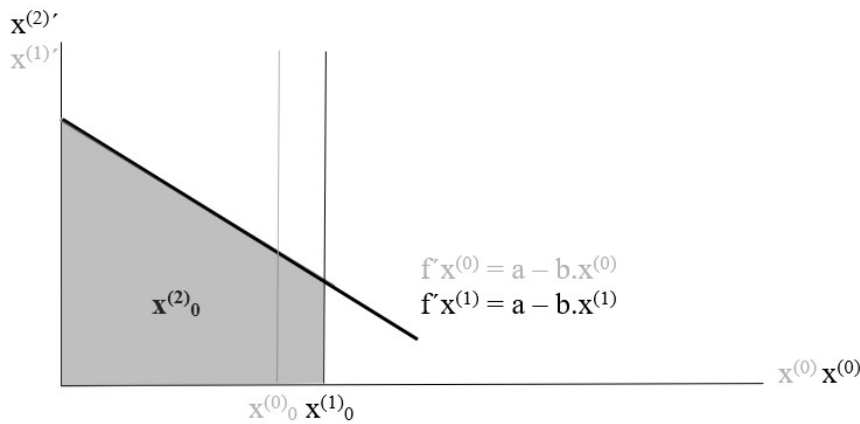

Musíme zavést indexaci parametrů a , b (protože v obecném případě budou tyto parametry odlišné od parametrů v prvním kole).

Neznáme veličinu $x^{(1)0}$, protože tu teprve musíme vypočítat tak, aby vyhovovala maximalizaci veličiny $x^{(2)0}$, tj. maximalizaci celkového příjmu ve druhém kole.

Příslušný rozdíl si ukážeme na následujících obrázcích.

Obrázek 3:

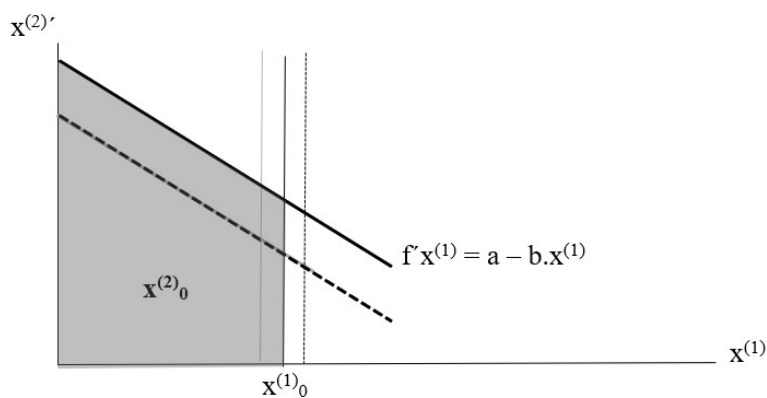

K tomu:

Šedě znevýrazněnými liniemi a symboly je pro srovnání naznačeno přecházející kolo. Budeme předpokládat, že v případě výběru investičních příležitostí v prvním kole podle míry jejich výnosnosti bude ve druhém kole splývat mezní výnos z nich (tj. $f'x^{(1)} = a - b \cdot x^{(1)}$) s mezním výnosem z investičních příležitostí v předcházejícím kole. Lze však očekávat, že $x^{(1)}_0$ (výnos z těchto investičních prostředků) bude větší než $x^{(0)}_0$ (výchozí množství investičních prostředků).

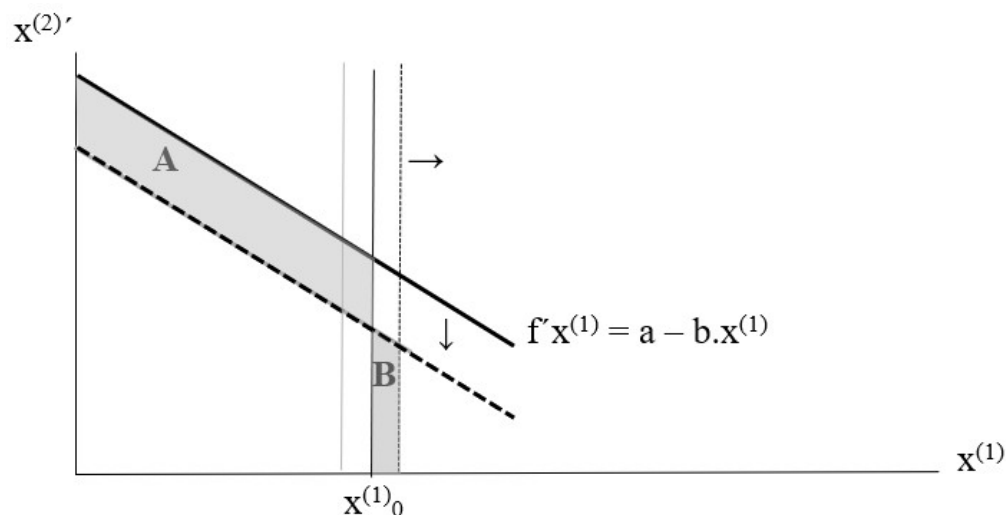
Pokud budeme kombinovat výběr investičních příležitostí podle jejich očekávané výnosnosti v prvním i druhém kole, získáme následující obrázek:

Obrázek 4:

Z něj již lze vyčíst, jak dospět k maximálnímu výnosu ve druhém kole, viz následující obrázek:

Obrázek 4:

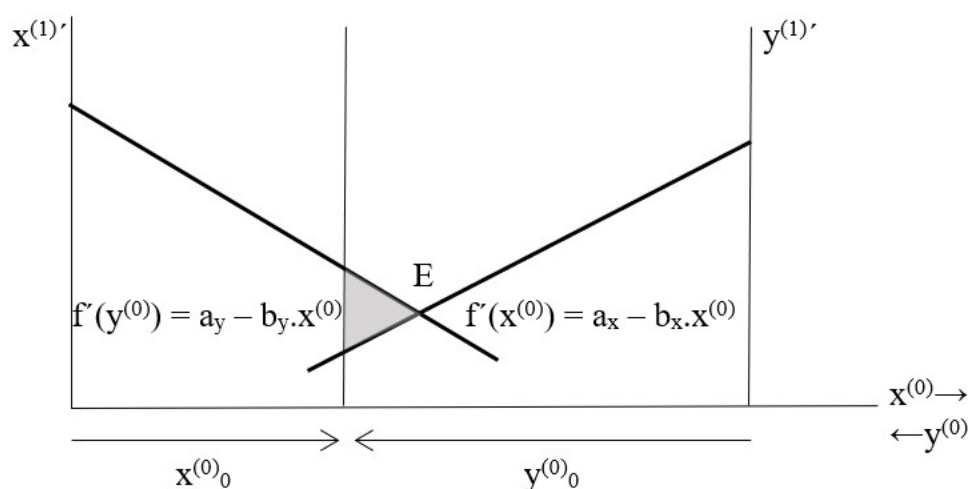
Nejvyšší výnos bude dosažen, pokud přírůstek vzniklý na základě vyššího výnosu z investičních příležitostí ve druhém kole (plocha A) se bude rovnat přírůstku vzniklému na základě zvýšení investičních prostředků v prvním kole (plocha B), tj. když $A = B$. To na obrázku 4 není splněno. Odsud pak vyplývá analytické vyjádření příslušné podmínky. Šipkami jsou naznačeny směry posunu k optimu.

Vyjádření nabídky a poptávky investičních prostředků a investičních příležitostí jako hry dvou hráčů

Nyní uděláme důležitý krok rozšiřující výchozí model. Budeme předpokládat, že se jedná o dva hráče, přičemž jen z nich může poskytnout své investiční prostředky k realizaci investičních příležitostí druhého hráče, tak, aby byl naplněn požadavek optima, tj. aby investiční existující příležitosti byly využívány podle míry jejich výnosnosti.

Grafické zobrazení (obrázek 5) bude pracovat s obdobnou myšlenkou jako Edgeworthův box diagram, tj. zrcadlově obrátí situaci, ve které se nachází jeden a druhý hráč (tentokrát podle vertikální osy, kterou tvoří omezení investičních prostředků jednoho i druhého hráče, viz:

Obrázek 5:

Šedá plocha ukazuje paretové zlepšení, které vznikne tím, že hráč Y poskytne hráči X své investiční prostředky k realizaci jeho výnosnějších investičních příležitostí.

Nyní vzniká velké množství nesmírně zajímavých úloh (z hlediska teorie a vyvinutí nástrojů jejich řešení), které mají významné interpretace a praktické aplikace, např.:

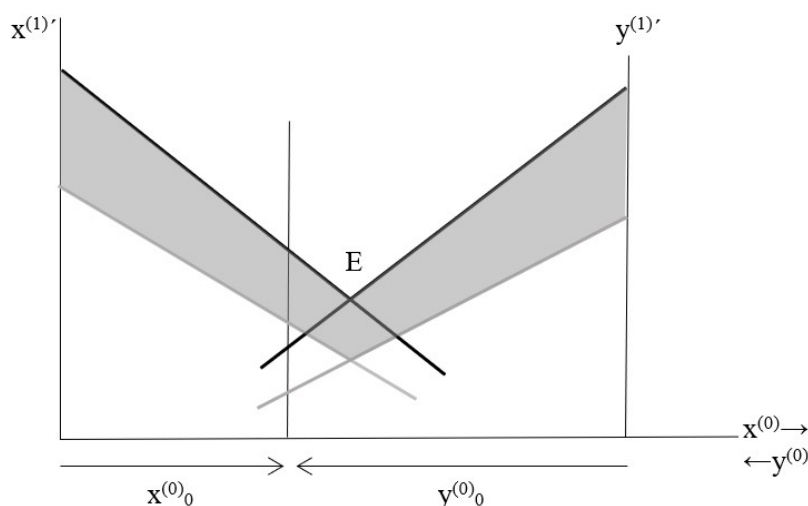
- Jak se o paretové zlepšení, které takto vzniká, mohou hráči podělit?
- Co je v tomto případě podmínkou optima?
- Jak popsat optimum v případě, že realizace investičních příležitostí jednoho hráče přispívá k tvorbě výnosných investičních příležitostí druhého hráče?
- Jak popsat příklad, kdy k ovlivnění rozdělení navýšení výnosů viz obrázek 5 využívá jeden z hráčů či oba investování do pozice umožňující ovlivnit rozdělení ve svůj prospěch?
- Jak řešit otázku optima v případě, že hráč může zvýšit výnosnost vlastních investičních příležitostí investováním do potlačení investičních příležitostí druhého hráče?
- Jaká dilemata z hlediska pozitivních i negativních důsledků (potlačení či generování výnosných investičních příležitostí) realizace investičních příležitostí jednoho hráče ve vztahu k druhému hráči vznikají?
- Jaké Nashovy rovnováhy z hlediska předešlého bodu v daných situacích existují?

Postupně dáme na uvedené otázky odpověď a ukážeme relevanci jak otázek, tak i odpovědí na příkladu účelových deformací penzijního systému a hledání cest k jeho efektivnímu fungování v ČR.

Případ dvou hráčů kdy: $P_{xx}^{(1)} \neq \emptyset, P_{xy}^{(1)} \neq \emptyset, P_{yy}^{(1)} \neq \emptyset, P_{yx}^{(1)} \neq \emptyset \wedge x_y^{(1)} > 0, y_x^{(1)} > 0$

Je to případ kdy realizace investičních příležitostí jedním hráčem přináší pozitivní investiční příležitosti pro druhého hráče.

Obrázek 7:

Obrázek 7 vychází z obrázku 6. Původní linie mezního výnosu jsou šedě, nové černě, lze je vyjádřit:

$$f'_x(x^{(0)}) = (a_x - b_x \cdot x^{(0)}) + (a_{xy} - b_{xy} \cdot x^{(0)})$$

$$f'_y(x^{(0)}) = (a_y - b_y \cdot y^{(0)}) + (a_{yx} - b_{yx} \cdot x^{(0)})$$

V obou případech předpokládáme, že hráči realizují investiční příležitosti podle maxima součtu výnosů ve druhém kole.

Šedá oblast je zlepšení, které přináší vzájemné využití investičních příležitostí, které vygeneroval druhý hráč při realizaci svých investičních příležitostí.

Výše vyjádřená situace má velkou řadu interpretací, z nichž za uvedení stojí dvě krajní:

- **Případ kolonizace:** Investicemi do těžby některých surovin či pěstování určitých plodin mohou investoři vytvářet další investiční příležitosti v dané zemi. Současně si však mohou přivlastňovat tak velkou část tímto vzniklého navýšení příjmu z využití investičních příležitostí, že mohou využít poziční investování k diskriminaci druhé země (jejích obyvatel). Tento případ je ovšem nestabilní v dalším kole. Jakmile jeden z hráčů (kolonizovaný hráč) zjistí, že prostředky získané využitím zvýšení výnosnosti druhého hráče jsou rozdělovány v podmínkách existence pozičního investování (část prostředků z minulého kola slouží ke zlepšení pozice jednoho z hráčů), **přestává se orientovat na maximalizaci součtu výnosů obou hráčů v dalším kole.**

- **Případ komplementarity v tvůrčím týmu:** Spojení osob s různými typy schopností v tvůrčím týmu vytváří natolik významné efekty, že se nikomu nevyplatí zvyšovat své příjmy porušováním (většinou neformálních) pravidel uvnitř týmu. V týmu se mezi hráči vytváří poměrně stabilní Nashova rovnováha. (Ta bývá v realitě často narušována tlakem zvenčí.) Při existenci **určité hustoty týmů a horizontálních vztahů mezi nimi, může být takto vytvářený ekonomický systém poměrně stabilní.**

Případ dvou hráčů kdy: $P_{xx}^{(1)} \neq 0, P_{xy}^{(1)} \neq 0, P_{yy}^{(1)} \neq 0, P_{yx}^{(1)} \neq 0 \wedge x_y^{(1)} < 0$, nebo $y_x^{(1)} < 0$

Je to případ kdy realizace investičních příležitostí jedním hráčem potlačuje investiční příležitosti druhého hráče.

Existuje i řada dalších významných interpretací.

Pokud chceme podrobněji vyšetřit tyto případy, musíme se věnovat případu, který je ve vztahu k předešlému určitým způsobem symetrický. Předběžně poznamenáme, že tento případ je velmi citlivý na způsob rozdělení výnosů z využívání investičních příležitostí, které vytváří jeden hráč druhému při realizaci vlastních investičních příležitostí. Zejména jde o to, kam směřuje celý systém, protože diskriminace v počátečním stavu, které jsou téměř nezaznamenatelné, mohou mít značné důsledky.

Metodologická poznámka k využití modelů: Rodina jako příklad vícekolového uvažování

Ve velkém množství případů, které potřebujeme vyšetřit prostřednictvím nástrojů, které využíváme, vystačíme s dvoukolovým modelem:

- První kolo je dáno výchozími podmínkami.

- Ve druhém kole je do (finálních) výplat promítnutá současná hodnota očekávaného výnosu ve všech dalších kolech, tj. v budoucnosti.

Budoucnost se vždy odhaduje obtížně a všichni reální hráči jsou vystaveni riziku, že se dopustí chyb. Proto před dalším výkladem stojí za to zařadit pasáž, která ilustruje případ, kdy dlouhodobou budoucnost uvažujeme, resp. kdy se nevyhneme uvažování dlouhodobé budoucnosti. Ukážeme, co zpřesňuje naše rozhodování a umožňuje nám vyvarovat se chyb, ale umožňuje identifikovat i to, jakých chyb se můžeme dopouštět. Jedná se případ **rozhodování o pořízení dětí.**

V dobách, kdy neexistovaly systémy penzijního pojištění, aby toto rozhodnutí chápáno jako investiční, protože od pořízení (zpravidla většího počtu) dětí očekávali chudší rodiče určité zabezpečení ve stáří. Jednotlivé etapy postupného investování lze načrtnout například takto:

1. Pořízení celoživotního partnera (rozhodnutí, s kým uzavřít sňatek).
 2. Rozhodování o pořizování dětí.
 3. Rozhodování o tom, kam orientovat profesní přípravu dítěte (dát do učení, zabezpečit vyšší vzdělání apod.).
 4. Ovlivnění výběru partnera přímého potomka.
- ...atd.

To vše dlouho před tím, než se začnou projevovat výnosy z příslušné dlouhodobé a mnohokolové investice.

Individuální kalibrování prožitků by v těchto případech bylo nedostatečné. Proto v každé společnosti z hlediska těchto rozhodování fungovaly také společenské mechanismy (zvyklosti, normy, tabu), na které byly napojeny i účinné společenské faktory vývoje prožitkového mechanismu jednotlivců. Tj. systém rozhodování, výrazně ovlivněn prožitkovým systémem a informační výbavou v dlouhodobém rozhodování byl napojen na společenské faktory kalibrující individuální prožitkový systém a jeho racionální podporu.

S významnějším společenskými změnami se stávalo (a stává stále častěji), že setrvačnost systému či naopak snaha přizpůsobit se změnám vedou k nejrůznějším chybám v rozhodování.

Konkrétní příklady najdeme v nespočetné řadě literárních děl. Jen jako ilustraci lze uvést filmové zpracování *Tisícročná včela*, kdy otec (ve filmu zosobněný Kronerem) vsadí na investici do vysokoškolského vzdělání syna (ve filmu zosobněný Dočolomanským). Ten se však nestane nositelem investičních příležitostí přinášejících výnos investorovi, ale samostatným hráčem, který rodinu obehraje (okrade). Investice do právnického vzdělání poskytnutého v Praze v té době (a nejen v té době) může být hodně riziková...

Z uvedeného příkladu vyplývají kromě jiného dva závěry:

- Pozor na selhávání společenských faktorů kalibrujících náš prožitkový rozhodovací systém a jeho informační vybavenost.

- Pozor na to, kdo všechno se může z nositele investičních příležitostí stát samostatným hráčem.

Obecný závěr z výše uvedeného konkrétního příkladu:

Abstraktní modely musí obsahovat nástroje výpočtu optima prostřednictvím matematických nástrojů. Reálné využití těchto teoretických nástrojů je však nutné orientovat na reálné rozhodování, a to zejména v následujících směrech:

- Porovnání modelů s realitou a odvození praktických doporučení, a to mj. i formou vhodných experimentů.
- Rozvíjení vlastní představivosti tak, abychom při rozhodování či při interpretaci teoretických závěrů postihli co nejvíce souvislosti.
- Identifikování toho, co je v dané situaci nejdůležitější.
- Identifikování nejčastějších omylů, kterých se v rámci individuálního i skupinového rozhodování lidé dopouštějí.
- Citlivé vnímání složitého procesu vývoje (dozrávání a vyzrávání) společenského vědomí a povědomí z hlediska nejvýznamnějších změn, které v dané době probíhají.

Obecně teoretické závěry z dosavadního vývoje teoretických nástrojů (modelů):

Abychom se lépe orientovali v dalším výklad, soustředíme se ve shrnutí předešlého na to nejdůležitější:

1. Ve většina případů hrají mimořádně významnou roli investiční příležitosti, které vznikají **druhému hráči** (jsou vygenerovány) při realizaci investičních příležitostí **prvního hráče**, ve dvoukolové hře jsou to konkrétně $P_{xy}^{(1)}$, $P_{yx}^{(1)}$, tj. ty investiční příležitosti, které jsou obdobou pozitivních externalit.

2. Pokud by se hráči vědomě orientovali na realizaci svých investičních příležitostí podle **součtu výnosů** z vlastních a cizích investičních příležitostí v dalších kolech (tj. $x_y^{(1)}$, $y_x^{(1)}$), **byl by systém dynamický a efektivní**. – Odsud vyplývá jedna z nejvýznamnějších otázek: **Co tomu brání?** (Jedná se o důležité kritérium toho, zda ve vztahu k realitě je teorie relevantní, tj. má dostatečnou vypovídací schopnost), nebo ne.

3. Na tuto otázku neodpovíme bez toho, abychom uvažovali fenomén **pozičního investování**, tj. případ, kdy jeden z hráčů (např. X) využívá část svých investičních prostředků k diskriminaci druhého hráče.

4. Toto poziční investování může působit následujícími směry:

4.1. Ovlivnit rozdělení výnosů z využití investičních prostředků jednoho hráče k realizaci investičních příležitostí druhého hráče, a to zpravidla ve prospěch věřitele (viz obrázek 6).

4.2. Ovlivnit rozdělení výnosů z využití investičních prostředků jednoho hráče k realizaci investičních příležitostí, které vznikají jednomu z hráčů (jsou vygenerovány) při realizaci investičních příležitostí druhého hráče (viz obrázek 7).

4.3. Při **zvýšení výnosnosti vlastních investičních příležitostí investováním do potlačení investičních příležitostí druhého hráče** (k tomu případu se dostaneme). Zde může dojít i k tomu, že se dlužník v důsledku ztráty investičních příležitostí mění ve věřitele (vytváří si úspory, kterými disponuje druhý hráč), přičemž v tomto případě si většinu výnosu přivlastňuje dlužník.

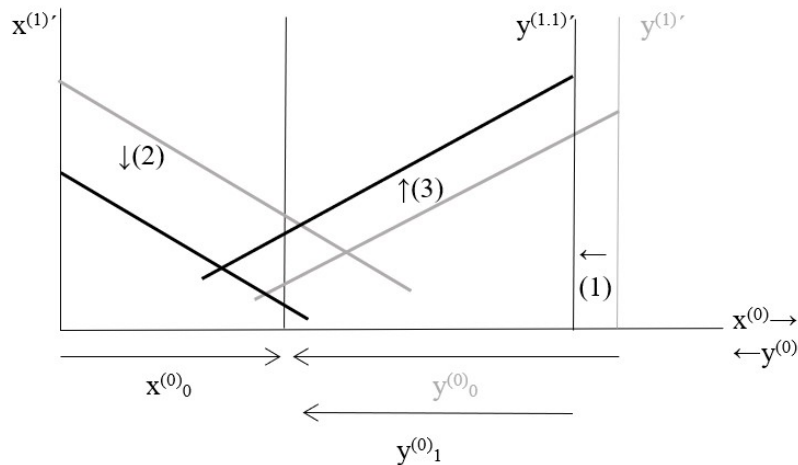
4.4. Při donucení dlužníka (např. hráče X) k tomu, aby jednostranně při realizaci investičních příležitostí upřednostnil ty, které mají významnou složku výnosu ve prospěch věřitele (např. hráče Y), tj. aby (v daném případě hráč X) preferoval investiční příležitosti podle $P_{yxi}^{(1)}$.

(4.1. - 4.4. jsou dost odlišné případy a každý hraje určitou roli.)

Ad případ 4.3.

Vyjdeme z obrázku 6 a upravíme jej příslušným způsobem:

Obrázek 8.

Šedě je upozaděna původní situace.

(1) Hráč Y obětává část svých investičních prostředků k potlačení investičních příležitostí hráče X (viz šipka ukazující posun od linie $y^{(1)'}$ k linii $y^{(1.1)'}$)

(2) Tím dochází k potlačení investičních příležitostí hráče X, viz příslušná šipka

(3) Současně s tím se zvyšuje výnosnost investičních příležitostí hráče Y, viz příslušná šipka

V daném případě dochází i k tomu, že se dlužník v důsledku ztráty investičních příležitostí mění ve věřitele (vytváří si úspory, kterými disponuje druhý hráč), přičemž v tomto případě si většinu výnosu přivlastňuje dlužník.

(Pokračování v příštím čísle)